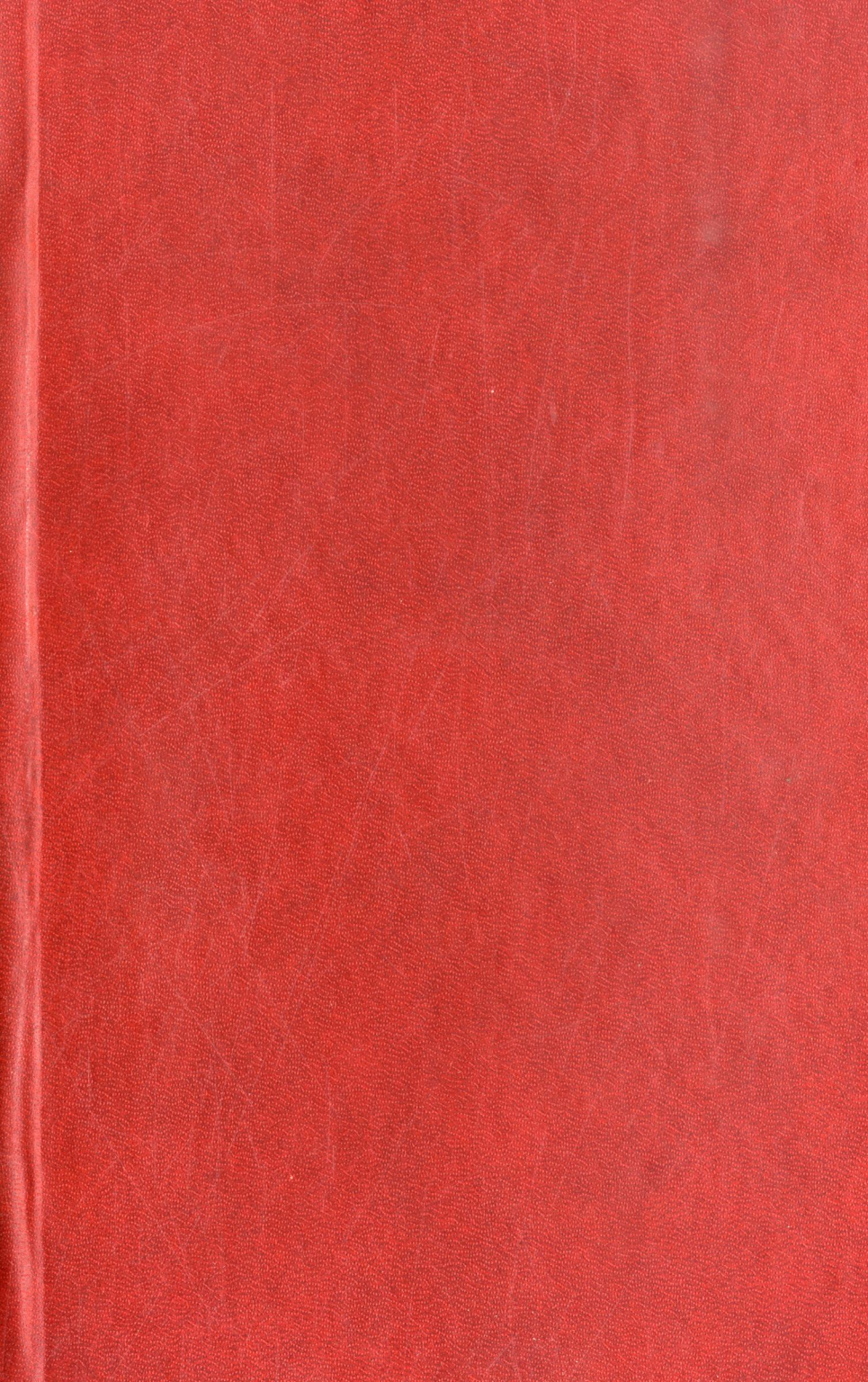

273.3 / 65.
ГОТОВИТЕЛЬНОЕ ОБЩЕСТВО ИЗДАНИЯ ОБЩЕПОЛЕЗНЫХЪ И ДЕШЕВЫХЪ КНИГЪ.

С. Черкасенко.

РІДНА ШКОЛА.

→ № 65. ←

→ Ціна 45 к. ←

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

Изд. Т-ва и. ф. „Электро-типографія Н. Я. Стойковой“. Знаменская, 27.
1912.

Изд. Т-ва и. ф. „Электро-типографія Н. Я. Стойковой“.

Извлеченіе изъ устава „Благотворительнаго Общества изда-
нія общепользныхъ и дешевыхъ книгъ“, утвержденнаго
19 ноября 1898 года.

§ 1. Общество имѣетъ цѣлью придти на помощь религіозно-нравственному развитію и экономическому благосостоянію мало-русскаго народа. Съ этой цѣлью Общество издаетъ одобренныя цензурою дешевыя и доступныя по языку и изложенію книги, какъ религіозно-нравственнаго содержанія, такъ и по всѣмъ отраслямъ сельско-хозяйственнаго и вообще промышленнаго знанія, а равно и литературно-художественнаго содержанія.

§ 2. Общество состоитъ изъ неограниченнаго числа членовъ, коими могутъ быть совершеннолѣтнія лица обоюго пола, за исключеніемъ учащихся въ учебныхъ заведеніяхъ, состоящихъ на дѣйствительной военной службѣ нижнихъ чиновъ и юнкеровъ и лицъ ограниченныхъ въ правахъ по суду.

§ 3. Члены Общества раздѣляются на почетныхъ, членовъ-сотрудниковъ и дѣйствительныхъ и утверждаются Общимъ Собраніемъ по избраніи ихъ Правленіемъ.

§ 4. Въ почетные члены могутъ быть избираемы Общимъ Собраніемъ лица, сдѣлавшія значительныя пожертвованія въ пользу Общества или оказавшія ему иныя существенныя услуги.

§ 5. Члены-сотрудники отъ членскихъ взносовъ освобождаются, а взамѣнъ того участвуютъ въ дѣлахъ Общества своими трудами.

§ 6. Дѣйствительными членами Общества состоятъ лица, вносящія въ кассу Общества ежегодно не менѣе трехъ рублей. Размѣръ единовременнаго взноса не можетъ быть менѣе десяти годовыхъ взносовъ дѣйствительнаго члена.

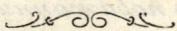
Примѣчаніе. Членскіе взносы, пожертвованія и рукописи, а равно заказы направляются въ С.-Петербургъ, на имя Правленія Общества (Почтамтъ, ящикъ № 261).

Львів. Библиотека
АН. УРСР

16.873.

РІДНА ШКОЛА.

Перша читанка.

3043

СКЛАВ

Спиридох Черкасехко.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

Тип. Т-ва п. ф. „Электро-типография Н. Я. Стойковой“. Знаменская, 27,

1912.

1.4-942.2

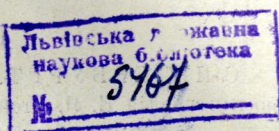
160

11.
54132

Софії Леодоровні Русовій

з пошуттям глибокого поважання присвячую цю працю.

С. Черкасенко.

О Г Л А В.

I.

	Стор.
Учітеся. <i>Т. Шевченко</i>	9
Загадка. Одгадка. <i>Л. Глібів</i>	—
Школяр. <i>А. Тесленко</i>	10
Розумна людина	11
Порада. <i>Я. Щоголів</i>	—
Окуляри	12
Ворожка	13
Угадьки	14
Чиж та голуб. <i>Л. Глібів</i>	—
Миша і пацюк. <i>Л. Глібів</i>	15
Два осли	—
Вовчєня й білка	16
Також казка	—
Розмова	—
Розумний Івась	17
По щирости	—
Баба	—
Дід і хлопці	18
Ворон та рак	—
Для сміху	—

II.

Мати. <i>Т. Шевченко</i>	20
Однаково	21
Мати. <i>І. Манжура</i>	—
Малпа	—
Чайка	22
Орел і кішка	23
Молитва. <i>М. Чернявський</i>	24
Дитяча любов	25
Пісня	—
Чи гарний син?	26
Лубок	—
У вечері. <i>Т. Шевченко</i>	27

	Стор.
Сирітка	29
Діти. <i>Т. Шевченко</i>	—
Кобзарь. <i>Т. Шевченко</i>	30
Пісня сироти	31
Сирота на чужині	—
Самітна. <i>Т. Шевченко</i>	32
Пісня	—
Два сини. <i>М. Вовчок</i>	33

ІІІ.

Звада	36
Батько й діти	37
Лебідь, шука і рак. <i>Л. Глібів</i>	—
Як треба жити	38
Два брати	—
Два товариші	39
Добрий багатирь	40
Перебендя. <i>Т. Шевченко</i>	41
Чужа біда. <i>Л. Боровиковський</i>	43
Правда	44
Ластівка й шуліка. <i>Л. Глібів</i>	—
Білка та вовк	46
Кого слухати	—
Лебідь і гуси. <i>Є. Гребінка</i>	47
Старий рибалка	48
Украла. <i>Б. Грінченко</i>	50

ІV.

Рік	53
Зіма	—
Зімній ранок. <i>Я. Щоголів</i>	54
Зіма на селі	—
Петрусь. <i>Б. Грінченко</i>	55
На громаку. <i>П. Мирний</i>	57
Сніг. <i>Олена Пчілка</i>	—
Вечір. <i>М. Вовчок</i>	59
Няня. <i>Я. Щоголів</i>	—
Свят-вечір. <i>О. Єфименкова</i>	60
Колядка	64
Ялинка. <i>М. Чернявський</i>	—
Щедрівки	65
Вечір. <i>Я. Щоголів</i>	—
Взімку. <i>Б. Грінченко</i>	66
Зіма й весна. <i>С. Черкасенко</i>	67

V.

Наші приятелі та вороги.

Т В А Р І.

	Стор.
Коні. <i>І. Горбунов-Посадов</i>	68
Собака й кінь. <i>Л. Глібів</i>	—
Корова. <i>А. Кутріянова</i>	70
Череда. <i>С. Черкасенко</i>	71
Вівці	72
Свиня	73
Свиня. <i>Л. Глібів</i>	74
Собака. <i>І. Горбунов-Посадов</i>	—
Щирий друг	75
Як кішка виховала білку	76
Вовк і лисиця. <i>Л. Глібів</i>	77
Заєць та жаба	78
Гризуні. <i>І. Горбунов-Посадов</i>	79
Як загиб один ліс. <i>О. Степовик</i>	—
Як їжаки хазяйнують. <i>О. Степовик</i>	80
Домові тварі.—Дикі тварі.—Хижі звірі.	81

VI.

В е с н а.

Весняні місяці.—Весняні свята	82
Подивись! <i>Б. Грінченко</i>	—
Молода весна. <i>М. Вовчок</i>	83
Весна йде. <i>М. Вовчок</i>	—
Веснянка. <i>Л. Глібів</i>	84
Розмова. <i>М. Комаров</i>	—
Христос воскрес! <i>Л. Глібів</i>	85
Писанка. <i>Л. Глібів</i>	—
На весні. <i>М. Вовчок</i>	87
Гей, бики! <i>С. Руданський</i>	88
Гроза. <i>Б. Грінченко</i>	89
Нагулялося по небу. <i>П. Куліш</i>	90
У-вечері. <i>М. Вовчок</i>	91
Вечір. <i>Т. Шевченко</i>	—

VII.

Наші приятелі та вороги.

П Т А С Т В О.

	Стор.
Чудне курча	92
Горобець на варті	93
Шпаки	94
Ластівка. <i>Б. Грінченко</i>	—
Співочі пташки	—
Жайворонок. <i>В. Львов</i>	95
У діброві. <i>Я. Щоголів</i>	—
Осел і соловей. <i>Л. Глібів</i>	96
Зозуля. <i>Гр. Шерстюк</i>	97
Щоглик. <i>П. Граб</i>	98
Чому перелітні птахи одлітають од нас на зіму. <i>Порецький і Богданов</i>	99
Пригода	101
Шануймо пташок. <i>Г. Коваленко</i>	102
В інших людей. <i>Г. Коваленко</i>	104

VIII.

Л і т о.

Літні місяці.—Літні свята	105
Літній ранок. <i>Я. Щоголів</i>	—
Літо. <i>І. Левицький</i>	106
У вечері. <i>М. Чернявський</i>	107
Ранок. <i>Т. Шевченко</i>	—
Літній день на пастівнику. <i>П. Мирний</i>	—
Пастушки. <i>Б. Грінченко</i>	108
Урожай. <i>М. Чернявський</i>	110
Літо	111
Жнива	—
Косарі. <i>Я. Щоголів</i>	112
Циган та хазяїн	113
На полі. <i>Б. Грінченко</i>	114
У жнива. <i>О. Кониський</i>	115
Пісня	116
Літній вечір. <i>О. Кониський</i>	—
Після жнив. <i>Л. Глібів</i>	117

IX.

Наші приятелі та вороги.

РИБИ, ГАДИ, КОМАХИ ТО-ЩО.

	Стор.
На річці. <i>Я. Щоголів</i>	119
Карась	120
Щука	—
Риби	121
Хлопчик і гадюка. <i>Л. Глібів</i>	—
Павук-тенетник. <i>С. Черкасенко</i>	122
Муха і бджола. <i>Л. Глібів</i>	124
Чоловік і бджола	125
Як одміняються комахи. <i>І. Горбунов-Посадов</i>	126
Метелик. <i>Л. Боровиковський</i>	127
Мурашка та коник польовий. <i>М. Старицький</i>	—
Мурашник	128
Мале та розумне	130

X.

О с і н ь.

Осінні місяці.—Осінні свята	132
Осінь. <i>Я. Щоголів</i>	—
Останні квітки. <i>Б. Грінченко</i>	133
Осінні праці селянина	—
Сільська осінь. <i>М. Чернявський</i>	134
В-осени. <i>О. Кониський</i>	135
В убогій хатині. <i>М. Старицький</i>	136

XI.

Про рослини то-що.

Як росте дерево	138
Що дають нам рослини. <i>І. Горбунов-Посадов</i>	139
Шелестуни. <i>Л. Глібів</i>	—
В гаю. <i>М. Вовчок</i>	142
Діброва. <i>Т. Шевченко</i>	—

	Стор.
Гай. М. Вовчок	143
Пісня	—
Троянда. Л. Глібів	144
Дерева.—Кущі	—
Левади. І. Левицький	145
В горді	—
Колоски. С. Черкасенко	146
Ячмінь Є. Гребінка.	148
Льон. Г. Андерсен	—
Сіячі	149

XII.

Дітям. П. Граб	151
На чужині. Т. Шевченко	—
Село. І. Левицький	152
Село на Україні. Т. Шевченко	153
За селом	—
Місто. П. Мирний	—
Дніпро в-ночі. Т. Шевченко	155
Підкова	—
Батьків заповіт	156
Зерна	157
Два плуги	158
Лінивці люди	—
Рівна спадщина	—
Коваль	159
Ківш лиха	160
Орачі й муха. Л. Глібів	162
Порада. І. Франко	163
Сиротина. О. Кониський	—
На добра-ніч! Б. Грінченко	164

1.

Учітєся, брати мої,
Думайте, читайте,
І чужого научайтєся
Й свого не цурайтєся.

Не цурайтєся того слова,
Що мати співала,
Як малого сповивала,
З малим розмовляла.

Т. Шевченко.

П р и к а з к и. Аз-буки—бери граматку в руки.—Ученому світ,
а невченому тьма.—Не вчися розуму до старости, але до смерти.—
Знайко біжить, а незнайко лежить.—Не кайся рано встати, а молодого
вчитись.

З а г а д н а.

Бачить—не бачить,
Чути—не чує,
Мовчки говорить,
Добре мудрує;

Кривду соромить,
Правди навчає,
Часом жартує,
Смішки справляє,—

Люба розмова;
Дай, Боже, діти,
З нею до-віку
Знаться-дружити!

VII.

Наші приятелі та вороги.

П Т А С Т В О.

	Стор.
Чудне курча	92
Горобець на варті	93
Шпаки	94
Ластівка. <i>Б. Грінченко</i>	—
Співочі пташки	—
Жайворонок. <i>В. Львов</i>	95
У діброві. <i>Я. Щоголів</i>	—
Осел і соловей. <i>Л. Глібів</i>	96
Зозуля. <i>Гр. Шерстюк</i>	97
Щоглик. <i>П. Граб</i>	98
Чому перелітні птахи одлітають од нас на зіму. <i>Порецький і Богданов</i>	99
Пригода	101
Шануймо пташок. <i>Г. Коваленко</i>	102
В інших людей. <i>Г. Коваленко</i>	104

VIII.

Л і т о.

Літні місяці.—Літні свята	105
Літній ранок. <i>Я. Щоголів</i>	—
Літо. <i>І. Левицький</i>	106
У вечері. <i>М. Чернявський</i>	107
Ранок. <i>Т. Шевченко</i>	—
Літній день на пастівнику. <i>П. Мирний</i>	—
Пастушки. <i>Б. Грінченко</i>	108
Урожай. <i>М. Чернявський</i>	110
Літо	111
Жнива	—
Косарі. <i>Я. Щоголів</i>	112
Циган та хазяїн	113
На полі. <i>Б. Грінченко</i>	114
У жнива. <i>О. Кониський</i>	115
Пісня	116
Літній вечір. <i>О. Кониський</i>	—
Після жнив. <i>Л. Глібів</i>	117

IX.

Наші приятелі та вороги.

РИБИ, ГАДИ, КОМАХИ ТО-ЩО.

	Стор.
На річці. <i>Я. Щоголів</i>	119
Карась	120
Щука	—
Риби	121
Хлопчик і гадюка. <i>Л. Глібів</i>	—
Павук-тенетник. <i>С. Черкасенко</i>	122
Муха і бджола. <i>Л. Глібів</i>	124
Чоловік і бджола	125
Як одміняються комахи. <i>І. Горбунів-Посадов</i>	126
Метелик. <i>Л. Боровиковський</i>	127
Мурашка та коник польовий. <i>М. Старицький</i>	—
Мурашник	128
Мале та розумне	130

X.

О с і н ь.

Осінні місяці.—Осінні свята	132
Осінь. <i>Я. Щоголів</i>	—
Останні квітки. <i>Б. Грінченко</i>	133
Осінні праці селянина	—
Сільська осінь. <i>М. Чернявський</i>	134
В-осени. <i>О. Кониський</i>	135
В убогій хатині. <i>М. Старицький</i>	136

XI.

Про рослини то-що.

Як росте дерево	138
Що дають нам рослини. <i>І. Горбунів-Посадов</i>	139
Шелестуни. <i>Л. Глібів</i>	—
В гаю. <i>М. Восчок</i>	142
Діброва. <i>Т. Шевченко</i>	—

	Стор.
Гай. <i>М. Вовчок</i>	143
Пісня	—
Троянда. <i>Л. Глібів</i>	144
Дерева.—Кущі	—
Левади. <i>І. Левицький</i>	145
В городі	—
Колоски. <i>С. Черкасенко</i>	146
Ячмінь <i>Є. Гребінка</i>	148
Льон. <i>Г. Андерсен</i>	—
Сіячі	149

XII.

Дітям. <i>П. Граб</i>	151
На чужині. <i>Т. Шевченко</i>	—
Село. <i>І. Левицький</i>	152
Село на Вкраїні. <i>Т. Шевченко</i>	153
За селом	—
Місто. <i>П. Мирний</i>	—
Дніпро в-ночі. <i>Т. Шевченко</i>	155
Підкова	—
Батьків заповіт	156
Зерна	157
Два плуги	158
Лінивi люди	—
Рівна спадщина	—
Коваль	159
Ківш лиха	160
Орачі й муха. <i>Л. Глібів</i>	162
Порада. <i>І. Франко</i>	163
Сиротина. <i>О. Кониський</i>	—
На добра-ніч! <i>Б. Грінченко</i>	164

І.

Учітеся, брати мої,
Думайте, читайте,
І чужого наuczайтесь
Й свого не цурайтесь.

Не цурайтесь того слова,
Що мати співала,
Як малого сповивала,
З малим розмовляла.

Т. Шевченко.

П р и к а з к и. Аз-буки—бери граматку в руки.—Ученому світ,
а невченому тьма.—Не вчися розуму до старости, але до смерти.—
Знайко біжить, а незнайко лежить.—Не кайся рано встати, а молодод
вчитись.

З а г а д к а.

Бачить—не бачить,
Чути—не чує,
Мовчки говорить,
Добре мудрує;

Кривду соромить,
Правди навчає,
Часом жартує,
Смішки справляє,—

Люба розмова;
Дай, Боже, діти,
З нею до-віку
Знатись-дружити!

О д г а д к а.

Хто-ж то така
В світі щаслива,
Мудра, правдива
І жартовлива?

Як не вгадали,
Стану в пригоді;
Річ коротенька—
Книжка та й годі.

Л. Глібів.

З а г а д к и. Мовчить, а сто дурнів навчить.—Білее поле, чорнее насіння,—хто його сіє, той розуміє.—Без душі, без тіла за сто миль залегіла.

Ш к о л я р.

Миколка такий школярик гарнесенький був: сумирненький, соромливенький, м'явенький, як дівчинка. Та ще-ж такий чорнобривенький, білолиценький, носик невеличкий, щічки круглесенькі, ще й чубок кучерями. Воно й училось—нівроку йому. Страх яке до книжки було: чита, одно чита, а особливо як на урок загадають щось таке—чи про луку, чи про ліс... Ну й любило це!

— Мій синочку,—каже було мати,—гляди, слухай учителя! учись...

— А вчись, — додає батько, — звісно, вчись! А ну сюди книги! Багато вивчив уже?

— Оцю вивчив і цю, а цю... ось поки, — показує пальцем Миколка батькові.

— Ото по бублик той? Ач, бублик який... Що воно за бублик такий?

— То «О».

— «О»? ач яке! А то-далі? Що то за кочерга така?

— То «Г».

— Ач яке!.. А картинки є тут?

— А є... ось,—знайшов Миколка.

— Ач як!.. А то-ж що за капиці такі?

— То хмара. А знаєте, тату, хмара з чого?

— Бо-йо-зна... як можна сили Божі знати!

— А я знаю!.. з води... парою йде вгору.

— Ач який... і он про що зна!

— Я ще й про блискавку й про грім знаю. Це люстричство... з землі набирається въ спеку, та й креше там і грюка.

Батько так дивиться на нього, а мати:

— Який! а ще-ж тільки другу зіму в школі він.

Батько:

— Миколко! Миколко! Що який то ти... що я-б тебе... не знаю... я-б тебе в семінарію саму... хоч-би до чого до маленького довести тебе.

А. Тесленко.

Розумна людина.

Була колись війна. Вороже військо наближалось до одного містечка. От багатирі звідтіля навітікача, захопивши з собою своїскарби. А один учений чоловік іде собі в одній одежі, не маючи нічого в руках. «Чого-ж ти свого добра не рятував?»—питають його люди. А він і каже: «Усе мое несу зо мною, бо розум і все те, що я знаю, у мене в голові; а нема й на світі над розум та науку».

П о р а д а.

Вчіться, діти! мудра книжка
Скаже вам чогось багато
З того, що колись другими
І посіяно й пожато.

Тільки ви не озивайтесь
У книжках на кожен голос:
Геть відкиньте чорний кукіль,
Вибірайте чистий колос.

Та і те запам'ятайте,
Що для всякого народа
Ще одна є з книжок книжка,
Та, що ми звемо *природа*.

Йдіть на гори, тихий беріг,
В гай, зеленую діброву:
Там ви вчуєте щось друге,
Інші річі, іншу мову.

На траві й квітках росинка,
Шелестіння й гомін гилки,
Щебетання й пісня пташки,
Скрип жука, гудіння бджілки,

Там, де гаму не буває,
Другим чимсь на вас подишуть
І в душі добра і правди
Свій святий закон напишуть.

Я. Щоголів.

П р и к а з и. Хто не вчивсь, не буде знати.—Вчитися ніколи не пізно.—Вчися азбуки, прийде хліб в руки.—Вчися змолоду, не зазнаєш на старість голоду.—Що вміть, дак того за плечима не носить.—Чого Івась не навчиться, того й Іван не буде знати.—За школярську науку цілуйте, діти, батька й матір у руку.—Шануй учителя, як родителя.

О к у л я р и.

Старий дяк наш оце як чита, зараз окуляри на очі надіва та ще й додає: «От гарна вигадка оці окуляри: як-би не вони, то не міг би я тепер читати». А був у нас один парубок, Корній,—такий, як то кажуть: з дуба вигнався, а розуму нема. Він те й почув, що дяк казав, та й дума собі: «Е, стій, це, коли так, то й я письменний буду!»

Прийшла неділя,—базарь у городі. Ото Корній уже й їде у город і зараз розпитавсь, де там тії окуляри продаються, та туди. Прийшов. «Дайте,—каже,—мені оку-

ляри!» Крамарь йому їх, мабуть, десятків зо два висипав. — «Вибірайте» — каже.

Почав Корній вибирати, — узяв, які там ближче лежали, настромив їх на ніс та й каже: «А чи нема у вас книжки якої?» Купець дав. Розгорнув Корній книжку, дивиться крізь окуляри, — нічого не розбіра. «Ні, — каже, — це не гарні».

Узяв інші, подивився крізь ті — знов нічого не розбере. Далі ще одні, другі, треті і так усі перебрав, а ніяк не прочита. «Що це, — каже купцеві, — у вас окуляри неписьменні?»

Купець здивувався: «Як, — каже, — неписьменні? Та ти сам, хлопча, чи письменний-же?»

А Корній йому: «От розум у вас! Та як-би я був письменний, то навіщо-б я й окуляри купував?»

П р и к а з к и. Як слово не поможе, то й кій не дошкулить. Пошли дурня по раки, а він жаб наловить. — Догана розумного більш варта, як похвала дурного. — Дурень думкою багатіє.

В о р о ж к а.

Ворожка говорила всім, що вона усе знає: знає й минуле, знає й те, що буде колись. Люде-ж темні віру діймали їй.

Раз якось у ворожки сталася пожежа, і все добре згоріло; ледве сама вихопилася з хати.

Один дядько й каже тоді їй: «Чом-же ти свого лиха не вгадала?»

П р и к а з к и. «Коли ти, бабусю, ворожити стала?»—«Тоді, мій голубе, як хліба не стало.»—Надвое баба ворожила: або вмере, або буде жила.

У г а д ь к и.

«У мене,—каже циган,—три сини, та всі три угадки: як скаже один, що буде дощ, другий, що сніг, третій, що сояшно,—як раз котрий і вгадає!»

Чиж та голуб.

Весною чижи́к молоденький,
Такий співучий, проворненький,
В садочку все собі скавав,
Та якось у сільце й попав;
Сердега в клітці рветься, бьється...
А голуб бачить та й сміється:
— «А що? попавсь?—от тобі й на!
Вже, певно, голова дурна...
Не бійсь, мене-б не піддурили
Хоч як-би не хитрили.
Бо я не чижи́к! ні... Оце!»

Аж гульк—і сам піймавсь в сільце.
Ото на себе не надійся,
Чужому лихові не смійся!

Л. Глібів.

П р и к а з к и. Чужий біль нікому не болить.—Що мені нині, то тобі завтра.—Чужу біду на воді розведу, а своїй і кінця не знайду.

Миша і пацюк.

— «Добривечір, сусіде мій!
Чи всі ви живі та здорові?»
Гукнула миша пацюкові.
«Та ще!»—пацюк мовляє їй.
— «А я це,—каже,—прилинула,
Щоб розказать тобі, що чула,
Щоб ти радів, як я, та знав:
Лев, кажуть-би, ката піймав»...
— «Якого?»

— «Катюгу нашого рудого,
Що нам просвітку не давав...»
— «Гай-гай!—пацюк мовля,—раденька,
Як кажуть, що дурненька!
Що з того, що піймав?..
Як дійдеться у них до чого,—
Не бачить лева нам живого!
Бо знаєш, що за звір той кіт!»

Оттак, як хто кого боїться,
То й думає, що на того весь світ
Так буде, як і він, дивиться.

Л. Глібів.

П р и к а з к и. Полоханий заєць і пенька боїться.—Ляк сили
надає, а переляк відіймає.—Видима смерть страшна.—Битому собаці
кня не показуй.

—*—

Д в а о с л и.

Дикий осел побачив свійського осла, підійшов до
нього й почав хвалити його життя: який він гладкий,
і як його сито годовано. Потім, як навантажили на свій-
ського осла добру вагу, та як почав його погонич ззаду
ломакою підгонити, дикий осел і каже:

— «Ні, брате, тепер я не заздрю більш на твоє життя:
бачу, що твоя сита їжа тобі гірко достається».

П р и к а з к и. Хоч спина гола, та своя воля.—Чоловік без волі,
що кінь на припоні.

Вовчєня й бїлка.

Хвалилося вовчєня, що рїд його дуже вславився: — «Усі,—каже,—про нас знають, усюди нас бояться: і в лїсі, і в степу, і на селї».

Чує бїлка, як хвалиться вовчєня, та й каже йому з дерева: «Та воно-то так, але доброго слова про вас ніхто не скаже,—усі вас лають. Не величатись тобї треба, а соромитись».

Бїлка.

Також казка.

- Мамунцю, любите слухати казки?
- Авже-ж, моя дитино.
- Чи хочете, щоб яку оповїла?
- Добре, оповїдай лишє, буду дуже рада тебе слухати.
- А чи справить вона вам приємність?
- Певно, моя дитино.
- Але вона зовсїм не довга...
- Оповїдай лишє!
- Була собі раз... пляшка на воду... і я її розбила...

Р о з м о в а.

Пекла мати вергуни к новому року; а синок Івась бїля неї крутився. Далї Івась і каже:

- Чом ви, мамо, зо мною не говорите?
- Та бачиш-же, що ніколи!—одказує мама:—та й що-ж там я буду тобї говорити?
- Та що-небудь! от сказали-б: ось нá тобї, Івасю, вергуincia!

Розумний Івась.

— Чого плачеш, Івасю?

— Та бо загубив копійку.

— На тобі дві копійки, та тільки не плач!

Івась узяв дві копійки, сховав та й знов плаче.

— Та чого-ж ти ще плачеш?

— Як же мені не плакати? як-би не загубив тієї копійки, то вже мав-би три.

П о щ и р о с т и .

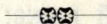
Один батько прийшов з міста, дає своєму синові медяник та й каже: «На, Васильку, та поділися з Петриком по щирости!»

— А то як діляться по щирости?—питає Василько.

Батько каже: «Отак, синку,—як переломиш медяник, то даси більшу половину Петрикові, а собі меншу. Се зветься по щирости».

— То дайте Петрикові медяник,—хай він ділить по щирости!—каже хитрий Василько.

П р и к а з к и . Яке маленьке, а не несе ложки за ухо.—Розумного батька дитина.—Він собі на умі.

Б а б а .

Іде баба на базарь. Їде чоловік кіньми.

— Сідай, бабо, підвезу тебе!

— Та ніколи, синочку,—йти треба.

46.873

Львів. Бібліотека
АН УРСР

П р и к а з к а . За дурною головою та ногам лихо.

З а г а д к а . Двадцять красних, тридцять сильних, п'ятдесят мудрих, а сто дурних.

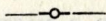
Дід і хлопці.

Дід садив у саду яблуні. Ішли хлопці, побачили та й кажуть старому:

— На віщо ти садиш оті яблуні. Адже ти старий, а їм ще довго треба виростати. Чи їстимеш-же ти з них яблука?

Дід одказав:

— Ще й у вас розум! Сказано,—молоді... Хіба тільки за-для себе треба робити? Хоч я й не їстиму, то люди після мене зідять та й спасибі скажуть, от що.

Ворон та рак.

Крюк ухопив з води рака і поніс. Він злетів на дерево над водою, сів і хотів їсти рака.

Рак бачить, що горе, та й каже: «Ой, вороне! який бо ти гарний!»—А крюк каже: «Угу!»—А рак знову: «Я твого батька і матір знав,—дуже гарні були птахи».—А крюк знову каже: «Угу!» Тоді рак: «Та хоч і гарні були, а не такі, як ти. Як що тільки у тебе голос є, то будеш ти царем». А крюк як роззявить рота та як зарепетує з усієї сили, щоб показати, що в нього голос є: «Ага!»—Рак упав просто у воду, та й каже: «Ех, вороне! як-би ще в тебе й розум був,—був-би ти справді царем!»

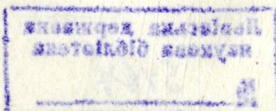
Д л я с м і х у.

Був у батька та син Грицько. От, Грицько пішов на вулицю, а злодій заліз у комору. Батько чує, що там щось стука, та й питається:

— Це ти, Грицько?

— Та вже-ж не хто!

— Береш кожух?

- Та вже-ж не що!
- Візьми й сіряк.
- Та вже-ж не як!
- А може й куцину?
- Та вже-ж не покину!

Огляділися вранці батько з сином—аж zostалися вони так, що нічим і пальця обгорнути.

- Цигане, твого батька піймали!
 - Де?
 - У коморі.
 - Е, у коморі! у коморі хоч кого, то піймають. Ви його в степ пустіть, та й піймайте.
-

- А чому ви, хлопці, не орете?
 - Та, дядьку, свято...
 - Яке свято?
 - Чересло і леміш ізнято.
-

- А скільки ти, бабо, піймала горобців?
 - Оце, синку, тільки оцього піймаю, та ще девять зостанеться,—то й буде аж десять!
-

- Уставайте, тату, вечеряти.
 - А хліб-же є?
 - Ні, нема.
 - Вечеряйте-ж, дітки, я розіспавсь.
-

П р и к а з к и. Нехай люди сміються, або не плакали.—Ти кажеш на глум, а люди беруть на ум.—Жарт місце має.—З жарту й біда часом буває.—З посміху люди бувають.

II.

М а т и

У нашім раї, на землі,
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим...
Тепер їй любо, любо жити!
Вона серед ночі встає,
І стереже добро своє,
І дожидає того світу,
Щоб знов на його подивитись,—
Наговоритись... «Це мое,
Мое...»—і дивиться на нього,
І молиться за нього Богу,
І йде на улицю гулять
Гордіше самої цариці,
Щоб людям, бачте, показать
Своє добро... «А подивіться—
Мое найкраще над всім!»
І ненароком инший гляне—

Весела, рада,—Боже мій!
Несе до дому свого Івана,
І їй здається—все село
Весь день дивилося на нього,
Що тільки й дива там було,
А більше не було нічого...

Щасливая!..

Т. Шевченко.

П р и к а з к а. Нема в світі цвіту цвітіншого над маківочки;
нема-ж і роду ріднішого над матіночки.

О д н а к о в о .

У якоїсь матері померла доня. Дуже тужила ненька за дочкою. Прийшла до неї сусідка і почала її розважати: «Хіба не гірше було-б, як-би померла не дочка, а синок?» А мати на це: «Однаково,—якого пальця не вріж, то болить».

Н а п и с а т и . 1) Із кого складається наша родина (сім'я)?—2) Як звуть діда?—3) Як звуть бабу?—4) Як звуть батька?—5) Як звуть неньку?—6) Як звуть братів?—7) Як звуть сестер?—8) Кого я найбільш люблю в сем'ї?—9) За віщо я її (або його) так щиро люблю?

М а т и .

Велике слово: «рідна мати»!
І горе дітям, котрим знати
Його ізмалку не далось!
Ростуть вони, мов на чужині,
Хиріють серцем в самотині,
Їм не хвата усе чогось.

І. Манжура.

П р и к а з к и . Поті ягнятка скачуть, поки матір бачуть.—У кого ненька, в того й головка гладенька.—Усе купиш,—матері й батька не купиш.—Як мати рідненька, то й сорочка біленька.

М а л п а .

Лев зібрав усіх звірів і сповістив їм, що дасть нагороду тій матері, у якої дитина найвродливіша.

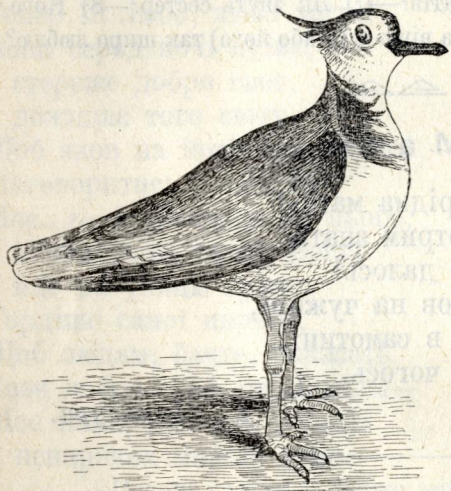
Зібрались. Кожна мати думала сама собі, що їй припаде нагорода.

Разом з іншими принесла й малпа своє манісіньке, кирпате малпнятко. Обличча у його було голе і все в зморшках.

Лев і всі звірі почали глузувати з малпенятка.

Тоді малпа промовила: «Не знаю, з чого ви глузуйте! А мені здається, що моя дитина найкраща за всіх».

Н а п и с а т и. Чого звірі глузували з малпенятка?—Чому малпа не могла зрозуміти, з чого вони глузували?—Чому-ж малпі здавалось, що в неї дитина найкраща?

Ч а й н а.

Ой, горе тій чайці,
Чаєцці небозі,
Що вивела чаєняток
При битій дорозі.
Ой, ішли чумаки,
Весело співали
І чаєчку ізігнали,—
Чаєнят забрали.
А чаєчка вьється,
Об дорогу бьється,

К сирій землі припадає,—
Чумаків благає:
«Ой, ви, чумаченьки!
Ви ще молоденькі!..
Верніть моїх чаєняток,
Вони ще маленькі».
— Ой, чаєчко наша,
Неправдонька ваша:
Поварили чаєняток,—
Добра була каша!—
— «Бодай ви, чумаки
Щастя не діждали,
Що ви моїх дрібних діток
Із гнізда забрали.

Бодай ви, чумаки,
На Дін не сходили,
Що ви моїх дрібних діток
В каші поварили».

Написати невеличку казочку—«Чайчина пригода»—у формі відповідей на оці питання: Де вивела чайка часнят?—Що з ними сталося?—Яково було сердешній чайці-матері?—Що вона робила?—Що відмовили їй чумаки?—Що їм говорила чайка?

Орел і кішка.

За селом весело гралась кішка з кошенятами. Де не взявся величезний орел. Блискавкою шугнув він з висо-

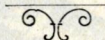

кости і вхопив одне кошеня. Але не встиг ще й піднятись, як мати вже вчепилась у нього. Хижак випустив кошеня й счепився з старою кішкою. Розпочався бій на смерть.

Орел мав могутні крила, твердий дзьоб, силенні лапи з довгими загнутими пазурами, і йому легше було подужати кішку: він рвав на ній шкуру й виклював одне око. Та не на таку натрапив: кішка цупко вчепилася в орла пазурами і перекусила йому крило. Одначе орел і тоді був ще дужий, а кішка вже вморилася. Нарешті, спромігшись, вона чим-дуж наполягла на орла й повалила його на землю. В ту-ж мить вчепилася йому зубами в шию й перегризла горло, а потім, забувши, що їй болять дуже, почала облизувати своє поранене кошенятко.

Н а п и с а т и. Хто дужчий—кішка чи орел?—Чом-же кішка подужала хижака?—Який ще вчинок кішки показує, що у неї дуже велика любов до дітей?

П р и к а з к и. Тоді мама біду знає, коли малую дитину має.—Що-то мати! що-то діти!

М о л и т в а.

Всі уже поснули,	Бачу—на коліна
Мати ще не спить;	Рідная стає,
На молитві довго,	Рученьки здійсмає,
Довго так стоїть.	Сльози нишком лє.
Як одну скінчила,	І вони по виду
Другу почина...	Котяться, біжать,
Щиро та сердешно	В сяєві лямпади
Моляться вона.	Іскрами блищать.

І святі на неї
Любо так глядять,
Мов її невістну
Хочуть розважать.

М. Чернявський.

П р и к а з к а. Отцева і материна молитва зо дна моря рятує, а проклін у калюжі топить.—Одна мати вірна порада.

Дитяча любов.

Хлопця бігло через улицю, спіткнулось і попало під бендюг: колесом йому переломило ногу. Принесли сердешиного додому. Хвора мати почула, як воно застогнало, перелякалась, схопилася з ліжка й зомліла. Хлопець в ту-ж мить сціпив зуби і, поки йому заправляли й перевязували ногу, ані разу не застогнав.

— Хіба тобі не болить?—спитав врешті костоправ, дивуючись.

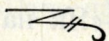
— Ой, як боляче!—стиха відповів хлопець,—але я не хочу, щоб матуся знала про це: їй буде тяжко...

П і с н я.

Ой, із-за гори та буйний вітер віє,
Ой, там удівонька та пшениченьку сіє.
А посіявши, стала волочити,
А заволочивши, стала Бога просити:
«Ой, уроди, Боже, та пшениченьку яру.
На вдовиних діток, та на вдовину славу».
Ой, ще-ж удівонька та до-дому не дійшла,
А вже-ж кажуть люди, що пшениченька зійшла.
Ой, ще-ж удівонька та на лавці не сіла,
А вже кажуть люди, що пшениця поспіла.
«Діти-ж мої, діти, та горе-ж мені з вами,
Ой, що немає та старшого над вами!»
— Мати наша, мати, та не журися нами:
Ми повиростаєм та й розійдемося сами.
Ой, буде нас, мати, по горах, по долинах,
Ой, буде нас, рідна, по чужих країнах.
Будеш-же ти, мати, як зозуля, кувати,
А нікому буде тобі пити подати».

П р и к а з к и. Від малих дітей голова болить, від великих—серце.—У людей діти—любо поглядіти.—У дитини заболить пальчик, у матері серце.

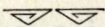

Чи гарний син?

- Синашу, піди стовчи пшона на кашу!
- Ох, мамо, ноги дуже болять!
- Синашу, йди їсти кашу!
- А де-ж, мамо, моя ложка велика?

Говорить син батькові: «Уже, бач, тату, хоч їдь у ліс, я дома буду; хоч я буду дома, а ти їдь у ліс, все кому-небудь та треба їхати».

П р и к а з к и. Добрі діти на ноги поставлять, а лихі і з ніг звалять.—Добра дитина ще й придбає, а лиха, що є, то й те пороспускає.

Л у б о к.

Був собі в однім пустім місці хутір невеличкий. В хуторі жила одна невеличка семья: був там старесенький дід та син його жонатий, звався він Ничипір; та ще не дуже великий син од Ничипора.

Дід був зовсім без моці; ходючи, він згинався вже дуже; голова у нього була біла-біла, мов молоком облита, а робити дак зовсім не можна було йому бідному. Ничипорові це було дуже не до вподоби: йому все хотілося, щоб батько що небудь робив. От він і вигадав: «Згублю,—каже собі,—батька,—годі йому жити! мені й так приходитьсь гірко жити та хліб добувати».

Прийшла зіма. Ничипір дістав з горіща предовгий та широкий луб, узяв свого сина, та й каже батькові старому: «Ходімо, тату, в поле, годі тобі жити! ні сам не будеш мучитись, ні нас не будеш мучити». Почувши річ таку, батько тільки заливався гіркими сльозами—більш нічого.

І повели старого батька. Довів Ничипір діда до дуже глибокого яру, посадив його старесенького на лубок, що приніс з собою, спустив на йому батька у самий низ і каже: «Прощай тепер, тату! не поминай нас лихом».

І вже хотів іти до-дому, аж онучок того діда й каже батькові: «Тату, візьми-ж лубочок з собою».—«А на що він? нехай там застається».—«Як на що?.. Адже-ж як будеш

і ти такий старий, як дід мій, то я тебе посажу на той лубок, тай й пушу».

Тоді Ничипір вхопився за голову: «Дурний, дурний я— що зробив! Спасибі-ж тобі, сину, що ти дурного батька на розум наставив». І швидче кинувся у яр, взяв батька старого з собою, попросив у нього опрощення й став годувати до самісінької смерти, щоб і його діти не покидали.

Написати. За віщо Ничипір не любив старого батька?— Що він хотів заповідати йому?—Що сказав йому синок?—Чи схамівся-ж після того Ничипір?

П р и к а з к а. Як батька покинеш, дак і сам загинеш.

У вечері.

Під горою

Між вербами, та над водою,
Біленька хаточка; сидить
Неначе й досі сивий дід
Коло хатиночки, і бавить
Хорошее та кучеряве,
Свое маленькое внука...

Вийшла з хати

Веселая, сміючись, мати,
Цілує діда і дитя—
Аж тричі весело цілує,
Прийма на руки і годує,
І спать несе; а дід сидить
І усміхається,—і стиха
Промовить нишком: «Де-ж те лихо?
Печалі тії, вороги?..»
І нищечком старий читає,
Перехрестившись, «Отче наш».

Крізь верби сонечко сіяє
І тихо гасне... День погас,—
І все почило... Сивий в хату
І сам пішов опочивати.

Т. Шевченко.

Н а п и с а т и. Про кого ми прочитали у віршах?—Що робив дід?—Що зробила мати?—Ким була щаслива мати?—Ким був щасливий дід?

П р и к а з к и. Живуть, як у раю.—Кому щастя, тому й доля.— Не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий.— Не всім однако дано: одному ситце, другому решітце.—В щасті не без ворога.

Сирітка.

— «У нас курятина сьогодні була на обід!» каже багатого тата синок.

— А біля наших воріт сонечко світило!—одріка бідної вдови дитя.

Діти.

а Великдень, на соломі
Проти сонця, діти
Гralись собі крашанками
Та й стали хвалитись
Обновами. Тому к святкам
З лиштвою пошили
Сорочечку, а тій стьожку,
Тій стрічку купили;

Кому шапочку смушеву,
Чобітки шкапові,
Кому свитку... Одна тільки
Сидить без обнови
Сиріточка, рученята
Сховавши в рукава.

— Мені мати купувала.

— Мені батько справив.

— А мені хрещена мати
Лиштву вишивала.

— А я в попа обідала!

Сирітка сказала...

Т. Шевченко.

П р и к а з к и. Чужа ласка сироті Великдень.—Тоді сироті неділя, як сорочка біла.—Ніхто того не відає, як сирота обідає.

К о б з а р ь.

Ішов кобзарь до Київа
Та сів спочивати;
Торбинами обвішаний
Його повожатий.

Мале дитя коло його
На сонці куняє,
А тим часом старий кобзарь
«Ісуса» співає.
Хто йде, їде—не минає:
Хто бублик, хто гроші;
Хто—старому, а дівчата—
Шажок міхоноші,
Задивляться чорноброві—
І босе, і голе...

Полічили, що дістали,
Встали сіромахи,
Помолились на схід сонця,—
Пішли по-над шляхом...

Т. Шевченко.

Н а п и с а т и. Куди ішов кобзарь?—Де він сів спочити?—Що робив, сидючи, хлопчик?—Що робив тим часом кобзарь?—Що робили прохожі?—Кому найбільш було жалко сирітку-міхоношу?

П р и к а з к и. Не то сирота, що роду нема, а то сирота, що долі немає.—З хати по нитці—сироті свитина.

Пісня сироти.

Мати, наша мати!	На божничку в хаті.
Де-ж тебе узяти?	На божничок гляну
Хіба тебе, мати,	Матір іспомьяну,
Та й намалювати...	Назад обернуся—
Намалюю матір	Сльозами заллюся...

П р и к а з к и. Отець вмер, то півсироти дитина, а мати,—то вже цілая сиротина.—Ніхто не баче, як сирота плаче.

Сирота на чужині.

Ой, не шуми, луже, дібровою дуже!
Не завдавай серцю жалю, бо я в чужім краю.
Ой, я в чужім краю, як на пожарині,
Ніхто мене не пригорне при лихій годині.
Ой, роблю-ж я, роблю—робота ні за що—
Люди кажуть і говорять: «Великий ледащо!»
Сирота втомився, на тин похилився,—
Люди кажуть та говорять: «Він мабуть упився!»

Н а п и с а т и. Де жив сиротина?—Чи зазнав-же він там ласки?—Що кажуть люди про невтомну роботу сироти?—Що говорять люди, як сирота зовсім знеможеться довгою працею?—Чи добре сироті на світі жити?

С а м і т н а.

Ой, одна я, одна,
Як билинька в полі,
Та не дав мені Бог
Ані щастя, ні долі!
Ані братіка я,
Ні сестрички не знала,—
Між чужими зросла,
То вже й вьянути стала.

Т. Шевченко.

П р и к а з к и. Сам-один, як палець. — Одні очі і плачуть,
сміються.

П і с н я.

Ой, високо, високо
Клен дерево од води.
Ой, далеко, далеко
Отець—мати од дитяти.
А хоч вони далеко,
Та згадають легенько,
Тоді мене згадають,
Як обідать сідають:
«Ой, десь наша дитина,
Як у степу билина,
Ой, десь наше дитятко,
Як на морі утятко».

Д в а с и н и.

Чоловік умер, двоє діток мені покинув, два сини. Треба мені заробляти, треба своїх діток годувати. Не справлюсь сама. Те продала, те продала—усе продала. Важко нам убогим своє добро збувати, що воно в нас кров'ю обкипіло!

Збула... клопочуся, бідкаюся з ночі до ночі. Ніколи гаразд і діточками втішатись... А дітки ростуть, уже й вьються коло мене і щебечуть, мої соловейки.

Андрійко був у мене повновидий, ясноокий, кучерявий; веселий був хлопчик, жвавий. Було за день добре мені впадеться своєю пустотою, а ще лучче розважить. І посварюсь, і поцілую його. Він був старшенький.

А що вже Василько—тихий, сумирний: і в хаті не чути, і на дворі не видно. Був якийсь задумливий змалку. Чи те, що він у таку тяжку годину народився, хутенько після мого чоловіка, чи таку вдачу йому Бог дав.

Андрійко село обіжить,—вернеться червоний, сміючися, пустуючи; а сей, гляди, під хатою де-небудь сидітиме: землею пересипається, або зілля всякі вишукує; роскопує щось—робачка вигребе, або метелика вловить,—дивиться, думає... Гукне Андрій, він увесь іздрігнеться. А коли, то було ляже в садку, та цілісінський день і пролежить нерухомо, мов прислухається до чого.

— «Що се задумався, сину?»—спитаю.

— Який сей світ великий, нене!

Ще хлопцям був, приземком, а всі вже зілля знав: і як зветься, і де й коли процвітає, і яким цвітом; і коли пташки у вирій одлітають, і коли прилітають з вирію—усе він тее знав.

— Се йому так Бог дав!—було мені кажуть люди.— Не хайте його,—се йому Бог дав!

Ото було тими вечорами довгими осінніми, як вже стомить мене робота, заберу обойко до себе на коліна, та почну на добрий розум навчати,—як вмію, так і навчаю... Розказую їм і про те, і про друге—толкуюся з ними. Отже мій Андрійко хутко й заскучає; так він і вариться: очі собі тре, й позіхає, й зітха. «Пустить вже, мамо!»—проситься. А скоро пустив, чого не загадає! і гомонить, і пустує, поки й сон зможе. А Василько буде хоч цілечку ніч тую довгу із мною сидіти, мене слухаючи та мені в вічі пильнесенько дивлячись. Поснемо. В-ночі прокинешся—не спить Василько мій.

— Сину! чому не спиш?

— Так... Не хочу!.. Чого, мамо, ніч темна—невидна?

— Так Бог дав, дитино, що темно вночі... Спи!—кажу йому,—спи!

Він і змовкне... Тільки довго ще неспокоїно ворочається.

Було, як місяць в віконечко засвітить, Василько дивиться, очей не зводячи. А я од людей чула, що недобре, як на сонних дітей місяць сипле промінням,—то й укриваю було їх, і наказую Василькові: «Не дивись, Василечку, на місяць—не годиться!» Він і зітхне... То вже в ряди-годи упаде така нічка, щоб він спочив тим духом,—або зовсім нема йому сну, або-ж сни неспокоїні сняться.

Андрійко не такий. Уже зоря занялась, вже й сонечко зійшло, а він міцним сном висипається, розкидався-розгорівся... Як його з вечора трудно упрохати, так і піднять уранці. А прокинувся він, мій пустунчик,—і гуком його в хаті аж сохи движать! Ну бігать, гомонить, гайнувати, аж усе піде жужом! А само таке радеє, веселе, миле!.. Та то вже, хоч жалко, не жалко, а треба впинить: і пострахаєш було, і покрикнеш на нього.

Василько меншенький, а навчає старшого брата. Андрійко скорий був, палкий, як іскра, то було тричі на день і більш посвариться з дітьми на улиці, а то й побьється за яку пустоту.

— Андрійку!—каже тоді Василь,—а що ти невеселий?

— Бивсь, от-що!

— Ото-то й бачиш, Андрійку, що за твою пустоту тобі й не минулось; а як би ти не заводивсь, то й не смуткував би тепер і не стидно було-б, що тебе побито!

А Андрійко йому своє: «І так сидить нудно».

Та знов югне з хати,—і слід загув!..

Тихий був Василько, розсудливий. Хто його й на розум добрий наставляв, Господь його знає! Чи піде, було, чи не піде до товариша, вже й повернувся, вже й дома: не засидиться, не заграється піде. Так і зріс на самоті, сам із собою. Не говіркий був, не смішливий. У кого вже він вдався такий!

Андрійко, то всіх дівчат у селі знає. Робить і діло, щирим серцем робить, а годинку урве собі на гуляння парубоцьке!

Цей -же, як до чого став, і думки ні на що не зверне—уся душа його в роботі.

Діти мої, діти мої!..

М. Вовчок.

III.

З в а д а.

Згода, кажуть, дім будує, а незгода руйнує. Та воно так і є. Ось що, наприклад, розповідають старі люде. Посварились якось ноги, руки, рот та очі.

— Не будемо волочити вас усіх,—кажуть ноги,—ходіть сами!

— Не будемо робити на вас,—додали руки,—працюйте сами на себе.

— А я-ж—дурень, чи як, що буду годувати вас?—гукає рот,—не хочу більш жувати їжу для шлунка!

— Коли так,—кажуть очі,—то дивіться сами, а ми вам не сторджа.

Отаку бунтацію підняли і всі частки чоловічого тіла, та й зреклись робити.

Що-ж сталося з того? Тому, що ноги не хтіли ходити, руки—робити, рот—їсти, очі—дивитись,—усе тіло почало знесилюватись і сохнути. Тоді вони зрозуміли, що нерозумно сваритись, що треба давати поміч одно одному.

І разом взялись до праці, і знов подужчали й поздоровшали.

Н а п и с а т и. Про що ми прочитали?—Що казали ноги?—Що додали до того руки?—А що гукав рот?—Що говорили очі?—Чи зробили вони так, як говорили?—Що-ж сталося з того?—Чи схаменулись від того частки чоловічого тіла?—Як краще жити—в згоді чи в незгоді?

П р и к а з к и. Як починає звада, не допоможе й рада.—Лучче соломьяна згода, як золота звада.—За онучу збили бучу.

Батько й діти.

У одного чоловіка було сім синів. Між собою вони жили не до-ладу: все сварились. Скільки разів батько наказував дітям, щоб жили вкупі; але діти не слухали старого. Раз батько дуже заслаб; він знав, що після його смерти, діти поділять хазяйство, розійдуться й будуть терпіти голод і холод. Щоб краще діти зрозуміли громадську силу й гуртову працю, слабий батько звелів принести віник. Діти принесли. Батько каже: «зламайте його!» Як не ламали діти, та не переломили віника. Тоді батько розв'язав віник і по прутуку переломив його весь. «Дивіться, діти!—промовив батько,—оттак і ви: як будете жити в згоді, ніхто вас не подужає; окрім-ж кожного й аби-хто одоліє.»

Н а п и с а т и. Як поводитись проміж себе батькові сини?—Що радив їм батько?—Чи слухали вони батька?—Що вигдавав старий, щоб їх напутити?—Який заповіт дав батько синам, переламавши віник по прутуку?

П р и к а з к и. На що ліпший клад, коли в дітках лад.—Пропав батько з дурними синами.—Не збирай синові худоби, збери йому розум. В гурті всі за одного, і один за всіх.—Дружній череді вовк не страшний.

Лебідь, шука і рак.

У товаристві лад—усяк тому радіє;

Дурне безладдя лихо діє,

І діло, як на гріх,

Не діло—тільки сміх.

Колись-то лебідь, рак та шука

Пристають хуру узялись.

От троє разом запряглись,

Смикнули—кат-ма ходу...

Що за морока? що робить?

А й не велика, бачся, штука,—

Дак лебідь рветься підлетіть,

Рак упирається, а шука тягне в воду.

Хто винен з них, хто ні—судить не нам.

Та тільки хура й досі там.

Л. Глібів.

П р и к а з к и. Один не йде, другий не везе.—Хто в горох, а хто в сочевицю.

З а г а д к и. Живе чорне, умре красне.—Брат брата вік доганяють, та ніколи не догонють.

Як треба жити.

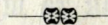
Кажуть, жив собі один чоловік, хазяїн. Був він дуже праведний і такий старий був, що вже й правнуків діждав. І його всі—і свої, й чужі—любили й поважали, і як кому треба було в якому ділі поради, то вже до нього йшли радитися.

Прийшов час умірати старому. Позбірались коло нього і свої, й чужі, всі плачуть, прощаються з дідом. Почав він з дітьми прощатися. Старший син заплакав та й каже: «Тату, навчіть мене, як мені жити без вас на світі».

А старий каже йому: «Як ти, сину, народився на світ, так ми всі раділи, а ти плакав. Живи-ж так, щоб, як доведеться тобі вмірати, так щоб усі люди плакали за тобою, а ти сам щоб радів і не боявся стати на суд перед Богом».

Помер дід, а слово його впало людям у душу. Тим не забули діда, і досі про нього згадують та про його науку кажуть.

Н а п и с а т и. Як жив на світі дід?—Чи любили його люди?—Як дід міряв, то про що прохав його син?—Який заповіт дав йому старий?—Чи послухали люди дідової поради?

Д в а б р а т и.

Колись жили два брати, обидва жонаті. У молодого було четверо дітей, а у старшого дітей не було. Після батька вони землі не ділили, сіяли умісно, а хазяйство нарізно було.

Ото одного разу посіяли вони хліб. Хліб поспів, вони його скошили, звезли й поділили рівно на кожного брата. Прийшла ніч. Не спиться старшому братові й дума він:

«Чи добре ми хліб поділили? У брата семья велика, йому на дітей багато хліба треба. Піду зараз доложу йому з свого хліба так, щоб він і не знав». І пішов, і так зробив.

А менший брат прокинувся у-ночі і теж почав думати,— чи до-ладу вони хліб поділили? І спало йому на думку: «Ми з жінкою обое молоді, при здоров'ю, і діти на поміч ростуть,—єсть кому робити; а брат один з жінкою і кво-ліший од мене: треба йому хліба од себе докласти!» Устав у-ночі і переніс з своєї частини у братову хліба.

У-ранці дивляться брати: обидві частини рівні. Здиву-вались брати, а нічого один одному не сказали. Другої ночі вони знову те-ж саме зробили і знову не в один час, і не зустрілись. І знову обидві частини рівні були. І так багато ночей вони один одному хліб носили, аж поки зустрілись.

Тоді дознались брати, чого у їх хліба усе рівно було. І так усе життя вони по-братерському жили, один одному у всьому пособляючи.

П р и к а з к и. Добре братство краще багатства.—Добре брат за брата жити.—У них нема—це мое, а це твоє.—Як брат братові не допоможе, то що вже чужії люди.

Два товариші.

Ішли якось лісом два товариші. Назустріч їм вийшов ведмідь. Один кинувся тікати, виліз на дерево й заховався, а другий zostався на дорозі. Що його діяти?... Упав він на землю й прикинувся мертвим (він знав, що ведмеді не їдять мертвяків).

Ведмідь подійшов до нього й став нюхати, а він і дух затаїв.

Ведмідь понюхав йому лице, подумав, мабуть, що він мертвий, і пішов собі.

Побачивши це, товариш ізліз з дерева та, сміючись, і говорить йому: «А що ведмідь тобі на вухо казав?»

— А він шептав мені,—відповів той,—що не варт доб-рого слова ті люди, що в пригоді зрадять товариша.

Н а п и с а т и. Кудюю йшли товариші? — Яка пригода їм сталася? — Що зробив один з їх і що другий? — Чому ведмідь не займав лежачого? — Про що спитав товариша той, що зліз з дерева? — Що відмовив йому товариш?

П р и к а з к и. Не май тиї сто братів, як сто друзів. — Не май і сто рублів, як одного друга. — У друга вода солодча вражого меду. — Для милого друга і вола з плуга. — Ой, дружба, дружба! гірка твоя служба.

Добрий багатирь.

Жив у нас багатирь, — грошей у нього було сила. Та тільки скупенький був. Про нього люди казали: «Це такий, що й копійки вбогому не дасть». А багатиреві та не подобалось те, що люди про нього так балакають, — хотілося ще зажити й доброї слави. Ото він і пустив між люди таку поголоску, що по суботах дурно годуватиме всіх убогих. Усі вбогі так і сунули до багатиря в суботу. Приходять, — аж справді ворота відчинено. Поткнулись у двір, аж там повен двір злющих собак: як кинулись на людей, то ледве бідолашні повтікали — хай йому вже й обідові тому! І так що суботи: прийдуть люди, та за собаками й підуть без нічого. І всі люди кажуть про багатиря: «Добра людина, дуже добра: усе віддав-би вбогим. Одно тільки лихо, що дуже вже злих собак держить — ніяк за ними до нього не доступишся». А того й не знають, що багатирь що-суботи одчеплює од ланцюгів найзлющих собак, щоб люди не могли й до хати доступитись.

Н а п и с а т и. Чи дуже щедрий був багатирь? — Що про нього балакали люде? — Чи подобалась така неслава багатиреві? — Що він вигадав, щоб зажити доброї слави? — Чому старці не могли доступитись до нього в двір? — Що після того почали про нього балакати?

П р и к а з к и. Собака кудлатий — йому тепло; пан багатий — йому добре. — В нього посеред зими льоду не випросиш. — Не зарікайся бути в старцях. — Старці не родяться, а робляться. — Мокрий дощу, а голий розбою не боїться. — З голого, як з святого. — Аби живі, а голі будемо. — Багатий на латки, та на дрібні слізки. — Недостатки гонять з хатки. — Багатство дме, а нещастя гне. — Хоч чоловік убогий, та слово чисте.

П е р е б е н д я .

Перебендя старий, сліпий,
Хто його не знає?
Він усюди вештається
Та на кобзі грає.

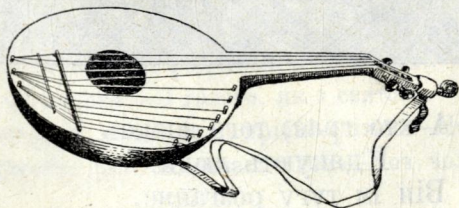

А хто грає, того знають
І дякують люди:
Він їм тугу розганяє,
Хоч сам світом нудить.

По-під тинню сіромаха
І днює, й ночує:
Нема йому в світі хати...
Недоля жартує
Над старою головою,
А йому байдуже,—
Сяде собі, заспіває:
«Ой, не шуми, луже!»
Заспіває, та й згадає,
Що він сиротина,
Пожуриться, посумує,
Сидячи під тином.
Вітер віє—повіває,
По полю гуляє.
На могилі кобзарь сидить
Та на кобзі грає.
Кругом нього степ—як море
Широке, синіє;
За могилою могила,
А там—тільки мріє.
Сивий ус, стару чуприну
Вітер розвіває,
То приляже, та послуха,
Як кобзарь співає,
Як серце сміється, сліпі очі плачуть...
Послуха, повіє...

Т. Шевченко.

П р и к а з к и. Геть, грибе, нехай кобзарь сяде!—Він стільки пісень знає, що й на воловій шкурі не списав-би. — Пісня складами славна.—Пісня до правди доходе.—Казка—брехня, а пісня—правда.

Ч у ж а б і д а.

У Прокопа обід, у Прокопа хрестини,
У Прокопа бенкет, весілля, іменини:
Зате-ж у Прокопа куми і побратими
І всякий Прокопові сват,
І всякий Прокопові брат,
За Прокопа усякий рад
І в воду, і в огонь скакать!..

Аж глядь!

У Прокопа пожар, все в Прокопа згоріло,
Насилу виніс сам з огню з душею тіло!..

Що-ж рідні та куми,—

В пожежі помогли?

Не дуже: родичі його—ті й не пізнали.

До Прокопа й стежки позаростали!

Не даром люди гомонять:

Поки богат—

То поти й сват.

Л. Боровиковський.

Н а п и с а т и. За що люди любили і поважали Прокопа?—Яка пригода сталася у Прокопа?—Чи помогли йому рідні та приятелі?—Чи вони ходили до нього після пожежі?—Чому?

П р и к а з к и. В нещастю нема ні брата, ні свата.—Під лихий час і кум за собаку.—Тоді любить і сват, коли добре має брат; а коли бідний, то забуде й брат рідний.—При добрій годині все куми й побратими.—Поки мішки чують, поти й шанують.—Полюби мене в-черні, а вже в-білі полюбить і аби-хто.—Хто в біді дав, два рази дав.—Як їдять та пьють, дак і кучерявчиком звуть; а попьють, поїдять,—прощай, шолудяй!—До обід ложка, а після обід не треба.

П р а в д а.

Жив собі на селі убогий чоловік і був він розумний дуже, та тільки—що він розумне не казав, ніхто його не слухав: «Та цить уже, цить! Нічого ти не знаєш». А иноді так просто кажуть: «Брешеш!» та й годі.

І дав Бог тому чоловікові, що почав він багатіти, зробивсь дуже багатий, і настановлено його старшиною.

Ото одного разу зібрав старшина громаду, й довго вони там гомоніли про се та про те, а далі старшина й каже: «А мені, добрі люди, так трапилось: положив у коморі леміш, дак миші його й проїли...»

— Буває,—каже громада:—ті миші такі!..

А старшина тоді й каже: «Оттака на світі правда: як був я бідний, то хоч казав і правду, ви казали, що брешу, а як тепер я багатий, то хоч і брешу, ви кажете, що кажу правду».

П р и к а з к и. Хоч у голові пусто, аби грошей густо.—Дурень багатий, дак і слово його в лад.—Дурня багатого всі величають.

Ластівка й шуліка.

Трудяща ластівка край берега літала,

Земельку мокрую збирала,

Щоб хатоньку собі зліпить,

Щоб де було і їй, і діткам жить,

Тихеньку долю веселити

І Бога, і людей хвалити.

Сидів шуліка на вербі

І так до неї обізався:

«Дивуюсь я тобі,—

Не раз я придивлявся,—

Усе ти між людьми і не боїшся їх,

Пройдисвітів таких:

Не тільки що під стріхою співаєш,

Ще й у вікно літаєш...

От хоч і я—не в тебе вдавсь,
Шулікою на світі звуся,
А лиха від людей набравсь,
І зло бере, а все-таки боюся;
Досадно стане хоч кому:
Тобі привіт, мені біда велика».

А та йому:

«Я—ластівка, а ти—шуліка;

Я людям не чинила зла,

Де не була,

А ти подумай, пане-брате,

Яке життя твоє завзяте:

Весь вік курчат і пташечок хапав,

Ні ласки, ні жалю не знав».

Давно-давно мовляють люди:

Що добренько роби, то й добре буде.

Л. Гмбів.

Написати. Який птах шуліка?—Що він їсть?—Яку шкоду
робить людям шуліка?—За що люди люблять ластівку?

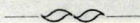

Білка та вовк.

Вовк лежав під деревом і спав. Білка стрибала по дереву і впала на вовка. Вовк прокинувся і хотів її ззісти. Білка почала прохати: «Пусти мене!» Вовк сказав: «Добре, я пущу тебе, тільки ти скажи мені, чого ви, білки, такі веселі? Мені завсігди нудьга, а ви все там у горі граєтесь та стрибаєте». Білка сказала: «Уперед пусти на дерево, тоді й скажу, а то я тебе боюся». Вовк був не голодний, пустив.

Білка збігла на дерево й відтіля сказала: «Тобі тим нудьга, що ти злий. Тобі злість серце палить. А ми веселі тим, що нам ніколи не хочеться зла робити».

П р и к а з к и. Доброму всюди добре.—Хто чисте сумління має, той спокійно спать лягає.—Добре довго пам'ятається, а зле ще довше.

Кого слухати.

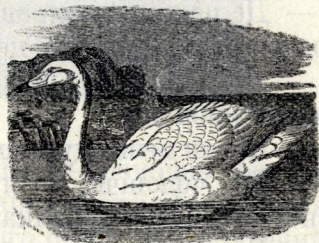
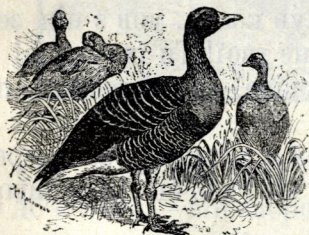
Вертався чоловік із города з базарю з сином. Туди поїхали возом, а в городі віз поламався, дак вони у знайомого чоловіка віз покинули, а сами пішки йдуть і коня за поводи батько веде; шкапа у них поганенька. А йти було кално, бо був дощ. Зустріва їх чоловік і каже: «От розумний! Коня веде, а сам пішки йде по калюці!»

Батько й дума: «Адже правду чоловік каже,—а ну лиш я сяду». Узяв, сів на ту шкапину, а син позаду йде,—хлопець років п'ятнадцяти. Коли це стрівається їм другий подорожній: «От,—каже,—старий, а нерозумний: сам здоровий їде, а хлопець теліпається по грязюці—ледве ночі волоче». Тоді батько подумав: «Воно таки й правда, що Грицько втомився!» Та до сина: «Сідай, сину, ще ти!» Зліз з коня, син сів, поїхав, а батько йде пішки.

Не проїхали й гони, аж знов чоловік назустріч, поглянув на них та й каже: «Ото,—каже,—такий старий та мучиться, плентаючись по грязюці. Узяв-би та й сів у-двох із хлопцем». Батько й каже: «А воно таки й правда: на те й коняка, щоб нею їздити». Сів у-двох із сином на коня.

Їдуть, а шкапина погана, а грязюка така, що коняка ледве суне. От уже до своєї слободи доїзять. Люди їх пере-стрівують, сміються: «Ото які, і жалю в них нема: обидва на коняку злізли—мало-мало не задавлять». Зліз тоді батько з коня та вже не знає, що й робити:—«Нічим не-годиш,—каже:—тільки й zostалося самому нести коняку». А син каже: «То й понесімо, тату, може ще люди посміються». Тоді батько засміявся та й каже: «А правду, синку, кажеш: людського балакання не переслухаєш. Щоб було робити так, як сами знали, а не так, як люде казали!»

П р и к а з к и. Людам язика не зав'яжеш.—Рот не город—не загородиш.—Людей слухай, а свій розум май.

Лебідь і гуси.

На ставі пишно лебідь шлив.
А гуси сірії край його поринали.

«Хіба оцей біляк нас з глузду звів?»—

Один гусак загомонів:

«Чого ви, братця, так баньки повитріщали?

Ми попеласті всі, а він один між нас

Свое пендючить пір'я біле!

Коли-б ви тільки захотіли,

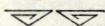
Щоб разом, стало-бись, вся беседа взялась,

Ми-б панича цього як раз перемастили».

І завелась на ставі г'еркотня,
Гусине діло закипіло:
Таскають грязь і глей зо дна
Та мажуть лебідя, щоб пір'я посіріло.
Обмазали кругом—і галас трохи стих;
А лебідь плись на дно—і випурнув, як сніг.

Є. Гребінка.

П р и к а з к и. Хто сам такий, то й на другого кладе знаки.—
Смола к дубу не пристане.—Правда кривду переважить.—Сові сонце
очі коле.—Правда не втоне в воді, не згорить в огні.—Хто любить
світ, той любить правду.—По правді живи, по правді й умреш.

С т а р и й р и б а л к а.

Старий рибалка, увесь тіпаючись від холоду, йшов із гаю й ніс на спині оберемок дров. Важко ступаючи, йшов він по вкритій снігом землі поуз хату козака, що доглядавав лісу, й хотів перейти через міст до своєї оселі.

— Де це ти узяв дров?—гукнув козак, мов з під землі вирости перед дідом:—це дрова не твої! Ти їх украв!

— Я їх не крав, добрий чоловіче,—злякавшись, прошепотів рибалка.

— Що ти мене одурюєш! Учора я тільки зрубав дерево.

— Ні, чоловіче, це я зібрав по гилочці правдиво та чесно,—відказав рибалка.

— Брешеш, стара собако! Давай їх сюди!

— Подивись, це-ж сами тільки маленькі, сухі гилочки, що я повідкопував біля дерев під снігом.

— Твоя брехня тобі й трошки не допоможе,—казав козак рибалці, хоч і бачив, що той правду каже.

Козак схопив оберемок дров і поніс з собою до хати. Рибалка сумно подивився на козака, і сльози закапали у нього з очей.

Минуло кілька днів. На дворі потеплішало, зробилася весна, по річці несло кригу. З міста прийшов син козаків і хотів був перейти через міст. Він не важився йти, але батько гукнув на нього: «Йди швидче, міст не переломиться!—і він побіг. Тільки збіг він на міст, як ось крига штовхнула об нього, міст захитався і упав у воду; вкупі з ним

упав і хлопець. Батько кинувся був за човном, але на тім березі, де він був, човна не було. Він бігав по березі, ламав руки і кричав. В цей саме час старий рибалка витягав свого човна із води і тільки побачив, що сталося з хлопцем, зіпхнув човен у воду, сів у нього й поїхав рятувати козакового сина. Щасливо витяг рибалка з води хлопця, посадив у човен і привіз до берега.

— Ось я віддаю тобі сина назад,—промовив він люб'язно до козака,—він здоровий, тільки трохи перелякався.

Козак не вірив своїм очам і довго стояв засоромлений.

— Прости мене, любий діду!—обізвався він нарешті; сльози бреніли у нього на очах:—прости мене за моє до тебе немилосердіє!—і з цими словами обняв діда і поцілував.

— Хай тебе Бог простить, а я на тебе й не сердився!—відказав ласкаво рибалка і пішов додому.

З а г а д к и. Що біжить без повода?—Без дишла, без дуги; куди захочем, туди й поїдем я й ти.—Іде віз без коліс і за ним дороги не знати.

Написати коротеньке оповідання про яку-небудь свою власну пригоду.

У к р а л а.

Тільки вчитель увійшов у клас, зараз побачив, що там робиться щось непевне. Школярки та школярі, юрмою оточили когось і про щось палко й голосно балакали. Балакання було неласкаве, сердите. Зрозуміти поки нічого не можна було. Чуть тільки було, що на когось діти сердились, комусь докоряли. Зараз-же де-хто побачив учителя, й почулось проміж дітьми:

— Василь Митрович прийшов... Учитель прийшов. Діти стихли і всі повернулись до вчителя.

Учитель підійшов і спитавсь: «Що тут у вас таке?»

Усі мовчали, стоячи колом біля однієї парти. На тій парті сиділа Олександра. Олександра була школярка першого року, дочка сільського писарчука п'янички. Вона сиділа, низько похнюпивши голову і втупивши очі у свій стіл. Її біляве, усе у веснянках, обличчя було біле, як крейда. Вона ухопилася руками за стіл, мов боялася, що її тягтимуть кудись силоміць.

Учитель ще раз спитавсь: «Що тут у вас таке?»

Забалакала Пріська. Пріська була подруга і товаришка Олександрина.

— Та Олександра...—Пріська почала і засміялась, не добалакавши.

Учитель спитавсь: «Що Олександра?»

— Украла в мене хліб!—доказала Пріська і зовсім зареготалася, й її нерозумні сіро-сині очі з сміху аж сховалися за ситими щокми.

Ця звістка дуже вразила і здивувала учителя. Такого в школі ще не було. На Олександрю він теж ніколи нічого не думав.

Учитель глянув на Олександрю й спитавсь: «Олександрю, правда цьому?»

Вона мовчала й сиділа непорушно, як кам'яна. Учитель зрозумів, що Пріська казала правду. А Пріська вже не мовчала й торохтіла:

— Вона не вперше це краде. Вона кілька разів у мене тягала. Тільки кинеш торбу з пирогами—дак і потягне.

Та я все мовчала. А оце вже сьогодні... Бачу, ухопила хліб та й побігла з школи у двір, та зайшла за дерево та й їсть. Я прибігла до неї, а вона злякалась. Не кажи, каже, учителеві, я тобі малюнок дам...

Учитель ще раз спитався: «Олександро, правда цього?»

Але і тепер Олександра мовчала й сиділа непорушно. Один великий школяр, не зовсім розумний і не дуже жалісливий, загомонів;

— Та що там її питаться? Хіба й так не видно, що правда. Бач, що вигадала—красти! Її треба прогнати з школи!

Школярі загукали: «Треба! Треба!»

Учитель сказав: «Чому це так?»

— А тому, що вона краде, а ви або ми на кого іншого думатимемо по дурному.

Другі казали: «Ще нічого не можна буде й покласти у школі, як що крастимуть».

— А хіба воно гарно, як казатимуть на школярів, що вони крадуть?—додавали треті.

Учитель сказав: «Ось що, дівчата й хлопці. Ви он уже налагодились вигонити Олександру з школи, а ще й не знаєте до-пуття діла. А може воно й не так було? Треба послухати уперед, що Олександра скаже».

Олександрине обличчя нахилилося аж до столу.

— Запевне то ти свій хліб їла—бо я ніколи не повірю, що ти можеш украсти?

Голосне, гріке ридання розітнулося в школі. Це плакала Олександра, припавши головою до столу. Школярі одразу притихли. А вчитель казав: «Не плач, коли цьому неправда...»

— Правда... правда!..—скрикнула Олександра. — Я вкрала!

І вона заридала ще дужче. У великій класовій хаті стояли шістьдесят школярів мовчки, не ворущаючись, а серед них, припавши головою до столу, гірко плакала маленька білява дівчина.

Довго вона плакала, і всі мовчали, аж поки вона трохи заспокоїлася. Тоді учитель, сівши біля неї, спитавсь:

— На що-ж ти це зробила?

Вона мовчала знову і знову похнюпилася. Учитель бачив, що сказати те, через віщо вона це зробила, їй так само важко, як було важко признаватися. Але вона перемогла себе. Де-кільки разів вона починала казати, ворухнула губами, але зупинялася. Нарешті промовила:

— Я їсти хотіла.

— Хіба ти дома не їла?

— Не їла.

— Чому?

Вона знов змовкла і... зовсім несподівано знову заридала.

— У нас... у нас... нема чого їсти... Батько нічого... не приносять з волости... усе пропивають... Ми їмо су... су... сухарі уже другий тиждень...

І більше вона нічого не могла сказати за слізьми.

Давно був час починати вчиття. Учитель тихо взяв Олександру за руку і, сказавши їй кілька ласкавих слів, повів її у свою хату, щоб вона там заспокоїлася. Як повернувся він у клас, то з десяток рук простяглися до нього і в кожній руці була якась їжа.

— Натє! Дайте їй! Хай попоїсть!

Учитель глянув на дітей. Хлопці були ні в сих, ні в тих, дівчата де-які плакали. Він забрав усе, що діти надали, і поніс Олександрі. Але вона нічого не хотіла їсти і все плакала. Він, скільки міг, розважив її, а сам пішов у клас і звелів співати молитву перед учиттям. Як заспівали молитву, він непомітно ввів у клас Олександру.

Олександра, після цього, довго соромилась глянути учителєві у вічі. Але ні він, ні школярі ніколи не нагадали їй про те, що було. Та й не треба було їй нагадувати. Вона сама побачила свій гріх і з того часу вже ніщо не могло спокусити її. Дівчата—товаришки її люблять і часто дають їй чого їсти—такого, що з дому приносять. Але вона зрідка бере, та й те тільки, щоб не образити подруг, хоч і часто сидить на сухому хлібові. Сього року вона здасть останнього екзамена і вийде з школи розумною, правдивою і чесною дівчиною.

Б. Грінченко.

IV.

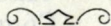
Р і к.

Рік має 12 *місяців*: січень (31 день), лютий (28 або 29), березень або марець (31), квітень або апріль (30), травень або май (31), червень (30), липень (31), серпень (31), вересень (30), жовтень (31), листопад (30), грудень (31).

Рік має 52 *тижні* (365 або 366 днів).

З а г а д к и. Летів птах на дванадцяти ногах, та одно яйце зніс.— Дуб—дуб довговік, на йому 12 гіллів, на кожній гіллі по 4 гнізда, а в кожному гнізді по 7 яєць і кожному ім'я є.

Тиждень має 7 *днів*: неділя, понеділок, вівторок, середа, четвер, п'ятниця, субота.

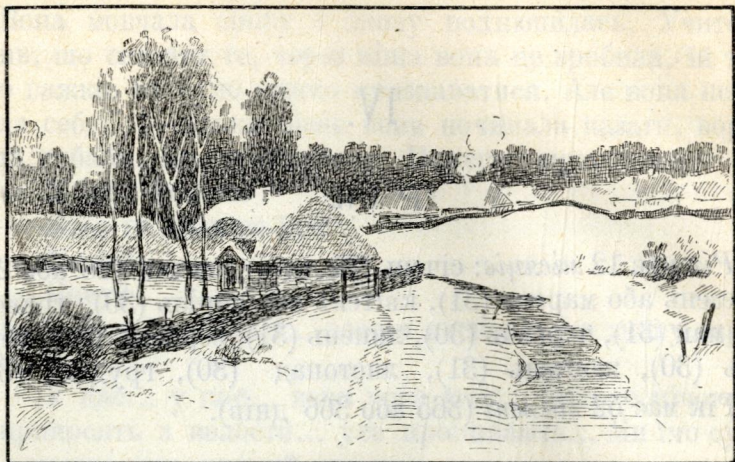

З і м а.

Зімні місяці: грудень, січень, лютий.

Зімні свята: Зімнього Миколи (6 грудня), Різдво або Різдвяні Свята (25 грудня), Новий Рік (1 січня), Водохрещі (6 січня), Стрітєння (2 лютого).

Приказки та народні приміти. Варвара (4 грудня) ночі ввірвала.—Варвара мостить, Сава (5 грудня) гвоздить, а Микола крепить.—На Новий Рік прибавилось дня на заячий скік.—Тріщи, не тріщи, вже минули Водохрещі.—Дми, не дми—не к Різдву йде, а к Великодню.—На Стрітєння зіма з літом поєстрічаються.—На Обрітєння (24 лютого) обертаються птиці до гнізда, хлібороби до плугів.—Масляниця—баламутка: обіщала масла й сиру, та не хутко.—В Великім пості не ходи в гості.

Зімній ранок.

Я люблю веселий ранок
Холодною зими,
Як на двір, на стіни, ганок
І на шлях за ворітьми
Упаде із неба промінь,
Дим повьється з димарів,
На току підніме гомін
Згряя галок і граків.

Школярі свої гринджоли
З повіток подостають
І по вулиці, мов бджоли,
До сугорка загудуть.
Сніг ясним кристалем блище
Лютий холод допіка;
Сонце вгору плине вище,
Та не гріє здалека...

Я. Щоголів.

Зіма на селі.

Випав сніг і покрив землю білою шатою. Тепер випочине спрацьована земля й набере сил, щоб у будучім році могла знов видати пожадані плоди. На полях пусто й глухо. Лісові звірята криються під корчами і в нетрях; птаство тиснеться до села, а люди шукають тепла в огрітих хатах.

В-зімі сходить сонце пізно, а заходить рано. Коло Різдвяних свят триває день ледве вісім годин, а ніч близько піснадцять. Тоді день найкоротший, а ніч найдовша. Настають морози. Деревата покриті инеем, сніг скрипить під ногами. Діти возяться з саночками, або сковзаються по гладенькому льоду.

Вечорами сидять усі в теплій хаті. Діти вчаться, парубки крутять мотузи, в'яжуть віники, виплітають кошики; жінки та дівчата прядуть, шиють, звивають нитки й притім співають пісень. Та й у день праця не припиняється: коло хати, в стайні, в хліву кожне робить своє діло. Парубок ріже січку для худоби й коней, або вимолочує снопи в stodolі. Хазяїн направляє плуга, борону й упряж, приспособлює все, що потрібне до праці на весні.

Написати. Що хто робить у нас у-зімку? — Як у нас починається зима.

Загадки. Летіло без крил, упало без ніг, варив повар без огню, їли пани без рота. — Сивий віл випив води повен діл.

Петрусь.

Давно зима холодна докучає,
Але Петрусь,—моторний хлопець він,
На лютюю ні трохи не зважає,
А соняшних діждавшися хвилин,
У батькову вбірається свитину,
Дарма йому, що й чоботи в дірках!

Він громака хапа в дворі, крижину,—
Вже хлопці всі давно на спускалках:
Біжить туди, в рукав ховає носа...
«Ой, ніженька!..»—Вже змерзла так, мов боса.
Сміх, галас скрізь, і всі веселі діти,
Петрусь собі сміється і кричить...
Смеркається... Намерзшися у світі,
До-дому він нагрітися біжить.
Прибіг, на піч—і в просо вдвох з сестрою!
Аж двері рип, і в хату йде татусь
Із білою в морозі бородою.
«Вечеряти!»—Ось зараз приберусь.—
«А діти де?»—Обойко он у просі...—
«А ну, вилазь!.. чого ви там і досі?»
Вже батько спить... Вже пізня година...
З куточка десь давно цвіркун цвірчить,
За вікнами лютує хуртовина,
На припічку каганчик миготить...
Хурчать прядки і не вгаває мати,
Бо слухають... І страшно, страшно їм,
І весело, й не хочеться ще спати,
Хоч ніч давно... «А що з отим малим
Зробилося, матусю, та з братами?...»
І знов казки ще кращі за казками.
І знов казки ще кращі за казками,
Аж поки сон ізможе в хаті всіх;
Але й тоді квітчастими роями
Бренять казки у мріях золотих:
І велетні, і королі з князями,
З зеленою косою русалки,
І дівчина з перловими сльозами,
Відьми страшні, лисиці і вовки...
Байдуже ніч, байдуже хуртовини,—
Казки живуть у мріях у дитини...

Б. Грінченко.

Написати. Як ми проводили день взімку.

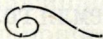
Приказки. Вдень тріщить, а вночі пишить.—Сніг, мов з
рукава.—Завірюха—треба кожуха.—Світу божого не видно.

На громаку.

Хто спускався на громаку з високої гори?.. Спершу не спускатись—у-низ страшно глянути... Як у-перше сядеш на громака, як подумаєш, де той у Бога низ, волосся подереться вгору... А громак уже їде вниз, усе вниз... Холод проймає душу, на лобі піт виступає... Доїдеш до гребня гори, спустишся прожогом у низ—тоді вже ніколи боятись. Дух захоплює, якась звіряча радість проймає тебе,—у тебе тільки й думки: коли-б швидче, коли-б швидче!..

П. Мирний.

С н і г.

Сніжок! сніжок!... Ось падає, літає, як пушок... Ось на руку, на рукав спускаються легесенькі, кучеряві сніжиночки! Звідкіля вони летять? О, здалека, та з висока,—з-під неба самого, з хмари зімової, сивої. А де-ж вони там узялися? Туди вони з землі прилинули...

Еге, були вони колись на землі, були крапельками води, у річці, в землі й на землі. Сонечко пригріло, вода почала парувати, а та пара полинула високо, й стала

хмаркою. Коли на хмарку не дуже холодний вітер віє, то сіє вона крапелькі дощові; коли-ж наженеться на хмарку холодніше повітря, таке, що заморожує, тоді кожна крапелька замерзає й робиться сніжинкою.

Як зміня година—ясна, тиха, то сніжинки бувають кучеряві, зірчасті, а як вітряно, туманно, сніжинки тоді стають такі мляві, розволочені, злипаються в клоччя; а як повітря потеплішає, тоді сніжинки зовсім рідшають, стають крапельками, і тоді вже це не сніг, а дощ; отже, значить, сніжинки стануть тоді знов водою, як були колись.

Та поговорімо про те, як сніг ще буває снігом.

Ось він падає, вкриває землю. Все стало біле,—земля, дерева, стріхи; поля вкриті цілим шаром снігу; долинки, балочки часом так замете, що, коли там стоїть хатка, то й вилізти з неї не можна, треба одгрібатися. А в вас у дворі не траплялося, що приходилося стежки прокопувати, одгрібаючи сніг? бо тож часом і пройти нікуди!

Отож, коли сніг помірно шаром ляже на поля, то й для поля добре; бо то в теплих країнах за ним не журяться, там про нього байдуже, через те, що там морозів великих не буває, то й поле та коріння не промерзає; а в інших сторонах морози таки чималенькі бувають, то як нема снігу, тоді мороз дуже заморожує землю й усяке коріння від усякої рослини, що в землі росте. Коли-ж земля прикрита снігом, то сніг і не допуска морозу до землі. Через те й кажуть, що для врожаю хліба добре, коли сніг випадає до великих морозів; а як земля гола, а тут морози стиснуть, то й біда,—вимерзне хліб на полях!

Коли на весні пригріє сонечко, то й растопить по trochu й верхні, й дальші частинки снігу—й побіжить тоді сніг водою по землі, долинами та рівчачками; докотиться тая вода й до річок, сповнить їх у-край, ще й через край поллється!

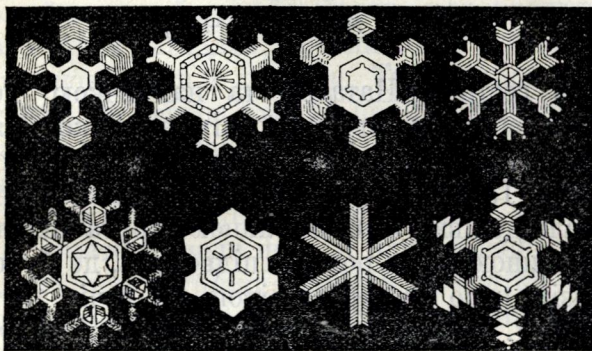
Ох, велике часом лихо з того буває, бо це-ж та «весняна повідь»! Вона часом затоплює береги, хати, людей, скотину, все, що стріне на своїй дорозі, байдуже їй про все!.. Поки річки не донесуть та не зіллють своїх вод аж у море широке!

А частина води від росталого снігу входить на місці в землю та й напоїть її. Отож і це багато значить для врожаю на полях, особливо в сторонах засушливих: земля так набереться водою од росталого снігу, що потім довго має в собі вохкість,—а це-ж воно й треба для всього ростущого, бо з того всяка ростинка собі поживок має!

Оце вам де-що про сніг.

А тепер, як зловите свою таки білу сніжинку, то придивіться до неї!..

Олена Пчілка.

Вечір.

Вечір зімовий зоряний. По небу кілька білих хмарок снігових набучавіло: посипався сніг—то запорошить, то перейде, то знов запорошить, і знов перейде. Тихо усюди, й біло, й морозно. Оддаєки блимає огонь на селі з двох оболонок—то в одній хаті світиться на досвітках.

М. Вовчок.

Няня.

В темний вечір зім холодних
В парту кинувши книжки,
Ми збірались коло грубки
Слухатъ няніни казки.

На дворі, було, хуртеча
Та метелиця мете;
За ворітьми коло вікон
Сніг горбами наросте;

По задвірках круте вітер,	От ми й кинемось на шию
Аж віконниці риплять;	Нашій няні, щоб вона,
А у нас у грубці дрова	Няня мила та хороша,
І палають, і тріщать.	Росказала нам, що зна,

Про Івашечка, про відьму,
 І про пекло, і про рай...
 І почне писати казка,
 Тільки слухай—не зівай!

Я. Щоголів.

С в я т - в е ч і р .

Мати з сестрою Наталею та наймичкою Горпиною так узялися чепурити хату, що й світу не видко. А як-же-ж, —треба й хаті причепуритись на свято! Усіх повигонили з хати, тільки Тараса одного на печі лишили. Одна жінка примазувала долівку жовтою глиною, друга білила піч та червоною глиною скрізь розводи підводила, де було можна: біля образів, коло дверей та вікон, по печі; третя мила всякий посуд. Робота була така, що в хаті нікуди було посунутись. Проте мати якось умудрялася зазирати на піч до свого Тарасика. Уся червона та задихана, з волоссям, що повибивалося з-під очіпка, гляне на синочка й знову до роботи, щоб жодної щилиночки не лишити на свято, де-б який бруд заховався. А Тарас з своєї печі дивиться, і так йому гарно все та любо. Онде Наталя мие миски—й велику зелену з хрестиками, й червону з квітками всякими,—та й гарні-ж!.. А он наймичка Горпина малює червоні яблучка на печі—як гарно! Добре-ж буде в хаті, як усе поприбірають!..

До пізнього вечора чепурили хату. Тарас так і заснув на печі.

Прокинувся Тарас другого дня, оглядівсь. Яка хата стала чепурненька та вбрана! Ще не зовсім по празниковому вбрана, а й то видко, що завтра свято велике. Та й сьогодні не простий день—Свят вечір, багата кутя. Одначе в хаті робити поки нічого. Піч сьогодні ранком

не топитимуть, жінки все ще пораються то з тим, то з другим, — краще піти подивитись на вівці, на коні, на корови з телятками. Та й з товаришами треба побачитись, сьогодні—одлига, то певно всі повибігають на вулицю.

А от і дід іде з річки. Тарас біжить до нього назустріч: «Піймали, діду? Га, дідусю, піймали?»

— Піймав, онучку, дяка Богові: й щучки є, й карасики, й лин піймався здоровий. От у нас і рибка сьогодні. Біжи, неси матері.

— Тарасе, Тарасе!—гука десь із-надвору батько,— що тобі там коло матері пустувати? Йди лишень, по собляй мені. Я буду дрова рубати, а ти складай.

Треба йти пособити, бо брати теж роблють: один щось коло саней лагодить, другий товар погнав до води. Тільки що покінчили з дровами, Тарас зараз на вулицю: тепер, гадає, до вечора вже не прийду додому, до самої зірки—треба-ж до хлопців.

Як же пак не треба! Товариші його вже давно ждуть.

Вже й південь, з усіх димарів так і курить дим—господині позатоплювали печі. А наше товариство тільки-що пішло гуртом на річку—робити на святки сковзалку. Уже й печі повитоплювали, почали вечеряти, коли хлопці почали розходитись по хатах. Але Тарас не пішов у хату, хоч і змерз: треба ще санчата полагодити, а то завтра вже неможна робити.

— Тарасе!—гука мати в сінях.

— Чого, мамо?

— А йди лиш сюди!

— Ніколи, мамо, от санчата полагодю—тоді.

— Йди, йди, голубе, треба!—каже мати, та так незвичайно каже, що Тарас зараз-же покинув санчата й пішов до матері.

— Ходімо, синку, кутю постановиш.

У Тараса й серце заколотилося. Господи, невже він становитиме кутю? Як же це її становити? І весело йому, й страшно трохи. Він же ніколи навіть і не бачив, як становлять кутю. Завсігди брат становив, і жінки в той час нікого не пускають у хату.

Несміливо переступив Тарас хатній поріг, ніби в чужу хату йде. Та й справді хата наче не та, що завсігди:

чиста та тиха—тиха, як церква. Хоч і смеркло вже, а в хаті ще видно. Просто дверей, на лаві, сидить Наталя, ласкаво дивиться на брата й стиха осміхається. Горпина витира чистим рушником покуть, що й без того був чистий-пречистий. Мати підвела Тараса до покутя: «Перехрестись, синку, клади поклони.» Зробив хлопець, щоказано, й знову стоїть, не зна, що буде.

— Ну, тепер ходім.

Мовчки вийшли з хати, перейшли двір, підійшли до сіна:

— Набірай, синку, сіна з середини—нетертого, чистого.

Так само мовчки повернулися з сіном у хату.

— Клади сіно на покуті,—каже мати,—постели його гарненько.

Усе зробив.

— Бери-ж тепер горшки.

На припічку рядом стоять два горшки: в однім кутя, в другім узвар. Обережно, наче дитинку малу, взяв Тарас один горщик, переніс на сіно, потім другий, поставив їх гарненько, поправив сіно. Нарешті взяв з полиці миску з медом і теж постановив тут.

— Ну, тепер помолись, синку, та й іди, коли хочеш, на вулицю.

Тихо вийшов Тарас на вулицю. От і він становив кутю. Піти-б сказати товаришам. Нехай знають, що він уже не яке-небудь мале хлопця. Ні, не хочеться щось: і завтра можна сказати. Сів Тарас на рундуці. Скільки зірок на небі. Батюшка в школі казали, що зірка привела мудреців до того місця, де родився Христос. Чи така й та була зірка, чи яка особлива? Може вона була схожа на ту зірку, що завтра носитимуть хлопці по хатах? Спитаю в учительки—вона все зна. Сказати їй і те, що я кутю становив? От, подума, який великий хлопець Тарас—і йому вже кутю дають становить...

— Тарасе, йди вечеряти!—гука мати з хати. Уся семья вже зібралася й посідала за стіл. Якась незвичайна ота вечерея. Один тільки раз на рік і бува така гарна.

В хаті небагато світла: горить тільки одна воскова свічечка, приліплена до гвіздка на покуті. Хмари ладану

ходять по хаті, бо дід покадив перш, ніж сісти за стіл. На столі багато пирогів з маком, з капустою, з картоплею. Усе пісне, але смачне-смачне: борщ з карасиками, галушки з щукою, лин печений. Усі сидять такі веселі, але все якось тихо-тихо, бо свято близько, ніхто не заговорить голосно, не засміється. Батько всіхається, жартує з одним, з другим. Мати ласкаво-ласкаво озира всіх, а більш усього дивиться на свого меншого, на Тарасика. Дяка Богові, все добре, всі дома, всі сидять укупі, стрічають велике свято.

Аж ось і кутя на столі. Наталя приносить миску холодної води. Мати бере забоцні з медом, кладе в миску, давить і мішаложкою, потім вийма віск. Готова солодка сита. В ситу вона кладе кутю. Всі їдять тихо, потроху. Після куті на стіл становлять узвар. І узвар не проста страва, й її їдять потроху. Повечеряли.

Але Тарасові ще одне велике діло: він повинен нести кутю бабусі.

— Треба причепуритись, синку,—каже мати й пов'язує йому стьожку на вишиваний комір білої сорочки.

— Ну, біжи!

Миска куті, узвару й пирогів вже зав'язана в білий настільник. Тарас виходить на вулицю. Темно, треба йти обережно, щоб не побити, боронь Боже, миски. От хтось іде назустріч, а хто—не роздивишся.

— Хто такий?—гука Тарас.

— Це я,—чується знакомий голос Тарасового товариша, Грицька,—до дядька кутю несу.

— А я до бабусі,—каже Тарас, і розходяться без розмови, без жартів. Не до того.

От Тарас уже й повернувся. Всі вже сплять, тільки мати дожидає його. Все поприбірано, нігде в хаті ні покаляного горщика, ні миски немітої, нічого зайвого; на долівці ані соломинки.

Ліг Тарас, але заснув не одразу. Він бачив, як мати ще раз вимела хату, потім засвітила нову воскову свічку. От уже й мати лягла.

Кріз сон дума Тарас: «Гарно було сьогодні, а завтра—завтра ще краще буде».

О. Єфименкова.

Н а п и с а т и. Як у нас готувалися до свята?

К о л я д н а.

Ой, дивнее народження Божого Сина:
 Породила Ісуса Христа Діва Марія,
 Породивши і сповивши, лягла спочивать,—
 Зіслав Господь три янголи Христа доглядать,
 Ой, співали три янголи з неба летючи,
 В ясну зорю оповивши, Христа несучи:
 «Не жахайся, Божа Мати! Це янгольський глас!
 Приймай Дитя Рожене на руки при нас».
 А янголи Божим духом ріки розлили.
 Що ік Різдву Христовому сади зацвіли,
 Ой зацвіло всяке древо й усякії цвіти,—
 Здивувались старі люди ще й малії діти.

П р и к а з к и. Морозе, морозе, іди куті їсти!—Будьте здорові з колядою!—Узвар на базарь, а кутя на покутя.—Гоп, коляда!—Просили батько й мати, і я вас прошу на чесні дари.—Зіма! кожуха нема, чоботи ледащо й їсти нема що.—Холодно, вдягнувшись в одно!—Мороз не велик, та стоять не велить.

Я л и н к а.

Музика, сміх, веселий гомін. І вся горить вона огнями,
 Блищить ялинка вся в огнях. І сниться їй останній сон:
 Далеких літ солодкий спомин І рідний бір з його снігами,
 В старших палає у очах; І блиск кришталевих корон,
 А дітвора стриба, пурхає, Міцних владик глухої пущі,
 Мов рій метеликів прудких, І ввесь її короткий вік
 І гомонить, і коливає По час, коли із нетрів гущі
 У хвилях радісних, живих. Її сюди взяв чоловік.
 Між неї, зряжена на диво, Останні мрії чарівничі...
 Стоїть ялиночка рясна Ще мить одна—і обнесуть
 І віти звісила звабливо Її усю, погасять свічі
 З вагою ласощів вона. І мертву геть десь зашпур-
 нуть.

М. Чернявський.

Н а п и с а т и: 1) Як ми в школі впоряджали ялинку.—2) Шкільна ялинка.—3) Як ми зустрічали Новий Рік.—4) Як ми щедрували й як посівали.

Щ е д р і в к и.

Ой, сивая та і зозулечка...
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрім людям на здоров'я!
Усі сади та і облітала,
А в одному та і не бувала...
А в тім саду три тереми:
У першому красне сонце,
У другому ясен місяць,
А в третьому дрібні зірки...
Ясен місяць—пан господарь;
Красне сонце—жона його,
Дрібні зірки—його дітки...
Ой, у полі при дорозі...
Щедрий вечір, добрий вечір!
Там Василько сіно косить,
Сіно косить, коню носить:
«Ой, пий, коню, ой, їж, коню!
Буде тобі три дорозі:
Що першая до батечка,
А другая до матінки,
А третя — до дівчини.
До батечка—по шапочку,
До матінки—по сорочку,
До дівчини—по хусточку...»
Щедрий вечір, добрий вечір!

П р и к а з к а. Сійся, родися, жито-пшениця, всяка пашниця!
На щастя, на здоров'я, на Новий рік, щоб було ліпше, як торік!

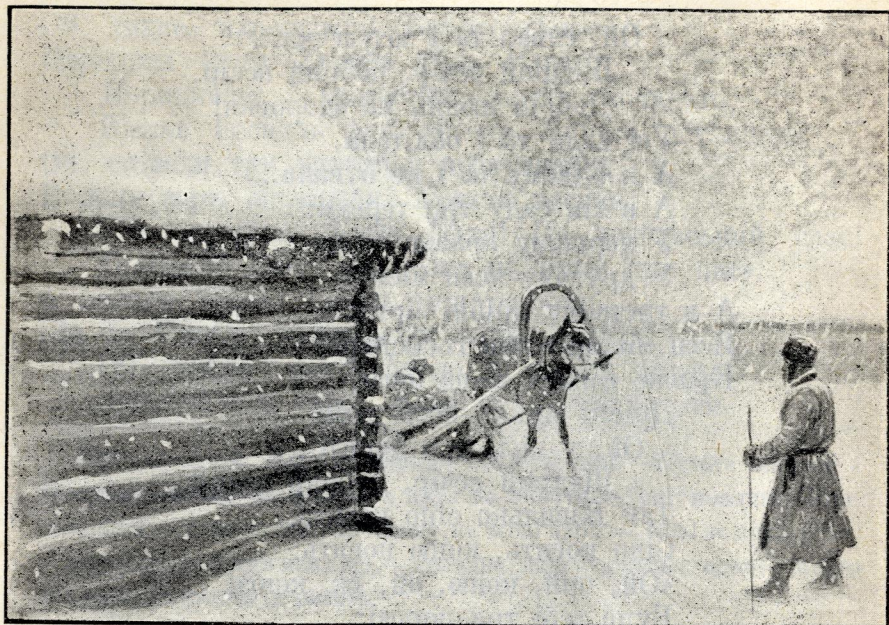
Н а п и с а т и коротко: «Як ми провели Різдвяні Свята».

В е ч і р.

Вечоріє і темніє,
По землі лягає мла,
І не зійде срібний місяць:
Хмара небо затягла.

Хукни ти, моя дружино,
У віконечко на скло,
Подивись, як замітає
Сніг і церкву, і село.

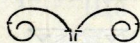
Він подме й на нашу хату
І по стрісі до країв
І широких, і високих
Понамітує горбів.

Стане холодно на дворі,
І біда тому, кого
Хуртовина в чистім полі
Та настигне одного!

Тільки ти, моя голубко,
Не журись, що зайде ніч:
Я внесу соломи й хмизу,
Затоплю у хаті піч.

Затріщить сира ліщина,
Розгориться, запала,—
І нехай тоді на дворі
Свище вітер, пада мла!

Я. Щоголів.

В з і м н у.

Хижо буйний вітер
Віє по долині,
Гори намітають
З снігу хуртовини;

Укриває землю
Скрізь намітка біла,
І земля замерла
Тихо заніміла.

Поки аж весною
Снігові кайдани
Не спадуть із неї,
То й вона не встане.
Тільки буде вітер
Хижо завивати

І замети—гори
Буде намітати...
А як сонце ясно
Промінем засвіте,—
Знов земля устане,
Щоб цвісти і жити.

Б. Грінченко.

Н а п и с а т и невеличке оповідання—«Пригода зімою» (із власного життя).

П р и к а з к и. Так холодно, що як би не вмів дріжати, то змерз би.—Холодно, хоч вовків ганяй.—Голодний поле перебіжить, а голий три.

Зіма й весна.

«Насуплю я брови,—говорить зіма,—
І вітер з морозом повіє:
Усе скрізь, загине—рятунку нема!
Під снігом замре, заніміє».
— А я засміюся,—весна відмовля,—
І сонце пекуче засяє:
Прокинуться луки, ліси і поля,—
Усе зацвіте, заспіває!

С. Черкасенко.

Зімою сонце світить, та не гріє.

V.

Наши приятелі та вороги.

Т В А Р І.

К о н і.

Багато користи має людина з коней. Наш селянин без коней—як без рук. Як йому поле виорати, хліб з поля звести, поїхати куди без свого доброго помішника?

Кінь не тільки добрий помішник людині в роботі, але й щирий приятель її, що ладен у пригоді обрятувати свого хазяїна, не жалуючи свого життя.

Буває, виїде хто зімою в якусь дорогу, не сподіваючись лиха; аж ось підніметься вітер, небо вкриється хмарами, закрутить метелиця, занесе всі шляхи, й зібьється людина з дороги. Тоді вже треба самого коня пускати, нехай іде, куди сам знає. І кінь справді знайде дорогу й привезе хазяїна до людського житла. Не один раз коні рятували отак-о свого хазяїна при лихій пригоді.

І. Горбунов-Посадов.

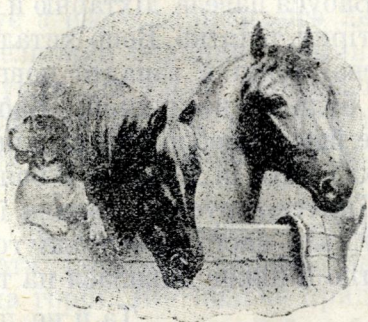
П р и к а з к и. У доброго коня не довгі верстви.—Хто коня годує, той дома ночує.—Даси коневі полови, будеш робити поволі.

С о б а к а й к і н ь.

Був на селі Квачан собака,
Кудлатий та товстий,
Хвіст здоровенний, як ломака,
І сам такий страшний.
Раз, лежачи знічевья на травиці,
У холодочку під кущем,

Він розбалакався з конем
Про те, про се, про всякі дурниці,
А далі річ на те звернув,
Що він у господарстві—сила,
Не те, що кінь або кобила,—
Усяк це може чув.

«Що-ж, коню, ти? попихач головатий...

Диковина тим возом торохтіть;

Велике діло борону тягати,

Або снопи возить!

Он я: і череду у полі доглядаю,

Весь двір, кошару стережу,

До току побіжу—

Пілісінькую ніч не спочиваю!»

На річ таку собаці кінь сказав:

«Це, може, й правда, хто вас знає;

На світі всяк буває...

А я-б тебе про от-що попитав:

Коли-б я не хотів у полі працювати,

Коли-б я хліба не возив,

То щò-б стеріг тоді кудлатий

І щò-б він їв?».

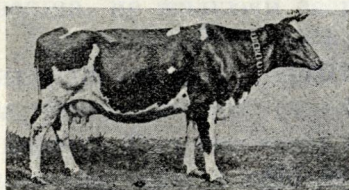
Л. Глібів.

Н а п и с а т и: Яка користь людині з собаки?—Яка з коня?—Яку ви ще знаєте худобу?—Яка користь людям з вола? з корови?—Що дає людям вівця? коза?—Що дає свиня?

З а г а д к и. Хто плаче без голосу?—Сімсот свище, чотири плеще, два чує, два бачить.—Лізу, лізу по залізу на м'ясную гору.

К о р о в а.

Вночі заревла корова в коровнику. Бабуся почула, хутко зізла з печі й, засвітивши ліхтарню, побігла в двір, радіючи. Корівка стояла, нахиливши голову, й коротко та ласкаво мукаючи, щось облизувала на соломі коло своїх ніг. Бабуся навела ліхтарню й освітила маленьке, схоже на матірку, телятко. Воно хиталося, силкуючись підвестись на свої тонкі й занадто довгі, як на нього, ноги, але вони були ще неслухняні. Бабуся гукнула на сина, та він уже йшов з цебром пійла для корови. А вона дивилась на них: і пити їй хотілося й боялась лишити без догляду теля. «Тпрусе-тпрусе»,—манила її бабуся. Корівка почала пити, але часто повертала голову голову й, мукаючи, турботно й ніжно дивилась на телятко.

Та й не дарма вона була неспокійна: як тільки випила вона пійло, то хазяїн взяв на руки теля, а бабуся ліхтарню. Жалібно мукала корівка, забігала наперед, лізла до теляти, проте, як розумна тварь, навіть не думала силою обо-

ронити своє дитя, і тільки, як зосталася сама в темнім коровнику, то почала гірко протягом мукати; а на це мукання одкликалося ледве чутно з хати теля.

В хаті дуже раділи всі. Дівчатка прокинулись і лізли до теляти; підвелася й мати погладити його, а батько весело говорив: «Як вилите—стара! Вигодуємо цю теличку на завод. Дасть Біг, і другої корови діждемося, а дві корови—хазяйство не аби-яке».

А. Купріянова.

Н а п и с а т и. Яка на масть наша корова?—Що вона їсть на весні і в-літку?—Хто жене до череди її?—Хто займає од череди?—Чим годуєте в-осени і в-зімку?—Яких ви ще знаєте травоїдних тварів?

Ч е р е д а.

Василько дуже любить криничку з вербами в балці. Коли череда повагом проходить поуз балку, він клубочком скочується до криниці під верби, падає ниць і, гучно сьорбаючи спраглими губенятами, п'є холодну, смачну воду, потім сідає в холодочку, або, знову нахилившись над криничкою, любує з свого гарненького личка з чорними бровенятами й великими очиями, синіми, як васильки. Він чує, як вигукує дід Сила, переймаючи від ячменю корів, сердито ляскає пугою, але тут так гарно, так спокійно, що зроду-звіку не вийшов-би звідсіля, та ще в таку спеку.

— Васильку! де ти, Васильку!—гукає таки дід, і його присадкувата кремезна постать раптом вимальовується високо на горбі. Він пильно придивляється вниз тими старими, але ще гострими очима й, побачивши хлопця, знов гукає:

— Васи-и-лю!.. Чи не осоружний тобі хлопець! Ач, заморився як,—спочиває...

Хлопець, як заєць, прудко котить угору, а дід свариться на нього пугою. Та Василько не дуже лякається: він знає, що дід Сила тільки свариться, що він тільки здається лихим, але має добряче, лагідне серце й дуже любить свого жвавого пустуна—підпасича.

І знову череда, пилюка, спека... Полінкувато гризуть корови низеньку травичку, вкриту з-жовта-сірим поро-хом: де-котрі полягали й, дрімаючи, ремигають тую вбогу жуїку. Неслухняний похмурий бугай, нудьгуючи, ходить поміж чередою і невдоволено, грубим басом, гуде: бу-у-у! бу-у-у! Йому, запевне, найгірш приходитьсь од спеки, бо він найгладший за всіх. Не зважаючи на заборону, він знечевья простує в німецькі ячмені. Та дід і Василько гаразд знають його шкодливу вдачу й завжди уважно пильнують його.

— Куди? бодай ти йому здох, опудало прокляте!—гукає дід Сила, а підпасич чим-дуж біжить навперейми. Його міцний, як залізо, кизіловий кий дугою летить у повітрі, гепається бугаєві в спину й відскакує на шлях.

Бугай сердито реве, люто рие землю ногами, піднімаючи круг себе страшенну кураву: далі, не поспішаючись, гордовито вертається до череди.

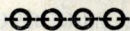
Дід підіймає голову і скося дивиться, чи високо підбилося сонечко.

— Гони до ставу!—наказує він підпасичеві.

А той того тільки й жде. Ставок ховається за верству звідсіль, у другій балці. За яких пів-години череда хутко поспішає з гори, гучним ревом виявляє своє задоволення. Забрівши з берегу по черево, корови п'ють воду, повагом, не хапаючись, щоб довше заживати такої втіхи.

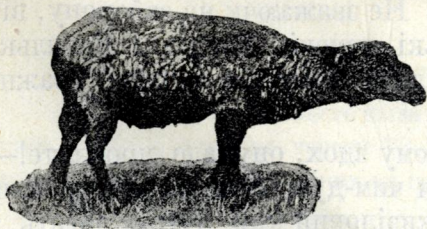
Коли дід звелів підпасичеві гнати корів на той бік, він хутко закотив штани вище колін і повиганяв череду з води; тільки бугай забрів трохи не на середину ставка й стояв, ніби замислившись, полінкувато махаючи мокрим хвостом. Василько вискочив на беріг, набрав грудок і почав жбурляти на непокірного, а з того боку йому завзято допомагали інші хлопчакі: на сердешного посипались грудки. Він одразу хотів лізти далі, та хтось з того боку влучив йому по лобі: під веселий дитячий регіт—бугай, задравши хвоста й люто ревучи, шпарко вихопився з води й побіг за чередою.

С. Черкасенко.

В і в ц і.

Вівці завжди живуть отарами; в кожній отарі є свій ватажок, старий баран, за котрим ідуть усі вівці; ватажок завжди ходить попереду, а решта купчиться коло нього.

Коли вівці одібьються куди од чабана, то ватажок стає їм у великій пригоді: в негоду він відшукує добрий захисток для отари, в спеку—холодочок або струмочок свіжої водиці й веде до нього за собою всю отару.

Люди давно вже дізнались, яку користь можна мати з довгої, кучерявої, мнякої овечої вовни. По-весні, перед тим, як вівці починають линяти, їх стрижуть. З овечої вовни можна валити сукна, повсть, повстяники, її можна прясти й плести з неї теплі панчохи на зіму.

Кажуть до вівці, як острижуть вовну: здорова скачи, од вовка втечи, на той рік рунце принеси!

С в и н я.

Свиня приводить по багато поросят, і вони бігають за нею цілою черідкою; стара дуже любить їх, тому зачепити порося часом буває небезпечно: мати, почувши вереск, несамовито кидається на кого попададя й може дуже поранити.

Їсть свиня всячину, не дарма-ж і звуть її всеїдою; не дають їй довго їсти, то вона, рохкаючи поважно й повертаючи полінкувато голову на обидва боки, нишпорить усюди по смітниках, поїдаючи всякий непотріб; часом залізе в горід і наробить великої шкоди городині, котру дуже любить. Часто ходить уся в калюці, бо нема за-для неї кращої втіхи, як ото в спеку покуйовдитись десь у багнюці.

Отже, не зважаючи на все це, свиней держать трохи чи не в кожному господарстві, бо з годованих свиней мають великий пожиток: і м'ясо, й ковбаси, й сало, й щетину. Мабудь жодна семья не обходиться на Святки або на Великдень без поросяти чи без тієї ковбаси.

П р и к а з к и. Свиня-свинею.—Нема над рибу лину, а над м'ясо свинину.—Як-би ковбасі та крила, то вже-б луччої птиці й на світі не було.

С в и н я.

Свиня у панський двір залізла;
Посновигала там
По всіх куткам,
На смітнику кісток погризла,
Полежала в багні,
Як слід свині,
В гної куйовдилася пикою своєю...
Та із гостей ізнов прийшла
Така-ж, як і була,—
Свиня свинею.
От став свинарь її питать:
«Що, свинко, бачила ти в пана?
Чи хороше там гостювать?
Яка тобі була там шана?..
Я чув колись, що у панів,
Мов у царів,
Срібло та золото скрізь сяє,
Що буцім би пани так хороше живуть
Та солодко їдять і пють».—
—«Та де там воно є!—свиня йому мовляє,—
Брехня! не слухай! я-ж була,
І їла, і пила,
Всі заходеньки обходила,
І смітники,
І сучочки,
А доброго нічого там не вдріла,
То тільки вигадки дурні!»

Л. Глібів.

С о б а к а.

Коли кого можна вважати за найбільшого приятеля людині, то це—собаку, найрозумнішу, найтямущу на світі тварину. Собака допомагає людині в роботі, стереже отари й хати, полює з мисливцем, і ще багато інших послуг мають люди од неї.

Є собаки—водолази, що рятують людей, коли хто потопав; є пожарні собаки, котрих вивчено рятувати при

пожежі дітей та дрібних тварів; є собаки—візники, що возять вагу.

Далеко на північ, у холодних країнах, коней зовсім нема, і там подекуди тільки й їздять на собаках: в одні санчата запряжуть собак тих з двадцятiero, й шпарко мчать вони свого хазяїна по снігу.

Є ще великі собаки—сен-бернарди. Дуже розумні ці собаки. Їх вивчено розшукувати в горах під снігом заметених подорожніх, і багатьох уже вирятувано цими собаками в хуртечу, коли світа не видно.

Собака дуже любить свого хазяїна, шанує його й швидко забуває хазяйські кривди, стусани й побої. Бувало й так, що собака, нехтуючи власним життям, рятував хазяїна або вмірав од туги за ним на його могилі.

І. Горбунов-Посадов.

На писати. Скільки в нас у дворі собак?—Якої масти?—Що вони їдять?—Де живуть у-літку, зімою, в-день, у-ночі?—Яка з них користь у господарстві?

Щирий друг.

У одного селянина був великий собака. Став той собака старий і вже не міг стерегти хазяйського добра. Не захотів хазяїн дурно годувати собаку.

Поплив він з ним на човні і взяв із собою доброго мотуза й камінь. Одпливши далеченько од берега, став він камінь на верьовку вязати. Дивиться на нього собака своїми розумними очима, ніби тямить, що хоче чинити хазяїн. Прив'язав той дядько камінь на шию собаці, підвівсь і, штовхнувши пса чоботом, скинув його в воду.

Собака зник; але човен раптом дуже перехилився на один бік, хазяїн не здержався й сам упав у воду. Хвиля захлюпнула його, вже став і зовсім потопати.

Коли чує, щось тягне його. Аж то собака його: камінь у нього розв'язався, й він кинувся рятувати хазяїна.

Вхопив його зубами за одержу, вишлнв з ннм на беріг і протягся, ледве днхажучн.

Заплакав дядько, обняв того собаку, й гірко було йому й соромно. До самісінької смертн годував і жалів він щнрого друга свого.

Як кішка виховала білку.

Пропали в однієї кішки кошєнята. Вона дуже тужила за ннми, перестала їстн, все шукала їх та жалібно нявчала.

Хазяїнові було жалко її. Знайшов він якось у лісі малєсєньку білочку й приніс додому. Вона була ще дуже мала й не вміла ні їстн, ні ходнтн, ні днвнтись. Дітн положили сердєшну до кішки. Кішка обнюхала малєньке звїрятко, полнзала його й почала годувати так, нїбн цє її кошєня. Вона спала з нею й грїла своїм тілом, коли тїй було холодно. Жодннй собака не насмілювався підїйтн до годованкн: кішка раптом наїжувалася, сїдала на задні лапи й давала собаці ляпаса по пнєску. От, як підросла білочка, кішка почала вчнть її ловнтн мншей. Спершу принесла вона мертву мншу, положила її на підлогу й показала білочці, як її братн. Потім принесла на-пів замордовану мншу, котра ще сьак-так бігала. Нарєшті принесла зовсім живу, випустила її із зубів, але зараз і впїймала. Робила отє все кішка за-для того, щоб білка днвилася й училася ловнтн мншей.

Але білка зовсім не хотїла ловнтн й їстн мншей, хоч як кішка не впадала коло неї. Вона не вивчнлася навїть нявчати по-кошачому, а завсїгдн одгукувалася так: «мурр, мурр».

Одного разу кішка вийшла з хатн до саду, й білка поскакала за нею туди. Підїйшли вони до ліщннн. Під нею мнші прогрізли собі нїрку. Кішка хотїла й тут учнть білочку ловнтн мншей. Але білка, як тїльки вздрїла дерево, то зараз подєрлася на нього аж на самісінькнй верх. Там вона сїла на задні лапки, зїрвала орїшок, роскуснла його, обчнстнла й почала їстн свїже зерно.

З того часу кішка більш не вчила білку ловити мишей. Вона, як і раніш, жила з нею в добрій згоді й гуляла по садочку; тільки тепера вже кожний сам собі шукав пожитку. Поки кішка ловила й їла мишей коло ліщини, білка бігала по вітях, гойдалася й живилася горішками.

Н а п и с а т и. Яких ви знаєте *домових* тварів?—Що їсть коняка? корова й віл? вівця? свиня? собака? кішка?—Чому вони звуться *домовими*?—Випишіть окремо травоядних.—Випишіть окремо м'ясоїдних.—З кого з них найбільш користи людині?—А хто з них найшкідливіший друг людині?

П р и к а з к и. В кого від (або кін) та коса, в того грошей киса.— Без вола хата гола.--Пошануй худобу раз, вона тебе десять раз пошанує.

Вовк і лисиця.

Лисиця десь м'ясця дістала.

Тихесенько прибігла під стіжок—

Умняла більшенький шматок,

А менший у сінце сховала

На другий раз, бо нужду знала;

Сама-ж спочити прилягла...

Воно годиться, попоївши:

Не молода таки й була—

Натомиться, всю ніч ходивши...

Аж ось—у гості вовк біжить.

«От,—дума,—і лягла спочить!»

—«Добриденень, кумо!—вовк гукає,—

Той спить, хто щастя має!

От, кумо, лишенько мені

У цій поганій стороні:

Никав всю ніч, аж утомився—

Та й що-ж! нігде не поживився!

Чи до кошари підберусь—

Боюсь!...

Вівчарь не спить, в сопілку грає...

Таке-то кум твій щастя має.

А їсти, кумо,—аж-аж-аж!

Цілісіньку-б іззів корову!»

Кума-ж,

На цю жалібную мову,

Так каже кумові своєму:

«Сердешний куме! ну й чому

Ти не прибіг до мене вранці?..

Оттут не козаки живуть—поганці!..

Мабуть їм ніколи й заснуть:

Усе так пильно стережуть,

Що треба гаспидьського митця,

Щоб одурить та поживиться!..

Поїж сінця»...

А вовчик не про сіно дума;

Коли-б йому шматок мняся!

— «Ні,—каже він,—спасибі, кумо!»

Та й з тим голодний лицарь мій

Пішов додому сам не свій.

Л. Глібів.

Н а п и с а т и. Що робила лисиця, здобувши мняся?—Хто до неї прибіг?—Чого він прохав у лисиці?—Чим радила підживитись лисиця?—А чим годується вовк?—Яких ви ще знаєте мнясоїдів або хижих звірів?

П р и к а з к и. Вовк, то вовче й думає.—Вовк не такий лихий, як страшний.

З а г а д к а. Прийшли бари та забрали дари.

—XXXX—

Заєць та жаби.

Одного разу взявся заєць про те думати, що ніхто його не боїться, що ніхто від нього не втікає, а сам він од усіх тікає: і од ведмеда, і од вовка, і од орла, і од чоловіка—од усіх. Та зажурився тяжко та й каже: «От піду та втоплюся!» Та й побіг, та біжить, біжить, не озираючись. Прибігає над воду,—тільки хотів топитися, а жаби на березі сиділи та хлюп, хлюп у річку!.. Зрадив тоді заєць: «Ні, не буду топитися: є таке, що й мене боїться!»

Г р и з у н и.

1. Гризунами звуться ті звірята, що своїми передніми зубами гризуть зерна й кору на деревах, а також і коріння. Передніх зубів у них по два—вгорі й унизу; ці зуби дуже довгі й міцні, немов доліття. Іклів у гризунів зовсім нема.

2. *Зайці* належать до гризунів. Вони обгризають яблуні в саду й роблять потрави на нивах. Кенсько живеться на білім світі отим зайцям. Багатьох із них вигублюють хижі птахи та звірі.

Білка також з гризунів; вона спритно лазить по деревах; вона жвава, гарненька, з розумною мордочкою; на вушках немов щіточки. Хвіст у неї довгий, пухнатий,— вона обгортається ним, як холодно. Коли вона перестрибує з одного дерева на друге, то тоді хвіст теж у пригоді стає, як стерно. На зіму білка збирає собі в нору добрий запас горіхів.

3. Крім зайця й білки, є ще сила всяких гризунів. От хоч би й той осоружний *ховрах*. Він дуже плодючий; страшенно псує трави й хліб, бо на зіму збирає собі в нору величезні запаси зерна. На полі живе ще й другий гризун—опецькуватий *хомьяк*; він також дбає про запаси на зіму, як і ховрах. Шкодять хлібові ще й *миші*, а надто ота *польова миша*, що страх, яка плодюча. Домові *щури* або, як їх іще звуть, *пацюки* та оті *миші* хазяйнують добре по коморах та в льохах—хоч не клади нічого.

І. Горбунов-Посадов.

Як загиб один ліс.

Кажан годується шкодливим для нас комаством і тим визволяє нас з великої біди, бо від того комаства гинуть і ліси, й садки, й хліб святий. Раз у Полтавщині вирубали в-зімку гай, в котрім по душлах зімувало скільки тисяч кажанів,—так розбуркали їх, вони розлетілись та зараз же бідолашні й позамерзали. Що-ж потім скоїлось? Три годи після того в сусідньому лісі розводилося стільки черви та всякаго комаства, що ліс той зовсім знікчємнів, бо вже нікому було його рятувати від тих шкодливих тварючок.

О. Степовик.

Як їжаки хазяйнують.

Один добрячий хазяїн, щоб принадити до себе їжаків, умисне насадив густо в однім кутку свого саду рясних кущів, понакладавав проміж ними колючої тернини, щоб ніхто инший туди не пролазив, та ще й постановив їжакам на гнізда де-кільки невеличких скриньок, одкритих з одного боку, а дном у-гору.

Під такими добрими повітками їжаки незабаром і оселилися, і це їм так уподобалося, що вони й зазімували там. А той розумний хазяїн дуже опісля хвалився, що в нього в саду, дякуючи їжакам, і всякого комаства геть поменшало, і слимака та гробака не побачиш, а вже про мишей та гадюк і зовсім чутки не стало,—так щиро працювали ті їжаки на користь хазяїнові.

Дуже добре теж держати їжаків і по клунях та коморах од мишей, а то й від чого иншого: в одному селі, наприклад, розвелось по хатах страшенна сила тарганів; от якийсь хазяїн і примудрував завести у себе, на згубу їм, їжака;

дак цей їх так швидко вилущив, що після того і всі інші хазяїни стали його випрохувати до себе та обережно у хустці переносили його з хати в хату, щоб вигубити і в себе ту нечисть.

О. Степовик.

Н а п и с а т и. Чи траплялось вам бачити їжака?—Коли й де саме спіткали ви його?—Що ви зробили з ним?—Чи треба-ж вигублювати їжаків?—Чому не можна їх винищувати?—Яких ви ще знаєте корист-них звірят?

Домові тварі: воли, корови, коні, вівці, кози, свині, собаки, коти то-що.

Дикі тварі або звірі: ведмеді, вовки, лисиці, зайці, білки, ховрахи, хом'яки, миші, кажани, кроти, їжаки то-що.

Хижі звірі або м'ясоїдні: ведмеді, вовки, лисиці, коти то-що.

VI.

В е с н а.

Весняні місяці: березень або mareць, квітень або априль, травень або май.

Весняні свята: Тепло́го Олексі (17 березня), Благовіщення (25 березня), Вербна або Квітна неділя, Великдень або Паска, Юрія (23 квітня), Весняного Миколи (9 травня), Вшестя, Тройця або Зелені Свята (Клечана неділя), Святого Духа.

Приказки та народні приміти. На Тепло́го Олексі щука-риба лід хвостом розбиває.—Який день на Благовіщення, такий і на Великдень.—К Великодню сорочка хоч лихенька, аби біленька.—Як піде дощ на Юр'я, то буде хліб і в дурня.—На Юр'я ворона в житі сховається.—До Миколи ніколи не сій гречки, не стрижи овечки.—Теплий априль, мокрий май—буде хліб, як гай.—Не прийдеться в середу Вшестя, завжди в четвер.—До Духа не ховай кожуха; по Святім Дусі та все в кожусі.

П о д и в и с ь !

Подивись: весна устала,
Сипле пишними квітками;
Подивись: веселим птаством
Ожили степи з лісами;

Подивись: в безкраїм небі
Сонце—велетень палає,
Подивись: земнії і руди
Хлібороб плугами крає;

Подивись: життя устало,
Дні пишвають золотії:
Подивись—і встань до праці
Повний сили і надії!

Б. Грінченко.

Молода весна.

Весна молода йшла. Вже вода ставна леліла, і стали поскакувати щучки дрібненькі, а в рівчаку струмочок забурчав; заворушивсь на дереві листочок і червоненький усик попустив. Вже травичка стирчала з землі оттеплої; вже бджола за обніжжю летіла, гудучи. Вилися між деревами якісь сіресенькі пташечки, малесечкі, з пицанням своїм веселим; верба у жовтім пушку диминіла, а на вербі сорока смілива скреготала.

М. Вовчок.

Весна йде.

Весна йде та йде. Ось вже і небо голубе і чисте, і вода голуба просвітчаста. Сонечко блищить і горить, гаї розвиваються; садки зацвітають; у вечері десь тьохнув соловейко на листатому клені; кує возуля на високій березі; гуде бджола; мигтять білі метелики по-над молоденькою травичкою; хрущі літають гучливі... якийсь гомін, гук якийсь, чи з-під землі, чи з води, чи з неба!..

М. Вовчок.

Написати. «Як у нас починається весна».

Веснянка.

«Весна прийшла!

Тепло знайшла!»

Кричать дівчата й хлопчики.

«Цвірінь! Цвірінь!

Журбу покинь!»

Клопочуться горобчики.

Л. Глібіє.

Розмова.

Дав Господь весну; сніг танув під теплим соняшним промінням. Одного теплого дня у неділю Санько та Яків сиділи собі на призьбі біля хати та грілися на сонці.

— Було холодно, а то стало тепло,—промовив Яків.

— А чого стало тепло?—спитав Санько.

— Того, що весна настала,—одказав той.

— А весна чого настала?—ізнов спитав Санько.

— Того, що стало тепло,—одмовив Яків.

— Ну, добре ти міркуєш: чого руки чорні?—того, що в сажі. А чого вони в сажі?—того, що чорні,—сказав Санько, усміхаючись.

— Ну, а по-твойому, як треба казати?

— По-мойому треба казати: руки в сажі, бо сажа прилипа до рук, а коли-б не прилипала, то руки од неї не почорніли-б.

— У тебе все не по-людському. Ну, а чого-ж стало тепло?

— По-мойому весна наступила, і стало тепліше од того, що сонце тепер дужче гріє на землю, ніж зімою, бо соняшне проміння тепер падає на землю пряміше, а зімою воно падало косіше.

— Та хіба-ж сонце зімою з-боку, а тепер прямо?—спитав Яків.

— Еге. Адже-ж зімою з-боку, а тепер воно вище.
У-літку-ж воно буде ще вище.

— А що-ж, як прямо?—поспитав Яків.

— А те, що, коли прямо над землею, то й гріє дужче;
од печі теж дужче гріє тоді, як стоїш прямо, ніж тоді, як
стоїш збоку печі.

М. Комаров.

Христос воскрес!

Христос воскрес! Радійте, діти,
Біжіть у поле, у садок,
Збирайте зіллячко і квіти,
Кладіть на Божий хрест вінок!

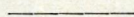
Нехай бренять і пахнуть квіти,
Нехай почує Божий рай,
Як на землі радіють діти
І звеселяють рідний край.

На вас погляне Божа Мати,
Радіючи з святих небес...

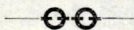
Збирайтесь, діти, нум співати:

Христос воскрес! Христос воскрес!

Л. Глібів.

П р и к а з к и. «Христос воскрес!»—«Воістину воскрес!»—Де той
у Бога Великдень, а він уже й з крашанками.—Верба б'є, не я б'ю!
за тиждень Великдень; недалечко червоне яечко!—Ждали, як свяченої
паски.—Байдуже паска, аби порося!

П и с а н к а.

Моторнії діти, бувайте здорові!

На крильцях весни я прибув...

Збирайтесь послухать моєї розмови,

Я писанку вам роздобув.

Орлята-синочки! Чечіточки-дочки!

Цілісіньку ніч я не спав,
Мережечки всякі, кругом поясочки
Та ще й золотцем малював.

Чудове яечко! Маленький замочок
У дверечки я приладнав;
Не простий білочок, не круглий жовточок
В середину я заховав.

Лежать там рядочком дві божії квітки:
То розум і правда свята!
Кохайте, шануйте до-віку їх, дітки,
На спомин науки Христа.

У першую квітку головку вбірайте—
І добренько буде вам житьь,
А другу до серденька ви прикладайте—
І будуть вас люди любить.

Л. Глібів.

Загадки. В однім барильці двоє пивець.—Без обручів, без дна,
повна бочка вина; щоб її поправить—на те майстра нема.

Написати. «Як ми проводили Великодні Свята.

На весні.

Скресла крига. Шумить Дніпро, сивіє й чорніє, й плескає в береги; розвивається верба, зеленіють очерети.

Зацвіли вишні, прокувала сива возуля. Красно в садочку! Прослався зелений барвінок, голубо зацвів; червоніє зірка; повився горобиний горошок; вовча ступа попустила широке листя; цвіте-процвітає мак повний— і сивий, і білий, і червоний; роскинувся по землі синій ряс; розрослась зелена рута. А на самому березі верба аж геть попустила віти на воду.

М. Вовчок.

Гей, бики!

Та гей, бики! Чого-ж ви стали?
Чи поле страшно заросло?
Чи леміша іржа поїла?
Чи затушилось чересло?...
Вперед, бики? Бадилля зсохло,
Сами валяться будяки,
А чересло, леміш новії...
Чого-ж ви стали? Гей, бики!

С. Руданський.

П р и к а з к и. Давай нивці, то й нивка дасть.—Як хліб буде, то й все буде.—Рання сійба хоч не вродить, то і з хліба не зводить.—Як не буде густо, то не буде й пусто.—Казав ячмінь: «Укинь мене у болото, а я тебе уберу в злото».—Осінь каже: «Я урожу». Весна каже: «А я погляжу».

З а г а д к и. Мій брат комендант, по-під землю ходить, червінці находить.—Два голуби по-під землею ходять.—Загадаю загадку, закину за грядку; нехай моя загадка до літа лежить.

Г р о з а.

Мовчки насунули хмари
І залягли округи,
І потьмарились одразу
Луки, поля і луги.

Довго з похмурої хмари
Води потопом лились,
Довго громи гуркотіли,
Блискавки в хмарах вились;

Тріпалось листя мов з ляку
Гнулись додолу квітки;
Ледве плескалася річка;
Мов повмірали пташки:

Довго здавалось, що небо
Землю втопить завзялось,
Поки аж хмара поблідла,
Високо сонце знялось.

Тища страшна і німая...
Ясно-блискуча стріла
Небом счорнілим пробігла,
Хмару вогнем обвила;

Зазеленіли, засяли
Луки, поля і луги:
Радісно хвиля моторна
Плеще в свої береги;

Мить ще єдина й одразу
Вдарило громом страшним,
Наче хиталося небо
Й світ захитався із ним.

І голосніш, веселіше
Защебетали пташки,
І запашніше запахли,
Сяючи пишно, квітки.

Ляком пригнічені, ждали
Смерти поля та гаї...
Крапнула крапля і друга
І полились течії!

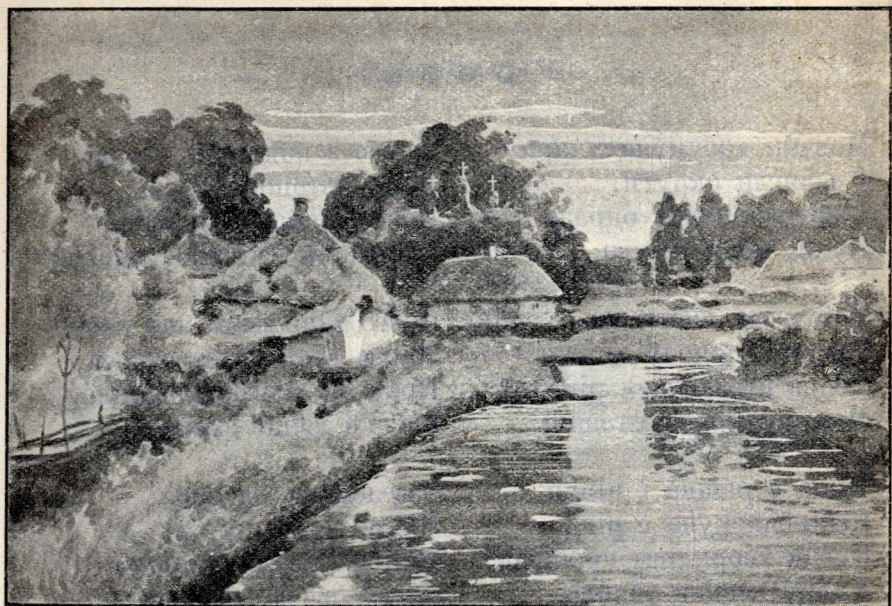
І до блакитного неба
Вся усміхнулась земля—
Ріки, і гори з лісами,
Луки, степи і поля.

Б. Грінченко.

Н а п и с а т и. «Як нас захопила гроза на полі (або в степу)».

З а г а д к а. Що без рук стукає?—Ревнув віл на сто гір, на тисячу
городів.

Нагулялося по небу...

Нагулялося по небу
Весняному сонце,
Зазирає на добра-ніч
У низьке віконце,
І проміннячком у-гору
Огняним стріляє;
Хрест на церкві ростопленим
Золотом сіяє.

Закотилося, сховалося
За степи, за море;
По-над морем кров палає,
Хмара хмару боре.

Стало темно по садочках,
Тихо пил сідає,
І село у прохолоді
Ніби оживає.

П. Куліш.

Загадки. Іде лісом—не шелестить, іде водою—не плюскотить.—
Лисий віл через ворота дивиться.

У - в е ч е р і.

Наша хата стояла на шпильочку... Було, вийду, сяду на призьбі, прислухаюся, придивляюся. Вечір тихий; сонечко за гору пада; блищить вода червоно і тихо леліє—не ропче; коло кожної хати гомін чути; там череду вже з пащі женуть, а там пісень співають, а за річкою коваль кує... А ось, вже й смеркає, небо мерхне і втихає земля, втихає—уже тихо. Ніч обняла. Висипались зорі золоті; зійшов ясний місяць—і все те у прозорій воді заблищало; защебетав соловейко, защебетав другий...

М. Вовчок.

З а г а д к и. Чорне сукно лізе в вікно.—Поле не зміряне, бидло не злічене, пастух рогатий.—Іхав по горі волох, розсипав по горі горох; стало світати, нема що збирати.

В е ч і р.

Садок вишневий коло хати;
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають, ідучи, дівчата,
А матері вечерять ждуть.
Семья вечерея коло хати;
Вечірня зіронька встає;
Дочка вечерять подає;
А мати хоче научати,
Дає соловейко не дає.
Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло них;
Затихло все... тільки дівчата
Та соловейко не затих.

Т. Шевченко.

П р и к а з к и. Покинь сани, візьми віз, та й поїдем по рогіз.—Весна—наша отець і мати: хто не посіє, не буде збирати.

VII.

Наші приятелі та вороги.

П Т А С Т В О.

Ч уд не кур ча.

Вставши вранці, бабуся Одарка поставила в безпечнім місці підрешетко з сіном, положила в нього тринадцятеро яєць і посадила квочку. Ще тільки світало, і бабуся не добачила, що тринадцяте яйце було зелене й трохи менше за других. Сидить квочка на яйцях, гріє їх, та така стала лиха, що й півневі нема до неї приступу: кричить та квокче. Просиділа вона тижнів зо три, і почали з яєць курчата лупитись: проклює шкарлюшку носиком, вилізе, обтруситься й почне цвікати й бігати.

Пізніш усіх вилупилось з зеленого яйця—та таке кумедне: кругленьке, мохнате, жовте, з коротенькими лапками і з широким носом. Дивувалась дуже квочка на нього—та нічого робить: яке не єсть, а все-ж дитина, треба й його глядіть так, як других.

Почала курка вчити курчат, як із землі вигрібати черв'яків, та й повела їх на беріг до ставка. Як тільки забачило воду кругленьке курча, то зразу і кинулось туди. Курка кричить, махає крилами, кидається до води. Курчата перелякались та пищать, а один півник, ніби з переляку, скочив на горбок, витяг шийку та в перший раз закричав: «кукуріку!»—поможіть, мов, добрі люди, а то брат утопиться. А брат не втопився, а плаває собі та любить. На крик курки вибігла з хати стара Одарка і, як побачила вона, що робиться, то й закричала: «Ох, моя матінко! Оце я, сліпуючи, положила утяче яйце замість курячого».

Н а п и с а т и. Яка птиця найкористніша в господарстві?—Що їдять кури?—Як співає півень?—Яких ви ще знаєте із свійського птаства?—Чому гуси й качки плавають, а кури й индики ні?—Яка користь людям з курей? з гусей? з качок? з индиків?

З а г а д к и. Двічі родиться, а раз помірає.— Біле, як сніг, надуте, як міх: лопатами ходить, а рогом їсть.

— * * * —

Горобець на варті.

Є в саду безпечне місце—стежка коло паркану в холодочку. На цій стежці збираються гороб'ячі виводки. Великі горобці летять, щоб роздобути для діток гробачків та гусільниць, а доглядати малечі застається один старий горобець. Горобенятка цвірінькають, купаються в пісочку, стрибають по стежечці. А старий горобець примоститься на найвищій гильці й пильно поглядає на всі боки: чи не видко де часом хижака.

Летить задвірками харциз-шуліка, лютий ворог дрібного птаства. Летить шуліка тихо-тихо, не летить, а лине, крадеться коло парканів.

Але вартовий наш давно вже набачив його й пильно стежить за ним.

Шуліка наблизився. Голосно на гвалт зацвірінькав горобець, і всі горобенята миттю поховались. Все вщухло. Тільки вартовий сидить на гильці, не ворухнеться й очей не зводить з шуліки.

Наглядів шуліка горобця, махнув розбишака крилами, розпростав кігті й стрілою спустився вниз.

Камінчиком упав горобець у куці, й шуліка піднявся нездобихом. Озирається він навкруги, лютим огнем палають його жовті очі. А тут іще ластівки кружляють по-над ним, голосно вигукують, немов глузують. Стрепенувся розбійник і полетів далі.

Знову злетів горобець на ту саму гильячку, сидить, весело цвірінькає. З гаміром висипали з куців горобенята, стрибають по стежці.

Ш п а к и.

Шпак дуже користна пташка. Дбаючи про їжу для себе й для своїх шпаченят, він вигублює силу-силенну гусені, гробачків, метеликів, жуків, черви й сарани, а головним чином—слимаків і взагалі всяких слизязків, котрих він дуже любить.

Шпак гарно співає, тому його часто держать у кімнаті за-для розваги. Коли взяти його молодим з гнізда, то він швидко звикає до рук і робиться дуже втішним. Шпак легко вивчається різних штук, переймає голос і пісні інших хатніх пташок, вивчається висвистувати голос де-котрих наших пісень і навіть вимовляти слова.

Н а п и с а т и. Яка користь людині з того шпака?

Л а с т і в к а.

Ти знов защебетала
У мене над вікном,
Із вирію вернувшись,
Клопочешся з гніздом.

— «Хоч літо там і сяє,—
Любіше тут мені:
Така квітчасто-пишна
Вкраїна по-весні.

А там же вічне літо
Цвіте, як Божий рай,—
Чого-ж вернулась знову
Ти в мій журливий край?

Така квітчасто-люба,
Що й в тім краю—раю
Все бачу я хатинку,
Де це гніздечко вью».

Б. Грінченко.

Н а п и с а т и. Звідкіля прилетіла ластівка?—Що вона робить?—
Яково завжди у вирію?—Чому-ж ластівка вернулась на Україну?

П р и к а з к и. Щебече, як ластівка.—Горобець молодець, а ластівка краще.

З а г а д к а. Шило-вило-мотовило по-під небом ходило.

Співочі пташки: соловейко, чиж, жайворонок, ластівка, шпак то-що.

Жайворонок.

На зіму жайворонки летять од нас у вирій. Але в початку березня, як тільки почне припікати сонечко і на полях з'являться перші таловини, вони повертаються назад. З піснями прилітають вони до нас і зграями вкривають таловини, де шукають собі їжу—зерна торішніх трав. Трохи згодом починають робити гнізда.

Гнізда жайворонки роблять у землі серед поля з сухої трави, соломинок і тонісіньких корінців, а в середині вистеляють їх конячим волоссям. Траплялося иноді знаходити в гнізді четверо яечок, а то й п'ятеро. Яечка їхні сіренькі з рудоватим ряботинням. Поки самичка висиджує діток, самчик весь час співає.

Спускаючись після співання на землю, жайворонок завжди сідає трохи осторонь од гнізда, а потім, уже в траві, біжить до нього. Це щоб шуліка не побачив, де гніздо, й не похватав його пташенятко.

В. Львов.

Жайворонок, як летить у-гору, то кричить: «нум биться, нум биться!», а як у-низ—«кий упустив, кий упустив!»

У діброві.

Колись від скрути й гаму я
Пішов в зелену діброву
Послухать пісню солов'я
І древ таємную розмову.
Був ранок тихий і ясний,
На взнеб'ї сонце підіймалось;
В природі силою весни
Все оживало й поновлялось.
Я сів під явора і став
В задумі тихо дочуватись,
Як мир перистий починав
Помалу з дупел підійматись.
Он чорний шпак співа вгорі,
Зозуля голосно кукука,

Скриплять червоні снігірі,
В дубову кору дятел стука.
Щебече зябличчя семья,
І сиза горлиця воркує;
Чудова-ж пісня соловья
Над всіми співами царює.

Я. Щоголів.

Осел і соловей.

Раз у вишневому садочку
Лежав осел у холодочку.
Побачив він між рястом соловья
І став йому гукати:
«Здоров, співун! насилу вглядів я;
Який маленький ти, а кажуть, що горлатий,
А ну лишень утни!
Кадали у дворі индики,
Що ніби ти співають мастак великий,
Чи може брешуть вражії сини?
А ну, нехай і я почую,
Яку там пісню ти вдереш—
Веселую чи жалібну яку;
Тут сила не в тому—яку, а як утнеш!»
І соловей почав співати;
Лунає пісенька на весь садок;
Лежить і слуха дурень головатий,
Неначе справді знає прок.
А соловей аж горло надриває
І на всі заставки співає:
Щебече і свистить,
І тьохкає, і торохтить.
На що вже горобці—і ті попритихали
І прислухаться стали.
Замовк співун і на осла глядить,—
Чи буде, мов, хвалить?
«Ну, молодець!—сказав суддя ухатий,—
Хороший птах:
Хоч невеличкий, та горлатий...

Ти, мабуть, виплотивсь не в наших сторонах.

Коли-б ти нашого наслухавсь півня,

Тоді-б ще краще заспівав;

Хоч він тобі й не рівня,

А все-таки хоч трохи б переняв.»

Такої похвали співун не сподівався;

Як би був знав,

То й не співав.

«Прощайте, дякую!»—він до осла озвався.

— «Прощай!»—сказав осел,—навідайсь ще коли,

Бувай здоров, небоже!»

Таких суддів, такої похвали

Не дай нам, Боже!

Л. Глібів.

З о з у л я.

Наближається май. Весна стоїть у всій красі. Квітки цвітуть, дерева зеленіють, а спів пташиний аж гуде. Уже й зозуля закувала. Ку-ку, ку-ку, ку-ку!—кричить вона що сили є. Почули діти і побігли наввипередки в садок.

Але вона не дала їм наблизитися та мерщій навітки аж у панський садок. Летить, мов стріла, а за нею слідом з десяток пташок.

Що за okazія! Чого це вони за нею ганяються? Мабуть, не люблять її. Та й за що вони будуть її любити? Хоч вона

їх і не обіжає, яєць їхніх не краде, проте шкоди робить їм чимало. Дуже любить вона гуляти, день і ніч кукукати, а щоб там яйця висижувати або дітей годувати—ніколи в світі! Цю роботу вона накидає иншим пташкам.

Свого гнізда вона не має. Ото як треба їй нестися, то вона починає нишпорити, де-б знайти таке гніздечко, щоб у нього своє яйце підкинути.

Прилетить пташка і не помітить, що в неї чуже яйце в гнізді. Та й як його помітити, коли зозулячі яйця маленькі, мов гороб'ячі, і на колір такі, як і в тої маленької пташки, до котрої зозуля свої яйця кладе. Свої яйця зозуля підкидає тільки тим пташкам, що годуються червяками та всякими комахами, бо така саме їжа потрібна й тим зозуленяттам, що вилупляться з підкинутих яєць.

А то ще й так буває: положить ото зозуля своє яйце в чуже гніздо, а звідтіля повикидає ті яйця, що там були. Траплялося й так, що зозуля допомагала своєму зозуленяті викидати з гнізда тих пташенят, що вилупилися разом із зозуленям.

Їсть зозуля жуків, гусільниць та инших комах, що роблять багато шкоди людям. Отим-то вона й користна й її, як і инших пташок, не слід кривдити, як то роблять де-котрі нерозумні діти й дорослі.

Гр. Шерстюк.

Н а п и с а т и коротко про зозулю.

Щ о г л и к.

— Щоглик! щоглик!—дітки раді.

— Щоглик!—тільки і слівця.

А він тріпавсь на принаді;

Марно рвався із сільця.

Визволяють,—скільки сміху!

Глянь, дідусю, глянь, чи ба?

— Бачу, дітки, вашу втіху;

Зате щоглику журба!

Зна, що буде нудить світом;
Не про нього наш куток...
Щебетав би собі літом
Та згодовував діток.

Не привикне він до клітки,
Бо неволя всім гірка...
Не то пташки, милі дітки,—
Шкода навіть червяка.

То-ж послухайте старого,
Не держить у заперті
Цього щоглика малого,
Бо загине в самоті!—

Позирнули дітки вгору,—
Пурхнув щоглик з рукава:
Знов витає по простору,
В небі ясному співа.

— Щоглик! щоглик!—дітки раді.
— Щоглик!—тільки і слівця...
З того часу на принаді
Вже й не ставили сільця.

П. Граб.

П р и к а з а. Лучче птиці на сухій гильці, ніж в золотій клітці.

Чому перелітні птахи одлітають од нас на зіму.

Чому-ж перелітні птахи одлітають од нас на зіму? Ви може гадаєте собі, через те, що в нас у-зімку дуже холодно, й птиця шукає в-осени тепліших сторон, щоб там захистити себе од наших морозів? Але-ж де-котрі птахи, напр., горобці, синиці, снігири то-що—виживають

у нас од льоду до льоду,—виходить, птахи можуть видержати нашу зіму. Чому-ж не застаються у нас на зімівлю й інші птахи: ластівки, шпаки, гайворони, соловейки, посмітюхи, чирки, журавлі? Чому вони вважають за краще подорожувати? Адже-ж подорож ця—не близенький світ, і трохи не половина птиці гине в дорозі од усяких пригод.

Річ ось в чім: птиці треба ж і в-зімку щось їсти. Нелегко добувати тієї їжі зімою. Ще так-сяк перебьється та птиця, що харчиться ріжним там зерном або овочами: инша скубне бруньок з дерева, друга харчиться сім'ям берези та вільхи, сосни та ялини, третя поласує з горобини, на котрій ягоди держаться дуже довго.

Не дуже скрутно в-зімку й таким птахам, як круки та галки. Круки їдять падло й усяку всячину й завжди спроможуться росшукати собі якоїсь харчі; переберуться вони ближче до людської оселі та й підбирають усякий непотріб, або що з куховарні викинуто. Голуби й горобці теж не тікають далеко од людини, збирають крихти, шкориночки, розсипане зерно.

Але що-ж-би робили в нас ті пташки, котрі годуються комахами? Адже-ж у-зімку комах зовсім немає. Де-котрі з комах вимірають ще з осені, інші ховаються в мох, під каміння й завірають до весни. Занесе їх снігом зверху, й годі дістати їх з-під снігу. Що діяти також і чиркам, гусям, журавлям та иншим, що живуть на болотах? Ці птахи не можуть обійтись без води. Їдять вони рибу, жаб і инших водяних тварючок, шукають у мулі гробачків; отже в-зімку, коли й ріки, й озера, й болота скуто кригою, їм нема де дістати собі харчі.

Всі ці птахи загинули-б у нас у-зімку з голоду. Отож і одлітають вони од нас в-осені у вирій, де ріки й озера не замерзають, де можна здобути собі потрібну їжу. Виходить, що не холод, а голод жене од нас пташок ув-осені.

Заметушаться пташки, вчувши холодну осінь, літають, лементують, а далі, дивись, зберуться в зграї й летять одна зграйка за одною в інші далекі землі, де тепло, де цвітуть усякі рослини тоді, як у нас зіма.

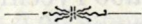
Не одну тисячу верстов треба летіти птахам. Але не зблукуються вони, не загинуть з голоду: обірає собі кожна зграя двох або й трьох ватажків, котрі добре дорогу знають, знають, по якій дорозі більше їжі можна знайти. І старе, й молоде слухають свого ватажка. Коли він командує, то вся зграя спускається на годівлю, на водопій, на ночівлю. А коли птахи шукають собі харчі, ватажки по черзі стоять на варті.

Але чимало й пригод зазнають вони в дорозі. Часом, після дощів, зненацька настане мороз ранній,—і багато птахів із зграї загине від холоду. А то буває й так, що спіткає зграю в дорозі через море страшенна буря,—й знесилена птиця гине в бурхливих хвилях. Сила пташок гине в дорозі й од усякої хижої птиці, що слідом за ними летить на своє зімовище. Чигає на птицю при перельоті й людина: ловить птахів сітками й сільцями, б'є знесилених просто паліччям.

Безліч птиці гине в дорозі, але більшість проте достається до зімовища. Там, на чужині, наші птахи пісень не співають, гнізд не вють, а тільки харчуються. Вони терпляче чекають, коли скінчиться в нас зима, коли їм можна буде знову вернутись до рідного лісу або до поля, де було їхнє кубелечко—рідне гніздечко.

Порецький і Богданов.

Н а п и с а т и. Яких ви знаєте пташок, що застаються в нас і на зіму?—Чим годуються ці пташки?—Яких ви знаєте перелітніх птахів?—Чому вони летять од нас у вирій?

П р и г о д а.

Одного разу, двоє хлопчаків на високій горі збирали суниці. Коли це щось зашуміло над їхніми головами, й величезний орел учепився в меншого хлопця своїми пазурами. Але хлопець не звомпив. Коли орел став піднімати його, хлопець ухопив страшного птаха обома руками за горло й почав душити, скільки сили. Орел знесилився й

упав на землю разом з хлопцем. Тоді старший товариш кинувся на підмогу. Він скинув свою чумарку й накрит нею птаха, потім напосів на нього й зв'язав йому крила своїм шкурятиним поясом.

Трохи згодом маленькі зав'язті вже несли додому того зв'язаного хижака.

Свійське птаство: кури, гуси, качки, индики.

Хиже птаство: орел, сокіл, шуліка, ястріб, кібець, сова, сич, пугач то-що.

Н а п и с а т и. Яких ви знаєте користних птахів?—Чим вони годуються?—Яких ви знаєте шкідливих птахів?—Чим вони годуються?—Чим вони шкідливі?

Шануймо пташок!

Не сила людям боротися з червою та всякими комахами. Отже птахи можуть із ними боротися, можуть їх зводити. Пташки—то наші прихильники й оборонці від тієї погані. Як-би не було пташок, то досі тая погань—комахи, гусінь, черва—вже все поїла-б, а люди з голоду померли-б. Пташки їдять комах, усяких жучків, метеликів, мух, черву, гусінь. Пташки ловлять їх цілий день і що-дня відшукують їх на дереві, під корою, в траві, в землі. Нігде тая погань від пташок не сховається.

Щоб наїстися й нагодувати своїх діточок, пташка повинна ввіймати комах або гусені не одну тисячу за день. А скільки вона їх упіймає за місяць або за літо!

Птахи—то помічники й оборонці наші, і без них не можна людям жити.

Отже подумайте, чи добре те, що скрізь по селах хлопці руйнують пташині гнізда, деруть яйця, беруть та замучують пташенят і вбивають старих пташок!

Ніхто не подумає, що це зовсім зле діло, що треба дітей від того одвертати, що треба ще змалку дітям казати, що птахи—то наші приятелі й помічники, що їх треба боронити

й захищати, що хто мучить пташок, той робить немилосердне, звіряче, а не людське діло.

Пташку впіймають і замучать, та й не подумають, що в неї маленькі діточки, що вони плачуть, ждучи мами, що вони без неї загинуть...

Хто звик бути немилостивим до пташок та до тварів, той звикне бути немилостивим і до людей, до своїх батьків, діток, сусідів. Хто звик жалувати пташок, той жалуватиме й людей, а надто малих, бідних, слабих; і того самого шануватимуть люди.

Пташки та їхні співи—то велика втіха для нас, немов Бог послав їх, щоб вони закрашали світ, веселили та розважали людей у сумному житті, в тяжкій долі, в боротьбі та важкій праці. Настане весна, пригріє сонечко, зазеленіють поля й гаї,—поналітають до нас тисячі пташок, заходжуються клопотатися біля своїх гніздечок, виспівують цілий день, немов та дівтора, що весною на майдані збереться гуляти. Од них, цих пташок, ліс не стоїть пустою, в нім кишить веселе й співуче життя. Як пусто, як сумно було-б на світі без пташок! Нащо-ж люди знарошне їх зводять, убивають, мучать? Хіба ще й так мало людям усякого смутку й лиха, що вони сами відганяють і плюндрують найкращу втіху й розвагу—отих пташок!

Кажуть, що птахи шкодять: горобці випивають коноплі, шпаки та гайворони (граки) ягоди крадуть, інші пташки иноді зерно клюють на полі. А ніхто не подумає, що й сторож на полі, чи часом хазяїн, доглядаючи поля або лугу, витолочить трохи трави, або й хліба. Отже ніхто не скаже, що поля або лугу зовсім стерегти та доглядати не треба, щоб не потолочити паші. Так само й птахи: вони-ж сторожі, доглядачі й оборонці поля, лугу, городини, лісів і садів од їхніх ворогів, усяких комах, черви. Тож і нема чого жалкувати, що птахи, доглядаючи поля та городу, потроху й шкодять. Як би ми тієї шкоди гляділи та боялися, то-б і хліба не їли. А без птахів нам і справді хліба не доведеться їсти, бо черва геть чисто все поїсть.

Ото-ж даваймо шанувати пташок!

Г. Коваленко.

П р и к а з и. Всяка птичка своїм носиком живе.—Кібчик птичка невеличка, та когіток гострий.—Кулик не велик, а все-таки птиця.

Н а п и с а т и. Яких ви знаєте шкودливих птахів?—Які птахи помагають людям оберегати поля, луги, городи, сади, ліси од їхніх ворогів?—Чи треба-ж шанувати пташок?—Хто з вас робить шкоду пташкам?—Яково тому тепера, коли він дізнався, що тог^о не слід робити?

В и н ш и х л ю д е й.

По таких краях, де люди розумніші та більше вчать ся, там уже давно зрозуміли, що пташок треба жалувати й обороняти, щоб їх наплоджувалося багато. По тих краях позаводили роблені гнізда для пташок, немов вулики. У Франції начальство звеліло поставити скрізь по полях, при дорогах та межах дощечки з такими написами:

«Їжак годується мишами, гробачками, жучками, що дуже шкодять хліборобам. Не вбивайте їжаків!

«Кріт їсть завсїгди всяких гусільниць, гробаків або борозняків; в його шлункові ніколи не знаходили рослинної потрави (це-б-то він ніколи не їсть корінців або хліба). Не вбивайте кротів!

«Жаби їдять по 20 або 30 гусільниць за одну годину. Не вбивайте жаб!

«Гусільниці роблять шкоди на миліони: тільки птахи можуть осилити гусінь; птахи—то помічники хліборобові. Діти! не беріть ячочок та пташенят з пташиних гнізд!»

Г. Коваленко.

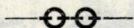
VIII.

Л і т о.

Літні місяці: червень, липень, серпень.

Літні свята: Івана Купала (24 червня), Петра і Павла або Пётра (29 червня), Пророка Іллі (20 липня), Спаса (6 серпня), Перша Пречиста (15 серпня), Головосіка (29 серпня).

Приказки та народні приміти. Петрівка на хліб катівка.—Після Івана не треба жупана.—Коли до Івана просо буде з ложку, то буде і в ложку.—До Іллі хмари ходять за вітром, а з Іллі проти вітру.—Спасівка—ласівка, а Петрівка—голодівка.—Прийшов Спас, держи рукавички про запас.

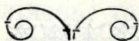
Літній ранок.

Тепле сонце встало пишно;	Подивися на рослину:
Одягається розкішно	Кожну квітку і травину
В ярь і золото долина,—	Крие божая сльозинка—
Встань і ти, моя дитино!	Діамантова росинка.

Ранка тратити не треба;	Вітерець на тебе дише,
Дочувайся: із-під неба	Джереґелями колише;
Пісня жайворонка ллється,	На ушко тобі шепоче,
То привіт тобі несеться!	Щоб вставала ти охоче.

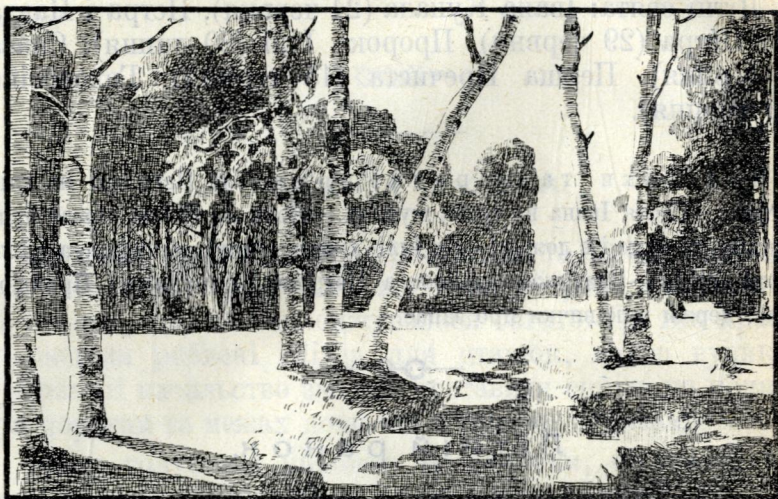
Я. Щоголів.

Загадка. Сірий бик у вікно—ник.—Лисий віл усіх людей звів.—Зоря-зоряниця по церкві ходила, ключі загубила; місяць зійшов, ключі найшов.

Л і т о.

Літо розгорювалось. День був соняшний, пишний, гарячий. Сонце заливало золотим маревом леваду, садок, верби та городи. На сукупних городях зацвіли соняшники, неначе на зелену бутвину посипались з неба невеличкі

сонечка й засипали городи жовтими кружалками, схожими на сонце. Трав'яні коники аж тріщали в траві. Соловейки аж лящали в вербах. Десь далеко кувала зозуля, і її м'ягке, але гучне кування було чути між свистом, криком та щебетанням пташок. Гаряче й вохке повітря вливало в тіло силу, здоров'я, веселило серце.

І. Левицький.

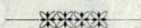
П р и к а з к и. В погоду і смутний веселим буває.—Літом одгрібають ногами, а в-зімку брали-б руками, та не буде того часу.—Прийде літо, то є розмаїто; прийде зима, то хліба нема, і чоботи ледащо, й роботи нема що.

У вечері.

Згасає сонце за горою,	Кури густої підняла.
Спадає спека; сиза мла	Біжить...реве...Слідом за нею
Уже завісою легкою	Летить смуглява дівтора,
Над синім лісом полягла.	Щаслива долею своєю.
Біжить з гори до водою	Останній промінь догора.
Скотина,—довго не пила;	А он—під кручею тією—
Біжить і хмару за собою	Рибалка сітку вибіра.

М. Чернявський.

Р а н о к.

Світає.	Стоять собі, мов сторожі,
Край неба палає.	Розмовляють в полі.
Соловейко в темнім гаї	І усе те, вся країна
Сонце зустрічає.	Повита красою,
Тихесенько вітер віє,	Зеленіє, вмивається
Степи, лани мріють,	Ранньою росою.
Між ярами, над ставами	Вмивається, красується,
Верби зеленіють.	Сонце зустрічає.
Сади рясні похилились.	І нема тому почину,
Тополі поволі	І краю немає.

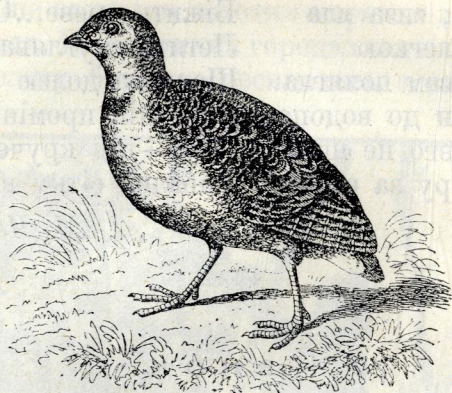
Т. Шевченко.

Літній день на пастівнику.

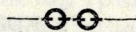
Сонце стояло як раз над головою, не гріло—палило; польовий вітер такий сухий, гарячий. Овечата ледве сновигали по траві, шукаючи тіні і не знаходячи, жалібно деренчали; голови їх хилились, боки ходором ходили; чорний бичок, лупаючи очима, де стояв, там і ліг; руденьке телятко бекало, мов жалілось: та й душно-ж як! Справді було душно, аж варко—так душно. Нігде було захова-

тись, нігде голову приткнути в тінь, бо й тіні не було,— сонце стояло як раз над головою. Степ мов палав під його світом, звялена трава хилилась до-долу; нігде ні

птичого голосу, ніякого гуку не чути, хіба де зда- лека донесеться, як хававкне перепел, ударе раз, у- друге, та й замовкне... І в гаю помовкло птаство; одно поховалось по гніздах, друге полетіло за здобиччю, одна тільки бездомна птиця—зозуля, перелітаючи з дере- вини на деревину, сумно кувала.

П. Мирний.

П а с т у ш к и.

Зморила всіх духота нестерпуча:

Не подиха вітрець на поле й ліс,

Лягла ріка і мертва і блискача,

Прив'ялий лист на дереві повис;

Не чуть пташок,—їх потопила спека...

Як жевріє повітря осяйне!..

А далиня небесная далека

Пащить, як піч, бо сонце там страшне

Жахтить огнем, огняні сипле стріли,—

І хилиться все на землі без сили.

Враз чути крик... Біжать хлоп'ята-діти,
То—пастушки... їм спека півбіді!
До берега, де верби довгі віти
Схилили вниз до сонної води,
І дивлються на нерухому з кручі,
На схилені над нею береги,—
Туди біжать хлоп'ята невгавучі—
І сміх, і гук, і галас навкруги.

Замаяли, мов крильми, сорочками...
«Плигай, а ну!...» І в воду головами!..
Жахнувшись, об беріг хвилі б'ються,—
Розбурхані, злякавшись зо сну,
Круг тіл гнучких, збілівши, скачуть, вьються—
І плеск, і крик!.. далеко чуть луно.
Хто плаває, хто вглиб пірнати взявся,
Хто бризкається серед кипучих хвиль;
Он за рогіз Андрійко зазмагався,
З куги плете собі Васюта бриль;
З Демком Павло вже печерують раки,—
Летять з води клешнаті небораки!

Написати. Як прозивається наше село?—Чи є у нас річка або ставок, гай, левади?—Яково у нас в-літку?—Що я роблю літом до жнив?—А що в жнива?—Чи було коли, щоб літо набридло мені?—Коли краще—весною чи літом?

У р о ж а й.

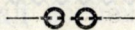
В чистім полі похожаю,
Скільки зору—оглядаю
Буйні ниви та лани:
Скрізь пишаються вони!
Колос колосу киває,
Колос колосу співає,
Ніби скрізь гуде бджола,
Божа ратайка мала.
Ледве-ледве коливає
Білотурка золотая,
І поник густий ячмінь,
Мов йому стояти лінь.

Шелестить овес мітластий,
З вітром бавиться, сріблястий,
І волошка проміж ним
Грає вінчиком дрібним.
Перепілка голосиста
І комашка золотиста,
Жук, метелик той і я—
Всі в степу одна семья.
Всім нам сонце з неба сяє,
Всіх нас степ прийма, вітає
На ясних своїх ланах,
Всі ми в його у гостях...

А над степом вітер віє,
Сяє сонце, землю гріє,
Ходять-грають на корні
Хвилі золота ясні:
Колос колосу киває,
Колос колосу співає,
Ніби скрізь гуде бджола
Божа ратайка мала...

М. Чернявський.

П р и к а з к и. Жито, як стіна.—Жито таке, що й вуж не пролізе.—Усе те пригодиться, що на полі корениться.—З гречки й проса, і каша й паша.—Просо вітру боїться, а дощеві кланяється.—Як діждемо літа, та нажнемо жита, поставимо в копи та вдаримо в гоши.—Чекайте, ціни, прийде на вас осінь.

Л і т о.

В-літку дні найдовші, а ночі найкоротші. В Петрівку сонце сходить коло четвертої години рано, а заходить по осьмій ввечері. По любих днях весняних надходить тепер велика спека. Як ніч погідна, паде густа роса і покриває землю і рослини. Часто надходять бурі із зливами, громами. Инколи впаде град, виб'є збіжжя й ярину в полі, обломить дерева й наподіє великої шкоди. По городах, полях і в лісі повно всяких квіток. Багато мотилів і інших комах у повітрі. Доспівають вже де-які ранні овочі й ягоди. Хлібороб чекає на погоду, щоб покосити та сухе сіно звезти. По полях доходить збіжжя і настають жнива.

Ж н и в а.

За косовицею наступили жнива: прийшло, кажуть, Гліба-Бориса, і за хліб берися. Перегинаються женчи-

ки, розсипались снопики, повиростали густенько копи по полю, поглядає хлібороб та все береться за те кривеньке-маленьке, що хоч яке поле перескоче. Радіє хлібороб своїй праці. Тут людині робота—хліб святий.

К о с а р і.

Ще роса з житів не спала
Ми взяли бруски й клепала
І з зорі
Гострим коси, в ручку йдем,
Колос під ноги кладем
До зорі.

Пройдем гони, другі й треті,
А жита, як очерети,—
Не пробьєм;
Тягнем коси—так блищать,
Вдарим в жито—аж бряжчать,—
Ми все йдем!
Жовте жито переспіло,
Тим і спину надломило,—
Аж болить;

Нуте-ж, нуте, косарі,
Недалеко до зорі,—
Потягніть!

День заходить, сонце сяде,
Кашовар таган наладе

Над вогнем;
Сядем ми до казана,
Поїмо куліш до дна
И оддихнем.

На покоси впали роси,
Не бряжчать об жито коси

На ланах;
І до ранньої зорі
Всі заснули косарі
На стернях.

Я. Щоголів.

Загадки. Ходить пані по майдані; куди гляне—трава вяне.—
Чотири чотирнички, пята бандурочка, шостий простий, сьомий
гострий.—Кривеньке, маленьке, збігало поле всеньке.—Сутула гор-
батий, на зуби багатий.—Ріжуть мене ножакою і бьють мене ломакою;
за те мене отак гублять, що всі мене дуже люблять.

—XXXX—

Циган та хазяїн.

Був собі один такий хазяїн, що отто прийдуть робіт-
ники снідати, він і каже: «Сип їм zarazом обідати!»—
Поїдять вони ще трохи. «Сип їм,—каже,— zarazом і
вечеряти».

А що вже вони там ззідять? Отто поїдять zarazом,
він їх тоді весь день на роботі мордує, каже: «ви вже
і пообідали й повечеряли!» Хіба який води одірветься
напитися.

От і нанявся до того хазяїна циган. У-ранці посідали
снідати. Посідали.

— Сип,—каже хазяїн,—тепер ще їм і обідати.

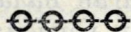
І пообідали вони.

— Давай-же їм zarazом і вечеряти!

Насипала наймичка й вечеряти. Повечеряли вони.

— Ну, тепер, — каже хазяїн, — ідіть на роботу!

— Е, — каже циган, — добрі люди, як повечеряють, дак і спати лягають. Лягайте, хлопці!

Н а п о л і.

Блиснули вже коси — упали покоси,

Рядками снопи полягали;

Під сонцем пекучим із лихом гнітючим

У полі усі працювали.

Ні пісні, ні слова — затихла розмова:

Вся сила пішла на роботу;

З обличчя, як сльози, течуть на покоси

Струмочки гарячого поту.

Вже сонечко нижче і вечір вже ближче —

Не роблють потомлені руки:

Зійди, нічко, тихо, сховай усе лихо,

Вкрий груди, наболяні з муки!

І ніч наступає, пливе-випливає,
І сяє сріблом місяченько...
Вже край і роботі... Забувши турботи,
Сплять батько, і доня, і ненька.

Зірки-ж серед ночі, як божії очі,
З високого неба сияють,
Тихесенько-тихо на людськеє лихо,
На стомлений люд поглядають...

Б. Грінченко.

У ж н и в а.

Втомився день—вже й сонце сіло.

Мир Божий хоче відпочити:

На дворі вже повечоріло,

Вже череда в село біжить.

Повагом тихо йде отара,

За нею з пугою пастух;

Устала курява, мов хмара,

На дворі вар займає дух.

Жінки покинули куделі,

Ідуть овечок одлучать,

Хватаються, щоб на вечері

Діток своїх нагодувать...

Вози, навьючені копами,

Вже круторогії везуть...

Слідом з блискучими серпами

Женці з обжинками ідуть.

В вінках дівчата молодії;

У хлопців на брилях квітки,—

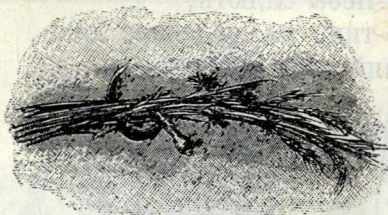
Брилі солом'яні, новії,

Неначе злото те блищать.

На небі зірки так і сяють,

Здається: чесний труд селян
І зіроньки святі вітають...
Старий, як лунь, дідусь стрічає
Своїх женців коло воріт.

О. Кониський.

П і с н я.

Та вже не багато,	Ну-те, ну-те, до межі!
Та вже не далеко,	Варенички у діжі.
Та вже видно край,—	Ой, ну-те, робіть,
Боже помагай!	Себе не баріть!

Ну-те, ну-те, по п'ять!

Варенички киплять.

Ой, ну-мо, ну-мо!

Та припилюймо:

Як не будем пильнувати,

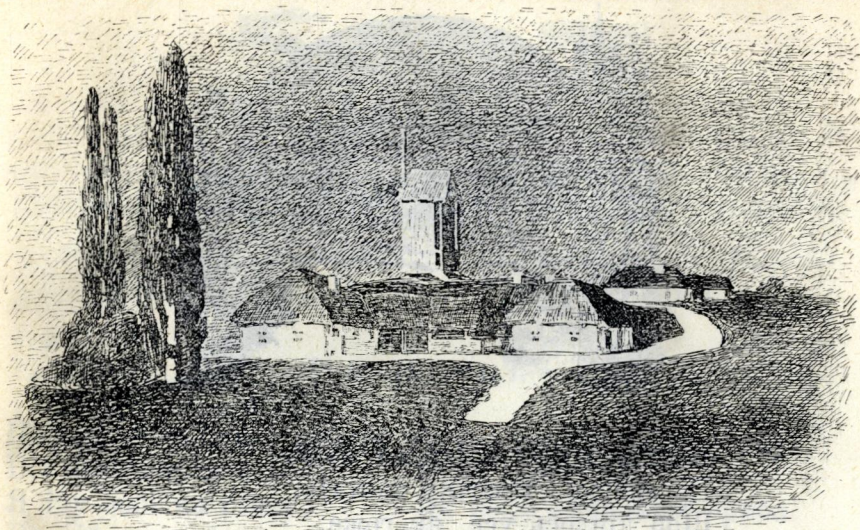
То тут будем почувати.

Написати невеличке оповідання—«Жнива».

Літній вечір.

Над ставком спускався тихий літній вечір. Срібний оксамитовий світ блілого повновидого місяця сиплется з високого блакитного перекіту на кущі, на дерева, на свіже сіно між деревами.

І покоси, і кущі, і дерева вітають м'який світ, ласкавий, сумирний; всіміхаються йому привітною усмішкою. Квітки й листя, після цілоденної спеки, підвели головки, оглядають вічну красу неба, наче бажають поцілуватися з вечірнім повітрям, з промінням срібного світу. Дивляться вони веселіше, наче перемінили і погляд і барву... Соловейка нечутно... Ячмінь поколосився, солов'ї одспівали...

О. Кониський.

П р и к а з к а. Соловейко вдавися ячмінним колоском, а возуля мандрикою.

П і с л я ж н и в.

Була весна, минає літо,
Бог погодив все перебудь;
Скосили сіно, зжали жито,
Вози риплять, добро везуть.

Благаю щиро: «Дай-же, Боже,
Довгенько стежечку топтать,
Щоб діялось усе, як гоже,
Щоб зла і ворога не знать;
Щоб в полі нива хліб родила,
А дома добре піч пекла,
Щоб ясна правда душу гріла
І доля тихая жила!»

Л. Глібів.

П р и к а з к и. Летить літо, як крилами.—Літом і мале піде, то вробить.—Літом сякий-такий бурьянець, а хліба буханець, то й ситий чоловік.—Літо на зіму робить.—Хто в-літі гайнує, той в-зімі голодує.

В-літку день—год.

ІХ.

Наши приятелі та вороги.

РИБИ, ГАДИ, КОМАХИ ТО-ЩО.

На річці.

По-над вечір, як з роботи	Стійте смирно через річку,
Всі вертаються в село,	Ятірі мої густі!
Я іду собі на річку,	Як вода стемнійша—риба
Де мій човен і весло.	Буде сміло в вас пливти.

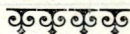
Довгий бовт, і сак, і сіті	Я над берегом і сміло
Я у човен положу;	Сак мій, зігнутий в дугу,
Поможи мені, Царице,—	Закидаю з човна в воду
Одпливаючи скажу.	По-під аїр і кугу.

Гей, пливе старий рибалка:	Вдарю бовтом раз і вдруге,
Розігнись, очерети!	Сонну рибу сполохну;
Розступись, густе латаття,	Те-і-діло сак виймаю,
Дайте човнику пройти!	Щуку й окуня тягну.

Я туди його направляю	Ну, вморивсь я в очеретах,
Ще до пізньої зорі,	Так поїду у гаї
Де стоїть язок вербовий,	І на чистому закину
Щоб поладить ятірі.	Сіті прядені мої.

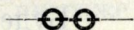
Я. Щоголів.

П р и к а з и. Рибка без хліба бридка.—Риба шука, де глибше,
а людина—де ліпше.—Не вчи орла літати, а рибу плавати.

К а р а с ь.

В мулких, багнистих ставках живе карась. Риба ця непередлива: чим гірша вода й більш у ній баговіння, тим карасеві краще. Їсть він черву, гробачків, мул. М'ясо карасяче, хоч і смашне, але од нього тхне трохи мулом. На зиму карась заривається глибоко в мул і сидить там аж до весни. А як сонечко пригріє на весні, карасі прокидаються од зімової сплячки, але живуть іще поки-що на глибині і тільки хіба в травні, або в червні, як нагріється вода, вони піднімаються вище. Карась—риба плохенька, трохи вайлувата. У нього багато ворогів, а надто лихо йому од тієї зубатої щуки. Карась, як і всі інші риби, розплюжується з ікри.

Щ у к а.

Щука—суций розбійник у наших річках та озерах. Вона страшенно ненажерлива. Довгий рот її весь усіяно гострими зубами. Навіть у горлі в неї є зуби. Пелька у щуки широка: вона здолає проковтнути шмат, товщий за себе. Їжою вона не перебірає: ковтає риб, жаб, птиць і звірів,—все, що трапиться. Иноді хапає за руку, або за ногу людину, що стоїть у воді. Бистрої води щука не любить, а вищукує собі місце спокійненьке, з тихою течією, де є водяні рослини.

Часто щука каламутить круг себе воду, щоб дрібна риба, котру вона хапає, її не запримітила. Здобич вона ловить дуже спритно, часом навіть вискакує з води в повітря. В-зімку щука забивається в глибіню і нічого не їсть. В лютім і березні вона випливає на поверх і тоді саме буває дуже ненажерлива.

М'ясо у щуки смачне. Її ловлять у нас дуже багато.

П р и к а з к и. На те і щука в морі, щоб карась не дрімав.—Ой ти, щука бистра, бери окуня з хвоста.

З а г а д к а. Іхала пані в срібному жупані, а жупан—латка на латці.

Н а п и с а т и. Де живе риба?—Куди ховається вона в-зімку?—Чим годується карась? щука?—Яку ще рибу знаєте ви?—Хто і чим ловить рибу?

Риби: карасі, лини, окуні, оселедці, соми, тараня, чабак, вьюни, йоржі то-що.

З а г а д к и. Приїхали гості, закинули гармати: дім крізь ворота втіче, а гість хазяїна за лоб виволоче.—Хата—не хата, вікон багато: є куди влізти, та нікуди випізнти.

Н а п и с а т и. Як ми ловили рибу.

Хлопчик і гадюка.

Хлопця в садку собі гуляло

Та й забажало

На іграшки вужа піймать

(Воно гніздо його назнало—

Так як утерпіть, щоб не взять?).

Побігло, засадило руку

Та й витягло—гадюку...

Злякався хлопчик, аж поблід,

Стоїть, як стовп, і не тікає.

Гадюка дивиться і так йому мовляє:

— «Бач, дурнику! робити так не слід...

Ти знаєш, що за це буває?

Узять би—добре укусить...

Та хай вже цей раз Бог простить,

А вдруге лишко буде, чуєш?

Гляди-ж—шануйся, стережись,

Робити так не вчись

Та роздивляйся, з ким шуткуєш!»

Л. Глібів.

Н а п и с а т и. На кого натрапив хлопець?—Що сказала йому гадюка?—Яких ще знаєте ви гадів, крім гадюки?—Чим користні людям гаді?

Павук-тенетник.

У діда Панаса стояла в саду пасіка, пнів мабуть з двадцять. Чепурухи-вишеньки роскинули над ними свої розлогі віти, обвішані ніжним, білосніжним квітом; яблуня обвівала їх чудовими пахощами своїх біло-рожевих квіток.

Цілісінький Божий день, з ранку до вечора, завірюхою крутились і гули тут бджілки-трудошниці, працюючи на користь і людям, і собі. Ясне сонечко й піднімало їх, і спати вкладало.

Забрів якось сюди на гудіння бджілок лихий павук-тенетник, видряпався на яблуньку й почав роздивлятися звідтіль.

— Еге-ге, голубоньки, та й сила-ж вас,—муркнув він, радіючи, й чорні хижацькі очі іскорцями блиснули на сонці.—Отут буде пожиток!

Недовго і аючись, жвавий павук-тенетник почав снувати свої тонісінькі шовкові тенета, такі нікчемні для людини і такі страшні для комах.

Ой, стережіться, бджілки-трудошниці, метелики-дури-світи, мухи-ласухи,—лихо вам буде! Не торкайтесь до тих шовкових тенет: лапкою зачепиш—увесь загинеш.

Біля тенет з гудінням крутилося скількись молодих злотистих бджілок. Вони одлітали й знову прилітали з новими товаришками, і знову крутились, гудучи.

Сховавшись під листочком, визирав звідтіль павук-тенетник і чигав на здобич. Він вже гаразд виголодався, й товсте черево його поменшало.

— Діду! чуєте, діду!—задзвеніла до шершня якась молоденька бджілка.—Що воно за чудасія оце на вишні заявилася? І цікаво, й боязно.

— Не руками снувалося,
Не руками і ткалося,
Десть далеко вродилося,
Біля бджілок мостилося.
Сидить злодій тихо-тихо:
Комусь буде лихо-лихо.

Чорні очі блиснули з-під листу, так хижо блиснули, що бджілки вгляділи лихого тенетника й, крутнувшись, раптом метнулись до вишні, ніби вітер дмухнув на них.

В-мись звістка про ворога облетіла всю пасіку, й бджілки сердито гуділи, літаючи круг вишні, але близько не підлітали.

— Ку-ум, ку-ум! а що тут за метушня?—тонісіньким старечим голосом запитав комарь-довгонос і виріачив на павутину свої зелені перелякані очі.—Еге, голубчику, ти вже ось це! Годі вже нашого брата, комаря, в очереті хапати: забажалось смачнішої їжі. Цікаво, цікаво, кого впіймаєш...

І комарь сів на гілку біля шершня.

— Цвірінь-цвірінь! чого ви хмарою оточили вишню?—гукнув зверху горобець-молодець.

— Дзз-дз-дзз!.. га? що? тут меду багато?—роспитувала муха-ласуха, підлітаючи то до одної, то до другої бджілки. Вона завсіди не від того, щоб де підживитись на дурницю.

— Де? отам?—і муха прожогом кинулась у тенета.

— Дз-дззз...—жалібно задзичала сердешна й раптом обмерла з ляку, як угляділа чорні блискучі очі тенетника.

А він стрілою кинувся до неї і впиьвся своїми отрутними щелепами їй в груди.

Але тут скоїлось щось надзвичайне.

Побачивши горобець-молодець муху, кулею впав на тенета, клюнув дзьобом бідолашну муху та з нею несподівано проковтнув і павука.

— Пху-пху!—пирхав він, стрибаючи по вітях і обчищаючи дзьоб та крильця од павутиння об гілку,—яка велика соковита муха й яка-ж гидка, несмачна.

Всі голосно сміялись.

— Пху-пху! чого ви регочете?

— Горобець ковтнув павука! горобець ковтнув павука!—дзвеніли бджілки, радіючи.

— Цвірінь-цвірінь!.. павука? То це павук такий бридкий?.. Ну, байдуже,—горобцеві не завадить.

С. Черкасенко.

Загадки. Що над нами до-гори ногами?—Розгостився ткач у куточку, тче сіточку на смерточку рідній сестрі, близькій свасі—бідній мушці і комасі.—Хто мене вб'є—свою кров проле.

Муха і бджола.

Весною муха-ледащиця
Майнула у садок
На ряс, на квіти подивиться,
Почуть зозулин голосок.
От, примостилась на красолі
Та й думає про те,

Що як то гарно жить на волі,
Коли усе цвіте.

Сидить, спісиво поглядає,

Що робиться в садку;

Вітрець тихесенько гойдає,

Мов панночку яку...

Побачила бджолу близенько.

«Добридень!—каже їй,—

Оддиш хоч трохи, моя ненько,

Сідай оттут мерщій».

— Та ніколи мені сидіти,—

Одвітує бджола,—

Вже час до пасіки летіти,—

Далеко від села.

— «Яка погана,—муха каже,—

На світі доленька твоя:

Раненько встане, пізно ляже...

Мені-б оттак—змарніла-б я,

За тиждень би головоньку схилила.

Мое життя, голубко мила—

Талан, як слід:

Чи де бенкет, чи де обід,

Або весіллячко, родини,—

Такої гарної години

Ніколи не втеряю я:

І їм, і ласую доволі,—

Не те, що клопоти у полі

І праця бідная твоя!»

На річ таку бджола сказала:

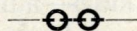
«Нехай воно і так;

Та тільки он-що я чувала,

Що муху зневажає всяк,
Що, де ти не поткнешся,
Або до страви доторкнешся—
Тебе ганяють скрізь:
Непрохана не лізь».
— «Стару новинку,—каже муха,—
Десь довелось тобі почуть!..
Запевне дурень дурня слуха...
Велике діло—проженуть!
Не можна в двері—я в квартиру,
Або пролізу в иншу дірку—
І зась усім!»

Нехай ця байка мухам буде,
Щоб не сказали часом люде,
Що надокучив їм.

Л. Глібів.

Чоловік і бджола.

Бджілка побачила чоловіка та й каже йому: «Нема тобі ні з кого більш користи, як з мене: я даю тобі солодкий мед.»—Ба, ні,—відповідає чоловік.—«А хто-ж користніший за мене?»—Та є такі; от хоча-б, наприклад, і вівця. Без її вовни мені не обійтись, а без твого меду ще й як обійдусь!»

З а г а д к и. Летів птах через Божий дах: «тут мое діло на огні згоріло». — Повен пень черешень, та нікуди вибрать.—Коло вуха завірюха, а в усі ярмарок.—Летіла тетера не вчора—тепера, упала в лободу, шукаю—не знайду.—Сіреньке літа, сіреньке гуде, а жовтеньке носить.—В піч положу—мокне, на воду положу—сохне.—На воді умре, на огні—оживе.

Н а п и с а т и. Де живуть бджоли?—З кого складається кожний рій?—Що робить матка?—Що роблять робочі бджоли?—Що таке рій?—Що таке пасіка?—Хто на пасіці доглядає бджіл?

П р и к а з к а. Догодуй бджолу до Івана (19 квітня), то наряде тебе, як пана.

Як одміняються комахи.

Кожний бачив в-літку на капустяних листях зелененьких червячків, що звуться *гусільницями*. Гусільниці оті годуються капустяним листом і роблять тим велику шкоду. Гусінь дуже ненажерлива: вона тільки те й робить, що їсть, їсть та росте.

Як дійде ото вона до повного зросту, то одміняється, обертаючись у *лялечку*, і завмірає. Лялечка не їсть нічого й не пье: вона лежить нерушно, як мертва.

Потім з лялечки вилітає метелик. Метелик несе яечка, а з тих яечок випложуються оті ненажери—гусільниці.

Так одміняються всі метелики, жуки, мухи, бджоли, оси то що. Комаха кладе яечка, з яечок випложуються червячки. У метеликів оті червячки звуться *гусільницями*, а в інших комах—гробачками або личинками. Гробачки обертаються в лялечки, а з лялечок отих виходять уже комахи.

І. Горбунов-Посадов.

Метелик.

З гусениці—метелик став
Хороший, золотий, аж сяяв, аж блищав,
І на других гусениць не дивився...
А ти-б, метелику, не дуже-б то гордився,
Бо ти недавно сам з гусениці вродився.

Л. Боровиковський.

Мурашка та коник польовий.

Жвавий коник-скакунець

Доцвірінькався вкінєць:

З гулянок йому не счулось,

Як те літечко минулось,

Як у вічі—гульк—сама

Сива дядина—зіма!

Всі діброви стали голі,

І трава посохла в полі,—

Сонця ясного нема!

Хмара хмару гонить, криє,

Вітер стогне, вітер виє,

Снігом поле укрива.

А наш коник все трива,

Чи не вернеться ще літо,

Чи не зійде з снігу жито,

Де що-дня, було, наш грач

Мав і хату собі й харч?

Але-ж літечко—шкода!—

Двічі на рік не впада!

От тепер, без хліба й хати,

Довелось йому конати:

Бо вже з тиждень скакуну—

Ані ріски, ані сну!

Бідоласі не до солі,

Годі грати на басолі.

На морозі аж сльоза

Безкожухого проймає.

От він силюньки збірає
Й до мурашки приліза:
«Ой, кумасю, серце, любко!
Порятуй, моя голубко,
Безпритулу-сироту!
Прохарчуй мене до літа,
Поки сонця, поки світа,
Не забуду ласку ту!»
— «Рада-б я, мій куме любий
Запобігти твоїй згубі,—
Дак бідую-ж і сама;
Бо вже звісно—річ жіноча:
Як та рибонька, тріпочеш,
А залишку все нема!
Тільки дивно мені дуже,
Що ти хліба просиш, друже:
Чом-же сам ти не придбав!»
— Ех, голубонько-небого!
Чи було-ж мені до того?
Ціле літечко я грав:
Кругом пташки, співи, квіти...
Де-ж у ката тут робити?
— «А! так ти...»—«Та я й не спав:
Грав, кажу, все на басолі,
А тепер з лихої долі,
У їдному жупанцю
Й довелось мені зостаться!»
— «Так ти грав все? Й то, бач, праця...
Ну, тепера-ж потанцюй!»

М. Старицький.

Мурашник.

Поміж комахами є такі, що живуть величезними громадами. От хоча-б і мурашки.

Ви, певне, не раз роздивлялись, як невтомні мурашки тягають траву, прутики й усячину за-для того, щоб збудувати свій горбок—мурашник. Цей горбок—то тільки

покрівля того мурашиного житла; з верху мурашника йде в землю кілька хідників, котрі перед дощем старанно закриваються мурашками. По-під землею в мурашинім житлі

сила хідників і всяких кімнاتок одна над одною в кілька поверхів.

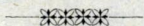
Самички-матірки ніколи не виходять із спіднього поверху мурашника. Вони кладуть там яєчка. Ці яєчка прибирають робочі мурашки й зносять в окрему комору.

Мурашині яечка схожі на дрібнісінькі зернятка: це не ті білі зерна, що ми часто бачимо в мурашниках, ні,—то мурашині лялечки.

Робочі мурашки годують і виносять на повітря гробачків, котрі вилуплюються з яечок, і чистять їх вусиками. Тоді, як гробачок обернеться в лялечку, робочі мурашки допомагають лялечці розірвати капшучок її, щоб звідти легше було вилізти мурашці. Молодих мурашок няньчать ті самі робочі мурашки.

Як що трапиться яка небезпека, то весь мурашник переходить на інше місце: робочі мурашки на спині переносять діток і знов починають будувати житло. Любо й подивитись, як вони працюють: дужий допомагає безсилому, здоровий—змореному, один одному приносить їжу.

Їдять мурашки живих і мертвих комах, овоч, м'ясо; а найсмакніш для них—то це той сік, що випускає з себе рослинна воша. Вони ловлять тих вошей, приносять їх живцем до мурашника, годують їх там і доють, як люди корів.

Мале, та розумне.

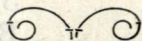
Одного разу побачив я, що кілька мурашок біжать стежечкою. Я взяв та й накрив одну з них шматочком глини так, що й було видно всього-навсього саму голову, й посадив свого невільника осторонь від стежечки. Кільки мурашок полізло далі, не примітивши цього; нарешті одна вгляділа невільника й стала визволяти його, та не сила її була зробити це. Тоді вона дуже прудко побігла геть від нещасного, і мені на думку спало, що вона кинула товариша при лихій годині. Отже вийшло, що вона побігла за підмогою. Швидко прибуло з дванадцятаро мурашок, і видно було, що вони вже знали все про пригоду з товаришем, бо прибігли, не зупиняючись, до невільника й зараз визволили його.

У вишнику в мого приятеля мурашки внадились на одну вишню. Щоб одучити їх від цього, він на стовбурі тієї вишні вималював загаром з люльки пояс, завширшки

з вершок. Мурашки, що лізли великими гуртами на дерево, як досягли до цієї лепкої та смердючої смуги, то й повернули назад. А ті, що були на дереві тоді саме, як приятель мій обмазував стовбура, хотіли злізти додолю, але не зважилися перелізти через цю смердючу смугу й, вернувшись назад на гіляки, звідтіля падали на землю. Минуло кілька часу, і знову сила мурашок на вишню полізла, несучи в щелепах по шматочку землі. Вони обережно стали класти на намазане загаром місце ці грудочки землі, поки не зробили собі мостка; а як міст через усю смугу готовий був, мурашкам уже ніщо не заважало на вишню лізти, і справді—незабаром всі гіляки вкрила велика сила цих комах.

Н а п и с а т и. Що ми бачили коло мурашника.

З а г а д к а. Тисяча тисяч бондарів роблять хату безь углів.

Х.

О с і н ь.

Осінні місяці: вересень, жовтень, листопад.

Осінні свята: Друга Пречиста (8 вересня), Здвиження (14 вересня), Покрова (1 жовтня), Введення (21 листопаду).

Приказки та народні приміти. На Семена-Юди (1 вересня) боїться кінь груди.—Прийшла Пречиста, взяла комаря нечиста.—Прийде Пречиста—буде по дереві листу чисто.—Покров! натопи хату без дров.—Хто сіє по Покрові, той не має що дати корові.—Покрова всю землю листом покрива.—У Пилипівку день до обіда.

О с і н ь.

Висне небо сине,
Сине, та не те;
Світить, та не гріє
Сонце золоте.

Чистим стало поле
Од серпа й коси,
Нігде приліпиться
Крапельці роси.

Темная діброва
Стихла і мовчить;
Листя пожовтіле
З дерева летить.

Хоч-би де замріла
Квіточка одна,
Тільки й червоніє,
Що горобина.

Здалеку під небом,
В вирій летючи,
Голосно курличуть
Журавлів ключі.

Все, що зеленіло,
Вьяне й уміра,
Уміра безслідно...
Та воно й пора.

Я. Щоголів.

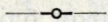
Останні квітки.

Іще квітки, останнії квітки!
Останнюю нам іскру кида літо!..
Ваш цвіт поблід, посохли пелюстки,
І кожну з вас вже холодом прибито.

Поникли всі, о любі квіти, ви
І стоїте, щоб тільки доцвітати,
І вгору знов своєї голови
Не зможете ніколи вже підняти.

І ви тепер не пишні й не рясні,
Але ще більш душі ви дорогії:
Так виразно ви кажете мені,
Що більш уже не прийдуть дні яснії...

Б. Грінченко.

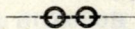

Осінні праці селянина.

З початком вересня кінчаються вже літні роботи в полі; хліб до stodil зведено, zostалися тільки подекуди жовті стернища. Чим пізнійше в осінь, тим коротші дні, тим холоднійше, а в природі сумнійше. Перелітні птахи відлітають у теплії краї. Трава й листя на деревах пожовкли, квітки пов'яли. Комахи гинуть або криються під землю на зімовий сон. На полі і в городах пусто. Худоба не виходить вже на пашу, а орач скінчив роботи в полі і вже береться до інших праць, котрих має чимало. Найперше захожується він коло оранки нив, на котрих має бути засіяна озимина. Засів озимини розпочинається вже од св. Варфоломея. Кільки днів треба ще хліборобові на сховання окіпних ростин: бараболі, буяків, моркви. Осінь—то багата пора року, але закрутанини дає

чимало, бо не тільки в полі, але й дома є що робити. До нової сійби треба намолотити зерна й очистити його, бо «яке хто посіяв, таке й збиратиме». В саду треба ще позбирати пізні овочі, грушки й яблука. І на тім ще не кінець. А вже ж треба оглянути і хату й обору на зиму. Рук і часу не стає, стільки всякої роботи!

П р и к а з к и. В-осени і горобець багатий.—В-осени і в горобця є пиво.

Сільська осінь.

Минуло літо золоте;
Холодне небо вкрили хмари
І темносизі їх отари
На північ вітер десь веде.
В тумані сонечко зіходе,
У млі у-вечері згаса;
І вже не йде під небеса,
А над землею шлях проведе
Хвилястим протягом блідим
Із димарів пахучий дим.
У-ранці, в вохкому тумані,
Скотина йде на водопій;
У кузні темрявій своїй
Розведе жар коваль зарані;
Кує, і іскри геть летять
У млі холодній погасать.
Гудуть ціни ще де-у-кого,
Із клунь іде солодкий пах
Соломи й зерна золотого,
Що затаїлось по снопах.
І день, і ніч шумить-гуркоче
На річці млин, і тихий став
Води у-щерть собі набрав;
Наливсь—мов греблю рвати хоче,
Щоб скрізь по луках за селом
Живим розлитися сріблом.

В неділю з вечора палають
Всю ніч в хатах палкі огні.
Музика грає... То справляють
Бучні весілля, і пісні
Несуться з хат у морок ночі...
Прощайте, радощі дівочі,
Прощайте, жарти вечорниць!..
Нових там славлять молодичь.

М. Чернявський.

Написати. Що хто робить в селянській семьї в-осени.

В-осени.

Прийшла осінь. Вечір на дворі. Сиві, каламутні хмари заслали олив'яним килимом усе небо. Нігде жодної щілинки не знати, щоб крізь неї пробилася блакить, визирнув місяць, оглянув грішну землю. Ніч... Буйний дощ горохом торохтить по шибках: північний, хижий, сердитий вітер лютує, вие, неначе голодний вовк квилить-голосить, наче мати над сином одинчиком... Сум і тугу наганяє на душу... На дворі темно, мокро, холодно, сумно...

О. Кониський.

Написати. Коли і як починається у нас осінь.

Загадки. Чого за гріш повна хата?—Безкосте, безмозке, та й їсть без ложки.—Чорний волок випив води ставок.—Сидить півень над водою з червоною бородою.—Тіло дома лежить, а шкура до води біжить.—В лісі рубається, в стані кохається, на руках хитається.—На березі сижу, крізь клен глежу і діда за бороду скубу.—П'ять овець стіжок підйдає.—Синеньке, маленьке, крізь тин кишечки тягне.—Залізний вовк, конопляний хвіст.

В убогій хатині.

Північ. В хаті, мов у льосі,

Й каганця нема;

Та не спить ще мати й досі—

Плаче все сама;

Хлипа з голоду дівчатко.

З-під рядна вь кутку,

Під грудима немовлятко

Скиглить в сповитку.

На той плач голодний в хаті

Й вітер за-одно

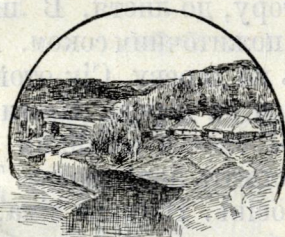
Вие крізь шибки дірчаті,
Плаче жалібно.
По стіні з гнилої стелі
Капає вода:
Мабуть в бідного оселі
І стіна рида.

М. Старицький.

П р и к а з к и. Так це сонце світить, як цигана мати жалує.— В погоду й смутний веселим буває.— В-осени ложка води, а дві грязі.— Наша горниця з Богом не спориться: як на дворі тепло, то й у нас тепло.— Живеш, як у решеті: звідки вітер не подме, то повні хати.— Пахне пустою в хаті.

З а г а д к и. Прийшов хтось та взяв щось: бігти за ним, та не знаєм, за ким.— Що без очей плаче?— Одно каже: світай, Боже; друге каже: не дай, Боже; а третє каже: мені все одно, як в-день, так і вночі.

В-осени дня година.

XI.

Про рослини то-що.

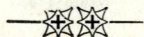
Як росте дерево.

Дерево так само, як і всяке инше живеє створіння, родиться, живе й умирає. Родиться дерево з насіннячка; упаде насіннячко у вохку землю, пустить у землю корінчик, а вгору паросток, ото й є вже деревце. Багато літ росте воно, поки виросте високим, гиллястим.

Дерево живиться тим соком, що висисає своїм корінням із землі. Та не тільки із землі дістає дерево собі поживок: тягне воно їжу і з повітря. Цю роботу вже робить для дерева його листя.

Листя дістають з повітря те, що дереву потрібне й чого немає в тім соку, котрий дістають коріння.

Спіднім шаром кори тече їжа, розпущена у воді, витягнена корінням у гору, до листя. В листях вона переробляється й стає пожиточним соком. А вже з листя сік розходить ся скрізь по дереву. Сік отой живить і стовбур, і віти, й цвіт, і овоч на дереві. Квіти цвітуть, сохнуть і лишаять після себе овоч з насінням. Насіння падає на землю, і з них виростають нові дерева. Так усе дерево працює весну, літо й осінь. Настане зима, листя осиплеться, все дерево замре, поки весняне тепло не зогріє землю, поки коріннячко не почне знову ссати воду й їжу із землі. Тоді набуцавіють на деревах бруньки, показуються зелені листочки й знов починають свою роботу. У хвойних дерев, замість листя,—голки або глиці. Ці глиці роблять для дерева ту саму роботу, що й листя.

Що дають нам рослини.

Трава, дерева, кущі, пашня, городина, гриби—це все рослини.

Рослини дають нам багато пожитку. З де-котрих рослин ми користуємося листям; з других їмо овоч; з третіх збираємо сім'я за-для вироблювання з нього олії; четверті дають нам свої цибульки; п'яті—коріння... З багатьох рослин роблять ліки, фарби.

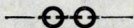
Рослини годують собою не тільки людей, а й усе, що живе й дихає; де-котрі тварі все життя своє тільки рослинами й харчуються; а другі їдять тих тварів, що годувалися рослинами. І виходить, що як-би не було рослин, то всі твари й люди повмірали-б.

Рослини не тільки харчують нас, але й зодягають. Крім їжі та одежі, вони дають нам матеріал для наших будівель, для наших човнів та кораблів, для наших меблів і для тисячі дрібних річей, що нам потрібні.

А скільки-ж іще краси надають вони нашій землі!..

І. Горбунов-Посадов.

З а г а д к и. Виса висить, хода ходить, виса впала, хода ззість.—
Два столи, два човни, а п'ята мисочка.

Шелестуни.

В одній долині під горою,
Високий явір зеленів,

Край берега над чистою водою,

Широкі віття роспустив;

Листочки з вітриком, жартуючи, шептались:

«А ну, голубчику, ще, ще дихни!

Бач, братіку, які ми повдавались

Веселиї шелестуни!

Як би не ми з тобою шелестіли,

То хто-б долину звеселяв

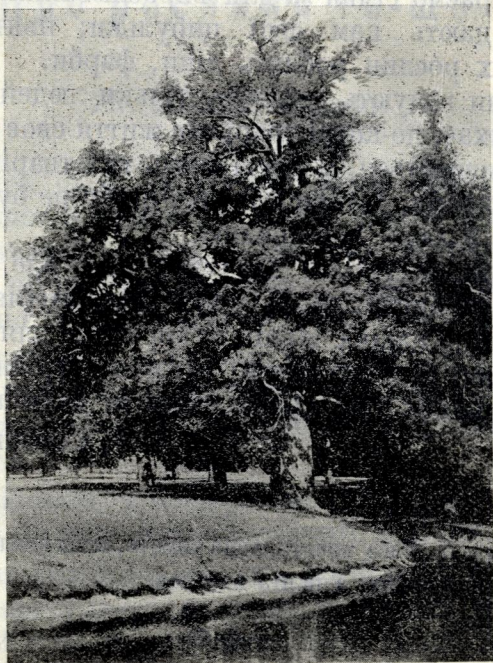
І з ким би ти тут, вітрику наш милий,
Гуляючи любенько жартував?

Що б тут було без нас? краса яка?—

Бурьян та осока;

Була-б долинонька, неначе пустка тая.

А подивись, тепер вона яка!

До нас зозуленька у гості прилітає

І весело куче, як в тихому кутку;

Вівчарик на соплку грає

Під явором у холодку;

Співає соловей, неначе у садочку,

А серед ночі, в тихий час,

Тут мавочки гуляють у таночку,

І ясний місяць дивиться на нас».

— Коли б не ми, то й ви-б не шелестіли,—

Коріння загули із-під трави,—

Коли-б ми вам не піддавали сили,

То не бреніли-б ви...

«Чого сюди корінням озиваться?»—

Запамотіли листя у-горі,—

«Ви що, а ми он що! до нас вам не рівняться,
Лежали-б мовчки у своїй норі»..

— Типун вам на язык! раденькі, що дурненькі!—

Коріння знов озвалися до них:—

І ви сами, і ваші витребеньки—

Розумному на сміх;

Не розуміючи, лепечете, як діти;

Гріх зневажати нас!

Хоч у землі судилося нам жити,

А все-таки ми дбаємо про вас.

Не красувався-б тут і явір цей високий,

Сказати в добрий час,

Такий рясний, хороший та широкий:

І силу, і красу він має через нас.

Минеться літечко, тоді по Божій волі,

Ми заснемо до другої весни,

І ви пожовкнете, лежатимете долі,

Дурненькії шелестуни.

І після вас другії листя будуть,

Цвістиме все, як і тепер цвіло,

Зозуля, соловей і вітрик вас забудуть,

Неначе вас і не було...—

І між людьми такі-ж бувають,

Як і на яворі, шелестуни;

Нехай же баєчку вони

На вус собі мотають.

Л. Глібів.

Н а п и с а т и. З чого виростає дерево?—Чи довго росте дерево?—
Як дерево дістає собі їжу?—Як виростає насіннячко?—Що станеться
з деревом зимою?—Що є, замість листя, у хвойних дерев?—Чим відріж-
няється в-зімку хвойне дерево од листовного?—Які ви знаєте листовні
дерева?—Які хвойні?

В г а ю.

У непроглядному гаю тихо, як у церкві. Столітні дерева підпералися молодими; міцні, широкі їхні віти лежали на молоденьких гнучких верховинах і гнули їх додолу своєю важкою силою, а де-не-де гнучка гиллячка сковзала між ними та й росла, росла, росла у-вишень, звиваючись, кидаючись з боку в другий, наче-б то жахаючись, що її зупинять, що їй перешкодять. Далі поросли кущі всякі. Сонце западало туди тільки іскорцями, і квітки там роспукувались у тіні та прохолоді. Калиновий цвіт і бузиновий роспускався там у два рази більш і дужійш; червона, племениста шишина розсвітала тут пишніша й блідша й пахла легше.

М. Вовчок.

Н а п и с а т и. Яку користь мають люди з лісових дерев.

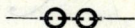
З а г а д к и. Біла-білява перед Богом стояла: «Боже мій милий! мое тіло рубають, мою кров пють». — Виросло в лісі деревце ні на пядь, ні на щиколодок: з нього два столики, два човники й чашечка воду пити.

Д і б р о в а.

Ой діброво, темний гаю!	Надивившись на доненьку
Тебе одягає	Любу, молодую,
Тричі на рік... Багатого	Візьме її та й огорне
Собі батька маєш.	В ризу золотую,
Раз укриє тебе рясно	І сповіє дорогою
Зеленим покровом,—	Білою габою,—
Аж сам собі дивується	Та й спать ляже, втомившись
На свою діброву.	Турбою такою.

Т. Шевченко.

Г а й.

Тихо й пусто округи. Тільки шумлять листя, щебечуть-джерґотять пташки, та шурхають ящурки в траві. А зелено, й пахучо, й свіжо! З липового зруба молоді паростки пустились, вигналась високо береза, і шелестить осика тонким листом; із-за темного дуба то калинова вітка витягнеться,—червоний кетяг ягід горить, як жар; то колюча гайова рожа покаже дрібні листочки й пахучу квіточку; виносяться хвоїнки, як стрілочки прямісінькі, і горобина роскинула зелений намет, і рясно на ній ягід червонозолотих. А всякого зілля, квіток! І копитник хрещатий, папороть розрослась купою; пахуча берізка коло сухого дуплинастого пенька повилась, і синій живокіст, і кружало червоної смілки... Аж у очіх миготить!.. Зверху сонце так і сипле теплим промінням у темну гущавину, а з гущавини паше на тебе холодком.

М. Вовчок.

П і с н я.

Ой, хвалилася та березонька:
— «На мені кора та біленька,
На мені листя та широке,
На мені гилля та високе.»
Ой, як обізветься зелений дубок:
— «Ой, не хвалися, та березонько,
Не ти свою кору вибілила,
Не ти своє листя широчила,
Не ти своє гилля та височила.
Вибілило кору та яснее сонце,
Широчив листя та буйний вітер,
Височив гилля та дрібен дощик.»

П р и к а з к и. Куди хилить вітер, туди й гилля гнуться.—Гни тоді дерево, як воно молоде.

Т р о я н д а.

Цвіла троянда у садочку,
А недалечко, у куточку,
Між бурьяном бренив будяк.
І каже він троянді так:
«На що це ти колючок начепляла?»
— А ти на що?— вона його спитала.
«Я?—обізвався будяк,—
Я, серденько, не проста штука,
Я—степовий козак!
Мені колючка, як шаблюка,
Щоб ворогів страшить,
Щоб всім було спокійно жить.
Вам більш нема ніякої роботи—
Цвісти, пахтіть, а не колоти».
— Не все-ж колоть і будякам,—
Троянда каже,—треба й нам,
Щоб кручениї паничі боялись
І до троянди не чеплялись.
Сунеться який біс—
Йому колючка в ніс,
Щоб не забувся,
Як слід троянду шанувать,
А не знечевья обвивать.—
«Хіба!»—сказав будяк і усміхнувся.

Л. Глібів.

Дерева: дуб, береза, верба, осика, тополя, сосна,
ялина, яблуня, груша, слива, вишня то-що.

Кущі: бузина, калина, смородина, бузок, шипшина,
троянда то-що.

Н а п и с а т и. Які ви знаєте овочові дерева?—Які ви знаєте ягідні
кущі?—Яка з них користь?

Л е в а д и.

Які пишні левади та городи в селі Трушках з початку літа! І по долині над довгим ставом, і по обидва береги річки Раставиці, скрізь розляглись левади та городи, неначе зелене море... Не перегорожені тинами, ледве-ледве піднімаються вони вгору й зеленіють по-під садками, по-під клунями та хатами. Яка пишна та буйна зелень схопилась на тих городах! Там темніють довгі смуги картоплі, зверху обсіпані білим цвітом, неначе потрушені сніжинками; там лиснять червонозелені буряки, а рядом зеленіють смуги попилястого дрібчастого маку. На-низу по-під вербами мріють темнозелені смуги кучерявих конопель, а подекуди на левадах сизіють жита. І на це зелене бадиллясте, соковите та лисніюче море неначе зверху впав дощ з жовтих соняшників. А подекуди лиснять червоні та білі грядки маківки, пронизаних сонцем, неначе ті маківки повироблювані з прозорого скла.

Сонце грає промінням. Марєво дріжить над городами, над вербами. Соняшники сяють, наче пучки соняшного проміння, густо розкидані по зеленому морі. І над тим зеленим морем сине-сине чисте небо, неначе напнутий намет з тонкого синього шовку. В траві, в коноплях, на левадах, тріщать коники. Пташки та соловейки в вербах аж лящать, неначе дружки на весіллі. Бджоли гудуть в пасіках, на соняшниках, на квітках. Усе неначе мліє од щастя, од збитків життя, справляє якесь велике свято невгамованими піснями, щебетом, свистом та криками кохання, веселости.

І. Левичький.

В г о р о д і.

Ходить гарбуз по городу,	Обізввалась жовта диня,
Питається свого роду:	Гарбузова господиня:
«Ой чи живі, чи здорові	«Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові?»	Всі родичі гарбузові».

Обізвались огірочки,
Гарбузові сини й дочки:
«Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові».

Обізвались буряки,
Гарбузові свояки:
«Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові».

Обізвалась морковиця,
Гарбузова сестриця:
«Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові».

Обізвалась бараболя,
А за нею і квасоля:
«Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові».

Обізвався старий біб:

«Я задержав увесь рід!

Ой ти, гарбуз, ти перістий,

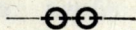
Із чим тебе будем їсти?»

— Миска пшона, шматок сала—

От до мене вся приправа.

З а г а д к и. Красно-ясно в землю вросло.—Біла куриця під тином кублється.—Жовтенька куриця під тином кублється.—Дівка в коморі, коси на-дворі.—Сидить Марушка-семикожушка: хто на неї гляне, той і заплаче.—Латка на латці, в середині—гризь.—Стоїть при дорозі на одній нозі, голова мала, а в ній тьма.—Повна діжка круп, а на версі струп.—Малий малишка скинув бочку на вишку.—Стоїть півень на току в червоному колпаку.—Стоїть хатка без вікон, без дверей, а в тій хатці повно людей.—Мій брат Кіндрат через землю пройшов, мішок грошей знайшов.—Без рук, без ніг, та на тин лізе.

Н а п и с а т и. Яку ви знаєте городину?—Яка користь із неї?—Які ви знаєте квіти?—Яка користь людям з отих квітів?

К о л о с н и.

Любо та гарно в-літку на полі!

Далеко-далеко навкруги, о-скільки оком сягнеш, колоски, колоски, колоски,—ціле море колосків. Поміж них синіє подекуди запашний васильок, червоніє горошок ніжний, біліє чіпка березка. Ген на межі вигнався веле-тень-будяк, царь степовий. Він у червоній короні, стоїть

не похитнеться, озброєний з-сива-зеленим листом, із страшенними колочками: ні підійти, ані підступити до нього—справжній царь!..

Любо та гарно!..

А з неба сміється ясне сонечко, і летється-дзвенить, мов срібний дзвіночок, жайворонкова пісня чудова.

Він співає:

Любо та гарно
Всім нам на полі:
Всі ми зростаєм
В полі на волі.
Дощик нас поїть,
Поле годує,
Сонце пригріє
І поцілує...

А за горою
Вбогі є хати,
У них голодних
Діток багато.
Хто їх голубить,
Хто поцілує?
Бідних сиріток
Хто нагодує?..

Жалібно співав жайворонок, так жалібно, що від того співу прив'яв васильок, ще більш зачервонівсь горошок вродливий, зібгались біленькі дзвіночки березчані, повні колосочки похилились аж до землі; тільки поважний будяк стояв нерухомо, ніби й не чув нічого.

— Коли-б я міг побачити їх, тих діток,—прошепотів васильок,—то обвіяв-би їх чудовими пахощами, і вони забули-б за хліб.

— Коли-б я міг побачити їх,—промовив горошок,—то зачарував-би їх красою своєю, і висхли-б сльози їм на очіх.

— Коли-б я могла побачити їх,—зітхнула березка,—то міцно оповила-б їх, напоїла-б отрутою своїх пахощів: вони поснули-б і в-ві сні бачили-б щастя.

— Дурниці верзете,—обурився будяк,—всіх не нагодуєш. І яке нам діло до них або до того дурисвіта, що ото верещить десь у-горі. Аби нам гарно було!

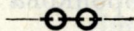
— Сором, сором отаке говорити,—хитаючись од жалю, застогнали колоски.—Коли-б вони прийшли сюди, то ми розірвали-б тіло своє, вийняли-б зерно-серце своє й нагодували-б голодних.

І знов захитались колоски од гострого болочого жалю, викликаного чарівною піснею жайворонковою...

А вітер, всесвітній підслухач, тихо-тихо та ласкаво зашепотів поміж колосками:

— Вони прийдуть, і ви нагодуєте їх!..

С. Черкасенко.

Я ч м і н ь.

С и н. Скажи мені, будь ласкав, тату,
Чого ячмінь наш так поріс,
Що колосків прямих я бачу тут багато,
А де-які зовсім схилюлися у-низ,
Мов ми, неграмотні, перед великим паном?

Б а т ь к о. Оті прямії колоски
Зовсім пустісінькі: ростуть на ниві даром;
Котрі-ж поклякнули,—то Божя благодать:
Їх зерно гне, вони нас мусять годувать.

Є. Гребінка.

Н а п и с а т и. Які ви знаєте хліба?—Коли сіють хліб?—Коли він сходить?—Коли починаються жнива?—Що потім роблять із скошеним хлібом?—Що роблять із зерном?

П р и к а з к и. Іще то не біда, як у просі лобода, а оттоді біда, як на полі нічого нема.—Іж хліб з сіллю і з водою, живи правдою святою.—Хліб убірає, хто його має, а хліб розбірає, хто його не має.—Овес у трьох кожухах, та вітру боїться.

Л ь о н.

Виорав чоловік поле; посіяв на полі льон і заскородив його. Виріс славний льон і вкрився цвітом. Цвіт на йому гарнесенький, а тонкий-же—то немов крильця в мухи, а то й ще тоньший. Сонечко на нього світило тепленько, хмарка кропила дощиком: льонові з того було так любо, як от часом дитині, коли мати вміє її та ще поцілує.

Коли це одного ранку прийшли люди на поле, взялись за льон під головки, та й позривали його геть із корінням. Потім повкидали у воду, ніби потопити хотіли, а далі до вогню розіслали, немов на смажіння.

Але що день, то й гірше ставало льонові: мочили його, терли, тіпали, чесали, а далі поклали на прядку, та сюррр... веретеном крутили—й вийшла нитка...

Взяли нитку й понесли до ткача, а ткач—нитки до верстата. От і зробився льон великим, гарним шматком полотна а що-вечора робили для нього купіль. Від цього полотно зробилось біле, як сніг.

От понесли потім полотно те до одного дому і поклали під ножиці, пошматували, покраями його на куски й кусочки. З полотна вийшло дванадцять сорочок.

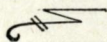
Минуло кілька років, і сорочки порвались; пошматували їх на ганчірки, а далі викинули на смітник.

Раз їхав ганчірник, підняв шмаття з ганчірок і повіз на бумажну фабрику. Там їх посікли, розмочили й почали в окропі варити... Став льон чудовим, білим папером!

На папері написали гарнеське оповідання, та так чисто та хороше, що любо й весело було глянути! І люди слухали, що на йому стояло; а було там—саме добре й розумне, і люди через те ставали добрішими й розумнішими.

Г. Андерсен.

Написати. Як лянне насіннячко обертається в полотняну сорочку.

С і я ч і.

Дивився якось син, як батько сів жито. Коли вони верталися додому, син і питає: «Жито сіють люди, а хто сіє дерева в лісі й травичку в полі?» В цей саме час вітер ніс багато легеньких білих пушинок. Батько спіймав одну пушинку, показав синові й каже: «Ось глянь лишень,—цю пушинку приліплено до насіннячка рослинного. Вітер розносить оці насіння й сіє їх скрізь.» «Вітер—це сіяч»,—

подумав собі хлопець. Ідуть вони далі, аж дивляться, пташка клює ягоду. От батько й каже синові: «В ягодах є насіннячко, й пташки-ласухи разом із ягодами розносять усюди й насіннячко». — «Пташки—це також сіячі», — подумав хлопець. Ідуть далі, дивляться—в струмочку плывуть по воді насіння з крильцями, а подекуди вже й до берега пристали. «Вода—це також сіяч», — подумав хлопець. Дивиться він, а до його одержі причепились на гачечках якісь насіннячка. Став він одривати їх, кидати на землю, а батько й каже: «От бач, і ти сієш тут насіння з якихось рослин. Он глянь, і в твоєї собачки Лиски на шерсті почеплялося реп'яхів, і собачка теж розносить насіння з реп'яха». — «Навіть Лиска наша, й та—сіяч!» — промовив син.

ХІІ.

Д і т я м.

Перша думка наша, діти,

Краю рідному;

Першу працю присвятити

Люду бідному!

Усім серцем полюбляти

Вчіться ближнього,

З тяжких злиднів визволяти

Неспроміжного.

Чули заповідь Господню:

Всім любитися,

А не рить другим безодню

Та злобитися!

Ото-ж будьмо, діти, певні

По Господньому:

Завжди милі, завжди кривні

Одно одному!

П. Граб.

Н а ч у ж и н і.

Я на гору високою

Вихожу, дивлюся,

І згадую Україну

І згадять боюся.

І там степи, і тут степи,

Та тут не такії:

Руді-руді, аж червоні!

А там голубії,

Зеленії, мережані

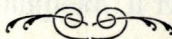
Нивами, ланами,

Високими могилами,

Темними лугами.

Т. Шевченко.

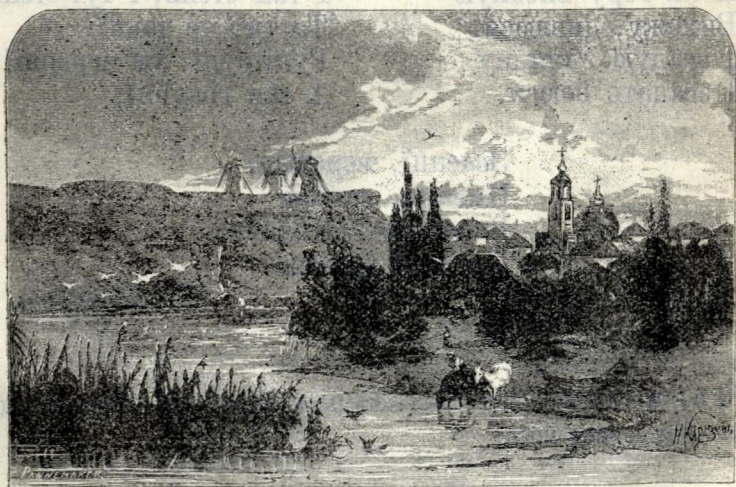
П р и к а з к и. Україна—козацька мати.—На Вкраїні добре
жити: мед і вино пити.

Село.

Коло річки, въ довгому покрученому яру, роскинулось село Семигори. Яр вьється гадюкою між крутими горами, між зеленими терасами: од яру на всі боки розбіглись, наче гилки дерева, глибокі рукави й поховались десь далеко в густих лісах. На дні довгого яру блищать рядками ставочки в очеретах, в осоці, зеленіють левади. Греблі обсажені столітніми вербами. В глибокому яру ніби вьється оксамитовий зелений пояс, на котрому блищать ніби вправлені в зелену оправу прикраси з срібла. Два рядки білих хат по-під горами біліють, неначе два рядки перлів на зеленому поясі. Коло хат зеленіють густі старі садки. На високих гривах гір кругом яру зеленіє старий ліс, як зелене море, вкрите хвилями. Глянеш з високої гори на той ліс, і здається, ніби на гори впала оксамитова зелена тканка, гарно побгалась складками, позападала в вузькі долини тисячами оборок та жмутів. В гарячий ясний літній день ліс на горах сяє, а в долинах чорніє. Над долинами стоїть сизий легкий туман. Ті долини здалеки ніби дишуть тобі в лице холодком, лісовою вохкістю, манять до себе в тінь густого старого лісу.

І. Левицький.

Село на Вкраїні.

Село! І серце одпочине...
Село на нашій Україні—
Не наче писанка: село
Зеленим гаєм поросло;

Цвітуть сади, біліють хати,
А на горі стоять палати,
Неначе диво, а кругом
Широколистії тополі;

А там і ліс,—і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром:
Сам Бог витає над селом...

Т. Шевченко.

П р и к а з к а. Нема слободи, як на Україні.

Н а п и с а т и. Як зветься наше село?—Чи велике воно?—Коло якої річки воно стоїть?—Чи далеко від нашого села до міста (города)?—Чи є в нашій селі школа?—Коло чого найбільш працюють наші селяне?

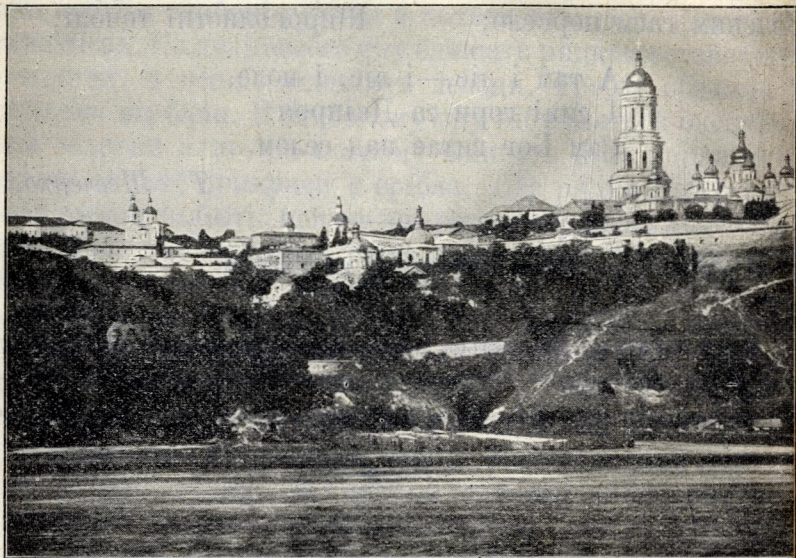
З а с е л о м.

Ой, у полі могила,
Край могили долина,
Край долини ставочок,
Край ставочка гребелька.
Край гребельки млиночок,
Край млиночка кладочка,
Край кладочки лужочок.

М і с т о.

Велике місто з своїми церквами високими, з своїми палацами довгими та широкими, з кам'яними крамницями розкинулось на невеличкім згірку. Внизу, посеред города, текла річка—широка й глибока; багато по ній

снувало барок, плотів, пароходів; коло річки й на вулицях—гармидер, крик, тіснота, як на ярмарку. Багатство!.. Там—ціла вулиця кам'яних крамниць, де видимо-невидимо понапихано всякого краму. У крамницях за прилавками

сидять бородаті кацапи-купці й закликають прохожих, разом викрикуючи, які в них «товари». От—базари з усякими наїдками, напیتками. А це—величезні хорони з такими вікнами, що всього тебе з ніг до голови видно, як у дзеркалі. Улиці широкі, рівні, камнем убиті.

II. Мирний.

П р и к а з к и. До міста по гроші, а на село по розум.—В місті, як у тісті, а без грошей нема чого їсти.— Без грошей в город—сам собі ворог.—В городах церкви та палати, і ні однісінької хати.

Дніпро в-ночі.

Реве та стогне Дніпр широкий, І блідий місяць на ту пору
Сердитий вітер завива, Із хмари де-де виглядав,—
Додолу верби гне високі, Неначе човен в синім морі,
Горами хвилю підійма. То виринав, то потоцав.

Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясень раз-у-раз скрипів.

Т. Шевченко.

Написати. Як зветься та слобода, в котрій ми живемо?—Як зветься повітовий город наш?—Як зветься губерський?—На якій річці він стоїть?—Як зветься наша країна?—Як зветься держава, до котрої належить Україна?

Приказка. Немає другої Вкраїни, немає другого Дніпра.

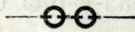

Підкова.

Ішов заможний селянин з сином у город, коли гляне,— лежить на дорозі підкова—якась коняка загубила. Батько каже: «Дивись, сину, підкова лежить,—підніми її!» А син каже: «От, не варто за такою дурницею нахилитися!» та й пішов собі. Батько нічого не сказав, підняв підкову і сховав у кешеню. Ідучи проз кузню, він продав її ковалеві, а за ті гроші купив вишень. Пішли вони далі. День був душний, сонце так і пекло, а навкруги ані кринички. Синові страшенно хотілося пити—він ледве чвалав за батьком. Коли це батько, мов ненароком, упустив одну вишню. Син зараз нахилився, підняв її і залюбки зів; йому трохи полекшало. Ще трохи пройшов батько—знов упустив вишню, а там другу, там третю, і так усі, аж поки нічого не зосталось, по одній кидав, і за кожною вишнею

син нахилився і піднімав її. Як ізвів він останню, батько до його озирнувся та й каже: «А що, сину,—мабуть краще було-б раз за підковою нахилитися, ніж стільки разів за вишнями?»

П р и к а з к и. Будь мудрий: натягай маленьку латку на велику дірку.—Хто шага не береже, той не варт копійки.—Запас біди не чинить.—Розумний чоловік заздалегідь готує.—Нехай лежить: воно їсти не просить.—І кози ситі, і сіно ціле.

Батьків заповіт.

Умірав батько та й каже синові: «Сину мій,—уся моя худоба—і хата, й воли, й коні, й коморі—усе твоє. Тільки пам'ятай мій заповіт: живи своєю працею та своїм розумом; нікому не скидай шапки у будень, їж паляниці з медом,—і надбаєш ти ще більш, ніж я надбав». От, як умер батько, син зараз так і почав робити, як батько сказав: нікому не скида у будень шапки та їсть паляниці з медом. Минув рік—поменшало трохи худоби; минув другий—уже й воли попродав,—сама коняка у дворі. Бачить син, що лихо, та й замислився: «Що-ж це воно таке? Казав батько, що надбаю більш, ніж він надбав,—аж воно й батьківщини вже поменшало.» Думав, думав, а далі пішов до дядька, розповідає йому свою біду, питається, що йому робити. Дядько йому й каже: «Та й розумний-же ти вдався! І того не розібрав! Виїзди на роботу в поле, чи ще куди, раніш од усіх—от і не будеш нікому скидати шапки у будень, а тобі скидатимуть, як їхатимуть проз тебе, а ти робитимеш. А до-дому приїзди пізніше—от воно тобі хліб здаватиметься такий смашний, як паляниця з медом—отоді й надбаєш ще більше, ніж батько.

Син послухався дядька, і почало тоді його хазяйство кращати.

Н а п и с а т и. Якій заповіт zostавив батько синові?—Чи послуховався син батька?—Що-ж з того сталося?—Куди син пішов просити поради?—Що сказав йому дядько?—Чи послуховався син дядька?

П р и к а з к и. Хто дбає, той має.—«Поможи, Боже!»—«А ти не лінуйся, небоже!»—Зароби кривно, та й ззіж певно.—Гірко зароби, солодко ззіж.

З е р н а.

У одного чоловіка було три сини. Як прийшов час йому вмірати, він покликав їх та й каже: «Сини мої любі! час уже мені вмірати. Як я умру, хай кожен візьме по хаті, по городу й по полю. Ось вам житнє зерно: бережіть його поки. Як прийде час,—хай кожен з-оре свою ниву і посіє це зерно. Як посієте—будете багаті, а як занехаєте,—не буде вам щастя».

Умер батько. Сини поділилися і почали жити нарізно. Найстарший син сказав: «Навіщо я мучитимусь, орючи землю? Адже трава росте й без плуга. Угріє землю сонечко, помочить дощ і виросте хліб». І він пороскидав зерно по нерушеній землі. Але насіння не зійшло. Тоді він почав сміятись з батькового заповіту, кинув свою землю й пішов у чужі краї. Середульший син не схотів сидіти дома. Він пішов у дородні краї. Там земля родить усього багато. По садах аж віття гнеться од садовини; баштани та городи захрясли городиною; хліб повним колосом схиляється додолу; пишні трави вкривають землю. Тоді другий син сказав: «Тут земля мене й так прогодує. Нащо-ж мені робити?» І він закинув геть житнє зерно. Минуло літо, прийшла зима, а в його нічого не було на зиму: нічого йому їсти. Люди робили в-літку й не хотіли йому давати дурно. Згадав він тоді батькове зерно, знайшов його. Але воно вже було не здатне ні до їжі, ні до сійби: черви поточили його все. І насміявся другий син з батькового спадку.

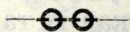
Щонайменший син обібрав найкращу землю, вигноїв і з-орав її. Він пообкопував її канавами й посіяв зерно. Робив він, не жалуючи праці, і тим зробив усе гарно. Посходив хліб, виріс, вибився колос і великий дорід

був на полі у найменшого сина. І робив він так що-року, і жив у достатку,—він сам, і його діти й онуки.

А тимъ часом його брати зовсім з-убожіли. І намислили вернутися до дому й прийшли до меншого брата. Побачили вони поля великі й жнива багаті. І сказали вони: «Погано ми зробили, що не послухались батька».

А найменший брат прийняв їх, і було в нього чим про годувати і себе з семьею, і братів.

П р и к а з к и. Як дбаєш, так і маєш.—Взявши клочок та додять ручок.—Щирая праця мазольованая.—Кінець діло хвалить.—Хто робить—голий не ходить.

Два плуги.

З одного заліза скували два плуги.

Один стояв дурно,—в полі орав другий:

Сріблом блестів плуг той, що з поля вертався;

А що стояв дурно,—іржою вкривався.

Ліниві люди.

Лежить чоловік в саду підяблунею, а надворі дуже душно—пече, аж вьялить. Чоловік і каже:

— От добре було-б, як-би оце яблуко впало просто мені в рот саме!

А жінка:

— І хочеться ото тобі говорити в таку спеку!

П р и к а з к и. Лінивий у своїй хаті змокне.—Як їсть, дак нагріється; а як робить, дак ізмерзне.—Дожидай долі, то не матимеш і льолі.—Не візьмешся за роботу, робота сама не зробиться.

Рівна спадщина.

У одного купця було два сини. Старшого батько любив і хотів усе своє добро віддати йому. Матері жалко було меншого сина. Вона прохала батька, щоб він до

якого часу не казав синам, як він їх ділитиме: вона хотіла якось зрівняти обох синів. Купець її послухавсь і нічого не казав.

Одного разу мати сиділа біля вікна й плакала. До вікна підійшов подорожній і спитавсь, чого вона плаче?— Вона сказала: «Як же мені не плакати? Обидва сини мені рівні, обох люблю однаково; а батько хоче одному синові все віддати, а другому нічого. Я прохала чоловіка, щоб він нічого не казав синам, поки я вигадую, як пособити меншому. Але-ж грошей своїх у мене нема: я не знаю, що його й робити». Подорожній сказав: «Тут легко пособити: піди і скажи синам, що старшому буде усе, а меншому нічого, і тоді в обох буде рівно».

Мати послухалась. Менший син, як дізнавсь, що у нього нічого не буде, пішов у чужі краї й вивчивсь ремесствам і наукам. Старший жив з батьком і нічому не вчивсь, бо знав, що буде багатий.

Як батько умер, старший не вмів нічого робити й скоро прогайнував усе своє добро. А менший, вернувшись додому, знав і ремесство й науку, робив і забагатів.

К о в а л ь.

Був собі коваль такий мудрий, що взявся лемеші чоловікові скувати, та багато заліза зопсував, перепалив, бо не вмів робити. Тоді й каже чоловікові:

— Ні, чоловіче, скую тобі сокиру.

— Та чи сокиру, то й сокиру.

Купе, купе коваль,—не йде діло.

— Ні,—каже,—не сокиру, а серп.

— Коли серп, то й серп.

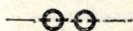
А далі вже: «Хай уже швайку!»

Покував ще.

— Краще я вже тобі пшик зроблю.

Та роспик шматочок того заліза, що од лемешів зостався та в воду,—а воно—пши!

— От тобі,—каже,—й пшик.»

К і в ш л и х а.

У багатого батька був один син, а батько нажив худобу не аби-як, а таки чесно; багато поту випилося з його, багато крові зіпсувалось, поки заблищали у нього в кишені червінці. Синові про те байдуже: він виріс серед червінців, то вони йому не дорогі були. Як дасть батько, то він так і сіє грішми, як половою, аж слід його сяє. Дививсь, дививсь на це батько—і гірко йому було, що син робити не хоче, а його зароблене добро так нехтує. Уже й казав і вмовляв—нічого не вдіє. Ото й надумався батько. Пішли якось батько з сином до річки, посідали, балакають. Іде якийсь чоловік і несе горобця встrelеного. Заманулося синові на щось того горобця купити,—зараз і вийма золотого.

— Дай мені,—каже батько. Син дає. Батько замірився рукою стиха на річку, наче хоче золотого кинути, а син і байдуже. Батько вдруге замірився. Син нічого. Узав батько тоді та й кинув у воду червінця. Син навіть і не спитавсь у батька,—на що то й до чого, а зараз поліз у кишеню та й вииняв другого червінця. Батько бачить, що лиха година і каже синові: «Ось віддай мені кашшук із грішми!»

Син дає. Тоді батько знов: «Іди-ж ти,—каже, як оце ти єсть, та зароби червінця! Як заробиш—оттоді прихось і поживеш мою худобу,—а то Господь з тобою,—краще я на сиріт віддам...»

Син аж засміявся: «Піду!»—каже. А собі дума: «От розумний батько,—чи диво то червінця заробити!»

От і пішов він; ішов він чи довго, чи ні,—та й замислився: «Що-ж я робити вмію? Письма я знаю!» От і пішов він скрізь по городу шукати роботи письменської. Та куди не поткнеться—скрізь не треба. А тут уже й їсти хочеться. Продав він козушинку—ходить у легенькому, а вже холодна осінь. Прийшов у бакалійницю, проситься у крамарчуки, у прикащики. Питаються в його: «Де-ж ви були? Що знаєте?»

— Я,—каже,—жив біля батька, був коло хліборобства.

— Та й тільки?—кажуть йому,—не треба нам таких. Узяти вас хіба за хлопця попихача, дак ви більш іззісте, ніж заробите.

Що його робити? А тут холодно, а тут їсти хочеться!.. Пішов він до Дніпра—там пароходів та всяких суден без ліку стоїть. Нічого робити—найнявся він лантухи тягати. Так як лозинка од вітру гнувся він під тими лантухами важкими,—ноги трусились, голова горіла. Увечері з незвички, як упав на вулиці, так і заснув. Був би замерз, та салдат-поліціант побачив—до поліції одвіз—думав, що п'яний.

Другого дні те-ж, третього, четвертого—усе те-ж. Він уже й не доїда, й не допива, щоб більше грошей зоставалося, а ще далеко до золотого, бо й плата мала, і сили в нього небагато.

Робить—і так усю осінь і зіму робив. І вже по-весні зібралось у-нього стільки грошенят, що виміняв він за них золотого. Тоді йде до батька. Прийшов, аж батько стоїть біля млина, саме біля річки.

— Здорові, тату!

— Здоров, синку!—каже батько.—Ну, синку, приніс?

Лізе син у кешеню та потихеньку, як скляне, вийма щось заверчене у ганчірочку, і потім ще й у папірець,—еґе—червінець, та й боїться давати й батькові.

Узяв батько, повертів того золотого у руках та як заміряться на річку... Син як ухопить батька обома руками за руку, як крикне: «Ой, батеньку, батеньку!».

А сам як не свій. Тоді батько засміявся та й каже: «Ну, тепер я бачу, що ти знаєш, почому ківш лиха, як достається червінець. Оттепер ти мені син і моя худоба тобі буде».

І з того часу син годі вже гроші роскидати—такий працьовитий та хазяйновитий зробивсь.

П р и к а з к и. Гріш копи стереже.—Копійка любить, щоб її читали.—Гріш круглий—роскотиться.—Кидає, як в безодній колодязь.—Прийшло махом і пішло прахом.

З а г а д к и. Що горить без полум'я?—Що ходить по миру без ніг і без торби?

Написати коротенький переказ оповідання—«Ківш лиха».

О р а ч і й м у х а.

У полі орачі на ярину орали,

І муха там була,

І хоч її непрохану ганяли,

Одначе крадькома і їла, і пила,

Бо звикла змалечку кохаться у чужому.

Над вечір орачі верталися додому,

І муха там на розі у вола.

Зустрівсь комарь на лузі край села

Та й каже, сміючись: «Добри вечір, сестричко!

А ти вже тут чого, моя перепеличко?

Кума чи родичка кому?»

А та йому:

«Бов-бов! раденький, що дурненький!

Хоч довгий ніс, та розум коротенький,

Бо комарі не сіють і не жнуть...

Ти роздивись: у полі ми орали,

Раненько почали, весь день не оддыхали,

Тепер додому час, з вечерею нас ждуть».

Ми й між людьми чимало знаєм

Брехливих прихвостнів таких;

Вертаються скрізь, щоб бачили і їх:

І ми, мов, тут—турбуємось і дбаєм!

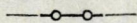
Л. Глібів.

П о р а д а.

Не високо мудруй,
Але твердо держись,
А хто правду лама,
З тим ти сміло борись!
Не бажай ти умом
По-над світом кружить;
А скорійш завізьмись
В світі праведно жить.

І. Франко.

П р и к а з к и. Хліб їж, а правду ріж.—Щирая правда всюди
куток найде.—Хоч правду женуть люди, але-ж правда завжди буде.—
По правді роби, по правді й буде.—Правдою цілий світ зійдеш, а не-
правдою ні до порога.

С и р о т и н а.

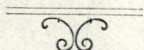
Не той сиротина,
Кого рід не знає,
У кого хатини
И худоби немає;

Аби була в нього
Голова та руки,
Любов до народу,
Волі і науки,—

Не той сиротина,
Хто ходить в десятці,
У кого свитина
Вся латка на латці...

Він не сиротина,
Він родичів має:
Він краю дитина,
І край його знає.

О. Кониський.

На добра-ніч!

Добра ніч натомленим усім!
Тихим сном спочинуть хай таким,
Щоб забути втому і турботу!
Хто свій піт що-дня на праці лив,
Хто не мав ясных за нею днів—
Хай в-ві сні забуде про роботу!

Хто важке на плечах горе ніс,
Хто із мук стомився та із сліз,—
Щастя хай тому ясне присниться!
Зійде хай спокій з небес на всіх,
Щоб в-ві сні набратись сил нових
І в борні із лихом не хилиться!

Б. Грінченко

Вийшли з друку такі видання:

ЦІНА
(коп.)

стни звірятна (кажанъ, ижакъ та критъ), <i>О. Степовика</i>	3
ння друге, з 3 малюнками)	3
городину, <i>О. Степовика</i> (вид. третє)	8
дыча боротьба, <i>Ганни Барвинокъ</i>	1
я, <i>П. Кулиша</i> (з 4 малюнками)	2
а пара, <i>Ганни Барвинокъ</i>	3
ьныцтво (вид. друге, з 23 мал.) <i>Ф. И. Немоловського</i>	10
данія про Антона Головатого, <i>М. Комаря</i> (з 5 мал.)	5—10
данія про Тараса Шевченка, <i>О. Кониського</i> (з 3 портрет. малюнк.)	2—5
за про сільське хазяйство, кн. IV. Виноград, <i>Е. Чикаленка</i> (третє, з 16 мал.)	6
ва про сухоты на рогатій худоби, <i>С. Ваганова</i>	3
ащина, <i>П. Кулиша</i> (з портр.)	2—5
данія про Богдана Хмельницького, <i>М. Комаря</i> (з 3 портр. малюнк.)	8—15
ного вмерла Мелася (про дифтерит), <i>Г. Коваленка</i> (вид. 2-е)	5
данія про Івана Нотляревського, <i>Б. Гринченка</i> (з 1 портр. малюнками)	3—5
ва про сільське хазяйство, кн. III. Сіяні трави, <i>Е. Чикаленка</i> (третє, з 10 малюнками)	6
порада. <i>М. Загирни</i> (про скаженину, вид. друге)	3
данія про Евгєна Гребинку, <i>Б. Гринченка</i> (з портретом)	3—5
шести або лыхи хворобы, <i>В. Имїшенецького</i> (выдання друге)	3
ва про сільське хазяйство, кн. II. Худоба, <i>Е. Чикаленка</i> (четверте, з 20 малюнк.)	8
ва про сільське хазяйство, кн. V. Сад, <i>Е. Чикаленка</i> (вид. з 36 мал.)	10
обуть, той и має (про Гарфільда)	6
ва про сільське хазяйство, кн. I. Чорний пар та плодозмін, <i>Чикаленка</i> (вид. п'ятє, виправл. і доповн., з 6 малюнк.)	6
ий учитель (оповідання про Сократа, з 2 мал.), <i>М. Загирни</i>	5
ыгадано машиною йїздыты (вид. друге, з портретомъ Сте- на), <i>М. Загирни</i>	3
баешъ, такъ и маешъ (про господарство), <i>М. Ганька</i>	3
чка, поема <i>Т. Г. Шевченка</i> (з 30 мал.)	3—10
да на хутори, <i>О. Русова</i> (метеорологія, з 18 мал.)	5
искра, оповідання про Рафаэля, <i>С. Русовой</i> (з 15 мал.)	5—10
а, поема <i>Т. Г. Шевченка</i> (з 15 мал.)	5—10
а Нымъ, <i>О. Кониського</i> (з 9 мал.)	5—10
ы (читанка), <i>О. Билоусенка</i> (з 120 мал.)	35—60
ни прыгоды (про выпасы), <i>Т. Рильського</i>	5
ны головка болить—у матери серце (як годуваты та догля- валыхъ дитей), <i>Г. Задеры</i>	
з млею, опов. про шахты (вид. 2-е, з 8 мал.), <i>М. Загирни</i>	12
ець покровдженыхъ, опов. про Линкольна (з портрет.), <i>Загирни</i>	10

4,92
(1986)

Р
Л 5467

ММ

36. Мале та розумне, опов. про мурашок (з 2 мал.), П. Е.	6
37. Середь виноградарів південної Франції, С. Русової (з 10 мал.)	6
38. Як відкрито Новий Світ, Д. Дорошенка (з 7 мал.)	6
39. Товариські крамниці, В. Доманицького (вид. друге, виправлене)	3
40. На громадській роботі (про П. Кулиша), Д. Дорошенка	5
41. Первоучителі славянські, А. Ст—го	5
42. Права що до виборів, кн. I. К. Квіткы	5
43. Права що до виборів, кн. II. К. Квіткы	5
44. Петрусів сон, М. Левицького, вид. друге	3
45. Вжитки селянські по Полтавщині, В. Василенка	5
46. Український букварь, С. Русової	10
47. Початки науки про права конституційні, К.	8
48. Як люде живуть у Норвегії, С. Р.	6
49. Оповідання про Вука Нараджича, А. Веретельника	5
50. Смерть за правду (про І. Гуса), В. Доманицького	6
51. Про старі часи на Україні, М. Грушевського (з 40 мал.)	6
52. Про народоправство, кн. I, А. Снарєнка	10
53. Як розвести на піску сосновий бір, П. Бородаєвського, (з мал.)	15
54. Про хімію, Вас. Мазурєнка, (з малюнками)	12
55/а. Ветеринарні поради, кн. I—„Зверхні хвороби“, В. Корольова (з мал.)	10
55/б. Ветеринарні поради, кн. II—„Хвороби на копити“, В. Корольова (з мал.)	8
55/в. Ветеринарні поради, кн. III—„Хвороби шкіри“, В. Корольова (з мал.)	12
55/г. Ветеринарні поради, кн. IV—„Внутрішні хвороби“, В. Корольова (з мал.)	12
55/д. Ветеринарні поради, кн. V—„Попесті на худобі“, В. Корольова (з мал.)	50
*55. Скотолічебник (Ветеринарні поради) — всі 5 книжок вкупі, з додатком (з 40 малюнками), В. Корольова	6
56. Про Павла Грабовського, Гр. Сьогобочного, з портр.	7
57. Про кредитні кооперації, С. Бородаєвського	8
58. Роберт Овен, М. Кулєжинського (з портр.)	4
59. Клопіт у селі Білашівці, Г. Ковалєнка	35
60. Початкова географія, С. Русової (з 58 малюнками та картами)	10
61. Домашня птиця, В. Корольова (з 12 малюнками)	25
62. Маленький Кобзарь. З портретом, життєписом и 32 малюнками	16
63. Оповідання про рослини, О. Степовика, (з 36 малюнками)	45
64. Підземне царство, В. Лункєвича, (з 64 малюнками)	45
65. Рідна школа, С. Черкасенко, (з 55 малюнками)	

Книжки, визначені зіркою *, ухвалені „Министерствомъ Земледѣлія и Государствен. Имуществъ“, за-для нижчих хліборобських і садівницьких шкіл.

Члени Товариства, що заплатили внесок за останній рік, дістають безплати всі видруковані в тім році видання Товариства.

Главные склады изданій Общества: въ Спб. (Почтамтъ, почтовый ящикъ № 261), въ Кіевѣ — въ книжн. маг. „Українська книгарня“ (Безаковская, 8) и „Літер. наук. Вістника“ (В. Владимірская, 28), въ Харьковѣ — въ книж. маг. „Українська книгарня“ (Рыбная, 25).

n 5463